

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AZERBAYCAN’DA VERGİ YÜKÜMLÜLERİNİN VERGİYİ
ALGILAMA VE TUTUM ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rufat MUSTAFAYEV

Enstitü Anabilim Dalı : Maliye

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Cahit ŞANVER

NİSAN – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

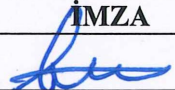
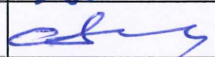
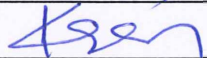
AZERBAYCAN'DA VERGİ YÜKÜMLÜLERİNİN VERGİYİ
ALGILAMA VE TUTUM ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rufat MUSTAFAYEV

Enstitü Anabilim Dalı : Maliye

“Bu tez 11.11/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Temel Gürdal	Başarılı	
Dr. Öğr. Üy. Cahit Şanver	Başarılı	
Dr. Öğr. Üy. Kenan Göçer	Başarılı	



SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı : Rufat MUSTAFAYEV

Öğrenci Numarası : 1260Y06024

Enstitü Anabilim Dalı : Maliye

Enstitü Bilim Dalı :

Programı : YÜKSEK LİSANS DOKTORA

Tezin Başlığı : Azerbaycan'da Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi

Benzerlik Oranı : %20

Sosyal Bilimler ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi *Sosyal Bilimler* Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

[Signature] 25.2.2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: *Dr. Öğr. Üyesi Cahit Sanver*

Tarih: 25.2.2019

İmza: *[Signature]*

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: AZERBAYCAN VERGİ SİSTEMİ	4
1.1. Azerbaycan Vergi Sistemi Genel Yapısı	4
1.2. Azerbaycan Vergi Sisteminde Uygulanan Vergiler.....	6
1.2.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	6
1.2.1.1. Gerçek Kişilerin Gelir Vergisi	7
1.2.1.2. Tüzel Kişilerin Kurumlar Vergisi.....	9
1.2.1.3. Sadeleştirilmiş Vergi	11
1.2.2. Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergiler.....	13
1.2.2.1. Katma Değer Vergisi	13
1.2.2.2. Aksiz Vergisi.....	15
1.2.2.3. Yol Vergisi	17
1.2.2.4. Maden Vergisi	18
1.2.3. Servet Üzerinden Alınan Vergiler	19
1.2.3.1. Tüzel Kişilerin Emlak Vergisi.....	19
1.2.3.2. Tüzel Kişilerin Toprak Vergisi.....	21
BÖLÜM 2: VERGİLEME VE MÜKELLEFLERİN VERGİYİ ALGILAMA VE VERGİ KARŞISINDA TUTUM BİÇİMLERİ	23
2.1. Vergi Tanımı.....	23
2.2. Vergi Adaleti, Vergi Kapasitesi ve Vergi Psikolojisi	24
2.2.1. Vergilemede Adalet ve Eşitlik	24
2.2.2. Vergi kapasitesi	25
2.2.3. Vergi Psikolojisi ve İlgili Kavramlar.....	26
2.2.3.1. Vergi Psikolojisi	26
2.2.3.2. Vergi Psikolojisi ile İlgili Kavramlar.....	26
2.3. Vergiye Yönelik Tutumları Etkileyen Faktörler.....	29
2.3.1. Kişisel Etmenler.....	29

2.3.1.1. Demografik Faktörler.....	29
2.3.1.2. Vergi Ahlakı	31
2.3.1.3. Diğer Mükelleflerin Tutumları	32
2.3.1.4. Devlete Duyulan Bağlılık.....	33
2.3.1.5. Vergilerin Kullanıldıkları Alanlar	34
2.3.2. Kişisel Olmayan Etmenler	35
2.3.2.1. Vergi Adaleti	35
2.3.2.2. Vergi Afları	36
2.3.2.3. Vergi Oranları.....	38
2.3.2.4. Cezalar ve Denetim Olasılığı.....	39
2.4. Mükelleflerin Vergiye karşı Davranış Biçimleri	40
2.4.1. Vergiye Gönüllü Uyum	41
2.4.2. Vergiden Kaçınma.....	43
2.4.3. Vergi Kaçakçılığı.....	44
2.4.4. Vergi Grevi.....	46
2.4.5. Vergi Cennetlerine Yönelim	47
BÖLÜM 3: AZERBAIJAN'DA VERGİ YÜKÜMLÜLERİNİN VERGİ ALGISI, VERGİYE BAKIŞI VE VERGİLERE KARŞI TUTUMLARINA YÖNELİK ANKET ARAŞTIRMASI VE ANALİZİ	49
3.1. Araştırmanın Yöntemi.....	49
3.2. Veri Analizi ve Kullanılan İstatistiksel Teknikler	50
3.3. Örnek Kitle Hakkında Genel Bilgiler	50
3.4. Araştırmanın Bulguları.....	53
3.4.1. Sıklık Dağılımı Analizi Sonuçları.....	54
3.4.1.1. Yükümlülerin Vergiyi Tanımlaması ve Algılama şekilleri.....	54
3.4.1.2. Vergi Yüğü Algılamasıyla İlgili Görüşler.....	54
3.4.1.3. Vergi Adaleti Hakkında Sonuçlar.....	55
3.4.1.4. Yükümlülerin Ödedikleri Vergi ile Kamudan Sağladıkları Hizmet Arasındaki İlişki	55
3.4.1.5. Yükümlülerin Vergi Uygulamalarını Algılaması ve Tutumları	56
3.4.1.6. Yükümlülerin Vergi Uyumu ve Vergi Bilinci Hakkında Görüşleri	57
3.4.1.7. Vergi Oranlarındaki Değişimin Oluşturabileceği Etkiler	59
3.4.1.8. Yükümlülerin Vergi Ödemeyi Etkileyen Faktörler Hakkındaki Görüşleri.....	60

3.4.1.9. Yükümlülerin Vergi Kaçakçılığı ve Vergi Afları Hakkındaki Görüşleri.....	61
3.4.2. Çapraz Dağılım Analizi Sonuçları.....	63
3.4.2.1. Yükümlülerin Bölgelere göre Ödedikleri Vergi ile Devletten Sağladıkları Kamu Hizmetleri Arasındaki İlişki	63
3.4.2.2. Yükümlülerin Cinsiyete göre Vergi Adaleti Değerlendirmesi.....	65
3.4.2.3. Öğrenim Durumuna göre Yükümlülerin Vergiyle İlgili Kavramlara dair Bilgisi.....	66
3.4.2.4. Yaş Gruplarına göre Yükümlülerin Kamu Harcamaları Hakkındaki Değerlendirmesi.....	67
3.4.2.5. Yaş Gruplarına göre Vergi Oranlarının Arttırılması ile İlgili Kanunun Çıkması Halinde Yükümlülerin Tepkileri.....	68
3.4.2.6. Cinsiyete göre Denetim ve Cezaların Vergi Ödemeye Etkisi	69
3.4.2.7. Yaş Gruplarına göre Vergilerin Ödenmemesi Halinde Kamu Hizmetlerinin Aksamasına Yönelik Görüşler	70
3.4.2.8. Öğrenim Durumuna göre Küçük Miktardaki Vergi Kaçırmanın Önemi.....	71
3.4.2.9. Cinsiyete göre Vergi İdaresi Hakkındaki Görüşler	72
3.4.2.10. Yaş Gruplarına göre Devletin Gelir İhtiyacını Karşılmasıyla İlgili Görüşler.....	72
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA	77
EK.....	82
ÖZGEÇMİŞ.....	85

KISALTMALAR

- a.g.e.** : adı geçen eser
- Aksiz Vergisi** : Türk Vergi Sistemi'ndeki karşılığı Özel Tüketim Vergisi'dir.
- Bkz** : bakınız
- c.** : cilt
- dğr.** : diğerleri
- Menfaat Vergisi** : Türk Vergi Sistemi'ndeki tam karşılığı Kurumlar Vergisi'dir.
- No** : Numara
- s.** : sayfa
- Sadeleştirilmiş Vergi** : Türk Vergi Sistemi'ndeki Basit Usul vergilendirme mantığına benzemektedir.

ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ

Şekil 1 : Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Vergi Sistemi.....	6
Tablo 1 : Aylık Gelir Vergisi Tarifesi.....	9
Tablo 2 : Yıllık Gelir Vergisi Tarifesi.....	9
Tablo 3 : Maden Vergisinin Oranları.....	19
Tablo 4 : Katılımcıların Bölgelere göre Dağılımı.....	51
Tablo 5 : Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı.....	51
Tablo 6 : Katılımcıların Yaş Aralıklarına göre Dağılımı.....	51
Tablo 7 : Katılımcıların Öğrenim Durumu.....	52
Tablo 8 : Katılımcıların Mükellefiyet Süresi.....	52
Tablo 9 : Katılımcıların Medeni Durumu Hakkındaki Bilgiler.....	53
Tablo 10 : Katılımcıların Mesleki Durumu Hakkındaki Bilgiler.....	53
Tablo 11 : Katılımcıların Verginin Tanımıyla İlgili Görüşleri.....	54
Tablo 12 : Katılımcıların Ödedikleri Vergi Yüküne İlişkin Görüşleri.....	55
Tablo 13 : Katılımcıların Vergi Adaleti Hakkında Görüşleri.....	55
Tablo 14 : Katılımcıların Ödedikleri Vergi ile Kamudan Sağladıkları Hizmet Arasındaki İlişkiye Yönelik Görüşleri.....	56
Tablo 15 : Katılımcıların Devletin Artan Gelir İhtiyacını Nasıl Karşılmalı Olduğuyla İlgili Görüşleri.....	57
Tablo 16 : Katılımcıların Vergi Kanunlarındaki Değişmeleri İzleme Yöntemleri.....	57
Tablo 17 : Katılımcıların Vergi Bilincinin Nasıl Arttırılabileceğine İlişkin Görüşleri.....	58
Tablo 18 : Katılımcıların Ülkemizde Vergilerin Tam Olarak Ödenmemesinin Nedenine İlişkin Görüşleri.....	58
Tablo 19 : Katılımcıların Vergi Oranlarının Artırılmasının Yükümlüler Üzerinde Doğurabileceği Tepkiye İlişkin Görüşleri.....	59
Tablo 20 : Katılımcıların Vergi Oranlarının Düşürülmesinin Nasıl Bir Etki Meydana Getirebileceğine İlişkin Görüşleri.....	60
Tablo 21 : Katılımcıların Maddi Açıdan Daha İyi Olmanın Vergileri Daha İstekli Ödemeye Bir Etkisi Olup Olmadığına dair Görüşleri.....	60
Tablo 22 : Katılımcıların Denetim ve Cezaların Vergi Ödemeye Olumlu	

Etkisi Olup Olmadığına dair Görüşleri.....	61
Tablo 23 : Katılımcıların Vergi Kaçıran Meslektaşlarıyla İlgili Görüşleri.....	61
Tablo 24 : Katılımcıların Küçük Miktardaki Vergi Kaçırmanın Önemli Olup Olmadığına dair Görüşleri.....	62
Tablo 25 : Katılımcıların Vergi Afları Hakkında Düşünceleri.....	62
Tablo 26 : Katılımcıların Bölgelere göre Ödedikleri Vergi ile Devletten Sağladıkları Kamu Hizmetleri Arasındaki İlişkiye dair Görüşleri.....	64
Tablo 27 : Cinsiyete göre Yükümlülerin Vergi Adaleti Hakkındaki Görüşleri.....	65
Tablo 28 : Öğrenim Durumuna göre Yükümlülerin Vergiye dair Kavramlar Hakkındaki Bilgileri.....	66
Tablo 29 : Yaş Gruplarına göre Yükümlülerin Kamu Harcamaları Hakkındaki Görüşleri.....	67
Tablo 30 : Yaş Durumuna göre Vergi Oranlarının Arttırılmasına Yükümlülerin Tepkileri.....	68
Tablo 31 : Cinsiyete göre Denetim ve Cezaların Vergi Ödemeye Olumlu Etkisi Olup Olmadığına dair Görüşler.....	69
Tablo 32 : Yaş Gruplarına göre Vergilerin Tam ve Doğru Olarak Ödenmemesi Halinde Kamu Hizmetlerinin Aksamasına Yönelik Görüşler.....	70
Tablo 33 : Öğrenim Durumuna göre Küçük Miktardaki Vergi Kaçırmanın Önemiyle İlgili Görüşler.....	71
Tablo 34 : Cinsiyete göre Vergi İdaresinin Vergi Yükümlülerine Yaklaşımları Hakkındaki Görüşler.....	72
Tablo 35 : Yaş Gruplarına göre Devletin Artan Gelir İhtiyacını Nasıl Karşılmalı Olduğuna dair Görüşler.....	73

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	<input checked="" type="checkbox"/>	Doktora	<input type="checkbox"/>
Tezin Başlığı: Azerbaycan'da Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi			
Tezin Yazarı: Rufat MUSTAFAYEV Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Cahit ŞANVER			
Kabul Tarihi: 11.04.2019		Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 85 (tez)	
Anabilim Dalı: Maliye		Bilim Dalı:	
<p>Azerbaycan'da Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizini incelediğimiz bu tez çalışmasının ilk bölümünde Azerbaycan Vergi Sisteminin Genel Yapısıyla ve Azerbaycan Vergi Sisteminde Uygulanan Vergilerle ilgili bilgiler yer almaktadır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını elde ettiği 1991 yılı sonrası vergi sistemiyle ilgili önemli adımlar atılmış ve ülkenin vergi sisteminin modern ülkelerin vergi sistemlerine uyumlu hale getirilmesi için çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Vergileme ve Mükelleflerin Vergiyi Algılama ve Vergi Karşısında Tutum Biçimleri ele alınmıştır. Bu doğrultuda Vergi Tanımı, Vergi Adaleti, Vergi Kapasitesi, Vergi Psikolojisi, Vergiye Yönelik Tutumları Etkileyen Faktörler ve Mükelleflerin Vergiye karşı Davranış Biçimleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünü ise yapılan analiz çalışması hakkında bilgiler ve elde edilen sonuçlar oluşturmaktadır. Analiz için anket yöntemi seçilmiş ve ülke genelinde vergi mükellefleriyle online veya yüz yüze olarak görüşülmüştür. Daha sonra elde edilen anketlere sıklık dağılımı ve ki-kare analizleri uygulanarak bulunan sonuçlar tablolarla gösterilmiştir. Bu çalışmayla Azerbaycan'daki Vergi Mükelleflerinin vergiye bakışı ve uygulanan vergi politikaları karşısında nasıl tepki gösterebilecekleri hakkında fikir edinilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak anket sonuçları mükelleflerin vergiyi nasıl algıladıkları, vergi adaletiyle ilgili düşünceleri, vergiye yönelik tutumlarını etkileyen faktörler ve vergiye karşı davranış biçimleri hakkında sonuçlar ortaya koymuştur. Elde edilen sonuçlara göre ülkede vergi adaletine, denetim ve cezaların doğru şekilde uygulanmasına, eğitime, kamu harcamalarına ve mükelleflerin gelir seviyesinin iyileştirilmesine daha özenli dikkat gösterileceği takdirde vergi gelirlerinin arttırılabileceği sonucuna varılmıştır.</p>			
Anahtar Kelimeler: Azerbaycan vergi sistemi, mükellef davranışı, vergi uyumu			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	<input checked="" type="checkbox"/>	Ph.D.	<input type="checkbox"/>
Title of Thesis: The analysis of taxpayers' tax perception and attitude in Azerbaijan			
Author of Thesis: Rufat MUSTAFAYEV Supervisor: Assist. Prof. Cahit ŞANVER			
Accepted Date: 11.04.2019		Number of Pages: viii (pre text) + 85 (main body)	
Department: Finance		Subfield:	
<p>In this thesis, we analyzed taxpayers' tax perception and attitude in Azerbaijan. The first chapter describes the general structure of the Azerbaijan tax system and gives information about the types of the taxes applied in Azerbaijan. Since 1991, the year when Azerbaijan declared its independence, there have been taken important steps related to the tax system of the country. The tax system of the country has been tried to be harmonized with the tax systems of the modern countries. In the second chapter of this thesis, taxation and the tax perceptions and attitudes of taxpayers are discussed. In this respect, information on tax definition, tax justice, tax capacity, tax psychology, the factors affecting attitudes towards paying taxes and taxpayers' behaviour against taxation is provided. The third and final chapter contains information about the conducted analysis and derived results. For analysis, the survey method was selected and accordingly, taxpayers across the country were interviewed online or face-to-face. Afterwards, the results obtained by applying the frequency distribution and chi-square analyses to the surveys were illustrated in tables. The main purpose of this study was to get an idea of taxpayers' views on tax and how they can react to the applied tax policies in Azerbaijan. The results derived from the survey revealed the tax perception of taxpayers, their thoughts about tax justice, the factors affecting their attitudes towards taxation and their behaviors against taxation. Based on the obtained results it can be inferred that paying more attention to tax justice, proper implementation of audits and penalties, education, public expenditures and improving the level of the income of taxpayers can increase the tax revenues.</p>			
Keywords: Azerbaijan tax system, taxpayers' attitude, tax compliance			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Bu yüksek lisans tezinin konusu “Azerbaycan’da Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi” olarak belirlenmiştir. Bu konunun araştırma için seçilmesinin nedeni Azerbaycan’da farklı yaş, cinsiyet, eğitim, bölgeler ve diğer değişenlere göre vergi mükelleflerinin vergi uygulamaları ve devletin bu konudaki politikaları hakkında düşüncelerini, vergi kavramlarıyla ilgili bilgilerini, vergiyle ilgili uygulanan değişikliklere karşı gösterebilecekleri tepkilerini ve genel olarak vergiyi nasıl algıladıklarını analiz etmek ve bu konularda sonuçlar elde etmektir. Böylece elde edilecek sonuçlara göre farklı yaş, eğitim, bölgeler ve başka gruplara mensup mükelleflerin vergiyle ilgili algıları ve yönelimleri konusunda fikir ireli sürebilmek mümkün olacaktır. Genel olarak vergileme ilkeleri farklı bölgelerde veya ülkelerde benzer niteliklere sahip olsa da mükelleflerin vergiyi algılaması ve gösterdikleri tepkiler çoğu zaman değişik faktörlerden etkilenerek farklılık gösterebilmektedir.

Çalışmanın Önemi

Tez çalışmasının önemi bu konuyla ilgili Azerbaycan’da daha önce bu tarzda ve kapsamda bir analiz çalışmasının yapılmamış olmasıdır. Azerbaycan’da vergiyle ilgili konularda yapılan araştırmalara ve yazılan tezlere baktığımızda genellikle Azerbaycan vergi sistemi veya uygulanan vergi politikalarıyla ilgili olan çalışmalar öne çıkmaktadır. Genel olarak Azerbaycan’da vergi konusundaki çalışmalar incelendiğinde bu konudaki tez ve araştırmaların çoğunun benzer kitaplardan yararlandığı görülmektedir. Bu da vergiyle ilgili kaynakların bir ölçüde kısıtlı olduğunu ve kaynak çeşitliliğinin az olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada Azerbaycan’ın tüm bölgelerinden 1500-den fazla vergi mükellefiyle görüşülerek çeşitli anket soruları yönlendirilmiş ve daha önce incelenmemiş bir konunun belirlenerek yüksek lisans tez projesi haline getirilmesi amaçlanmıştır. Böylece ülkenin sadece belirli bir bölgesinin ve kesiminin değil tüm geneli hakkında analizler yapılarak sonuçlar ortaya konulacaktır.

Çalışmanın Amacı

Tez çalışması ile Azerbaycan’da ülkenin her bölgesinden farklı yaş, eğitim, medeni hal, meslek ve diğer gruplara ait vergi mükelleflerinin bir sınıflandırılması yapılarak

katılımcıların verginin tanımı, ödedikleri vergi yükü, vergi adaleti, ödenilen vergilerle elde edilen kamu hizmetleri arasındaki ilişki, devletin gelir ihtiyacını karşılamaya yönelik izlemesi gereken politika, vergiyle ilgili kanunlardaki değişimler ve onların izlenmesi yolları, vergi kavramları hakkındaki bilgileri, ülkede vergilerin ödenmesiyle ilgili sorunların neler olduğu, vergi oranlarında meydana gelebilecek artış veya azalmanın ortaya çıkarabileceği sonuçlar ve mükelleflerin göstereceği tepkiler, vergi ödemeyi etkileyen faktörler, vergi kaçırıcı meslektaşlarına karşı tutumları, vergi afları ve sonuçları ve bu gibi benzer konularda görüşleri alınarak gruplandırılması ve çeşitli analizler yapılması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte Azerbaycan'da uygulanan vergilerin adaletli olup olmadığı, mükelleflerin vergi bilincinin ölçülmesi ve bu gibi konularda hipotezler belirlenmiştir. Seçilen anket sorularıyla ülkenin değişik bölgelerinden çeşitli gruplara mensup mükelleflerin verdikleri cevaplar arasında benzerlik veya farklılık olup olmadığı araştırılacaktır. Buradan elde edilecek verilere göre mükelleflerin vergilerle ilgili konularda beklentilerinin, olumlu ve olumsuz görüşlerinin saptanması ve bu doğrultuda yorumlar yapılmaya olanak sağlanması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Tez çalışmasında yöntem olarak anket sorularından yararlanılacaktır. Bu doğrultuda 1500'ün üstünde anket hazırlanmış ve Azerbaycan'ın tüm bölgelerinden vergi mükellefi katılımcılarla internet üzerinden ve yüz yüze olarak görüşülmesi hedeflenmiştir. Yapılan anket görüşmelerinde anket sorularına başlarken katılımcılara kendilerinin kimlik bilgileri paylaşılmayacak şekilde bilimsel çalışmada kullanılma amaçlı olmak kaydıyla sorulara yanıt vermelerinin istendiği bildirilecektir. Anket çalışmasının yanısıra yüksek lisans tez çalışmasında şekiller, tablolar, açıklamalardan ve karşılaştırmalardan faydalanılacaktır. Aynı zamanda Azerbaycan vergi sistemine kullanılan terminoloji de anlaşılması kolay olması amacıyla Türkçe'ye çevrilecektir. Çalışmanın genelinde kullanılmak üzere Azerbaycan ve Türkiye'nin yanısıra yabancı kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde Azerbaycan vergi sistemi hakkında bilgi verilmiştir. Bu başlıkta Azerbaycan vergi sisteminin genel yapısı ve Azerbaycan vergi sisteminde uygulanan vergilere değinilmiştir. Azerbaycan vergi sisteminde uygulanan vergiler gelir üzerinden alınan vergiler, mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler ve servet üzerinden alınan vergiler ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise vergileme ve mükelleflerin vergiyi algılama ve vergi karşısında tutum biçimleri incelenmiştir. Bu bölümde verginin tanımı açıklanmış ve bununla birlikte vergi adaleti, vergi kapasitesi, vergi psikolojisi, vergiye yönelik tutumları etkileyen faktörler ve mükelleflerin vergiye karşı davranış biçimleriyle ilgili bilgiler verilmiştir.

Son bölüm olan üçüncü bölümde de çalışmanın esas konusu, yani “Azerbaycan’da Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi”ni belirlemeye yönelik anket çalışmasının detayları hakkında bilgiler verilmiş ve yapılan anket görüşmelerinden elde edilen sonuçlar tablolarla gösterilmiştir. Bu doğrultuda sıklık dağılımı tablolarından faydalanılmıştır. Aynı zamanda farklı değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçme amacıyla ki-kare analizleri de uygulanmış ve sonuçları tablolar yardımıyla bu bölümde yer almıştır.

BÖLÜM 1: AZERBAYCAN VERGİ SİSTEMİ

1.1. Azerbaycan Vergi Sistemi Genel Yapısı

Milli Lider Haydar Aliyev'in gerçekleştirdiği başarılı politika sonucunda Azerbaycan ekonomisi piyasa ekonomisi ilkeleri temelinde yeniden kuruldu, makroekonomik istikrarın güçlendirilmesi ve ekonominin dengeli gelişiminin sağlanması alanında önemli tedbirlerin uygulanmasına başlandı. Aynı dönemde büyük ölçekli reformlara yönelik ekonomik politikanın ayrılmaz bir parçası olan vergi politikasında da köklü değişikliklerin yapılması, vergi sisteminin çağdaş standartlar temelinde yeniden oluşturulması bir zorunluluk olarak önümüzde duruyordu.

Milli Lider Vergiler Bakanlığı'nın oluşturulması, Vergi yasalarının kabul edilmesi ve diğer ilgili kararları ile bağımsız Azerbaycan Devleti'nin modern vergi sisteminin şekillenmesinin girişimcisi ve kurucusudur.¹

Günümüzde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin vergi sistemi ülkenin ekonomik mekanizmasının faaliyetini sağlıyor, devletin acil ihtiyaçlarını finanse ediyor, bütçe açığının artışını önüyor, genellikle piyasa ekonomisine geçişin tüm taleplerine cevap veriyor.

Modern koşullarda Cumhuriyet'in piyasa ekonomisinin taleplerine dayanan vergi sisteminin başlıca görevleri şunlardır:

- Gelirlerin bütçeye tam ve zamanında ulaşmasını sağlamak, aksi takdirde devletin sosyo-ekonomik politikalarının hayata geçirilmesi imkansız olur;
- Nüfusun çeşitli kesimlerinin gelirlerinin yeniden dağıtımı ve oluşumu özelliklerini dikkate alarak üretim ve tüketimin hem teserrüfat, hem de onun ayrı ayrı alanlarda düzenlenmesi için koşulların yaratılması.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin modern vergi sistemi oluşturulurken bir takım zorluklarla karşılaşmıştır. Öncelikle sistem, çoğunlukla gerçek kişileri kapsayan vergi ilişkilerinin zayıf gelişimi ortamında şekillenmiştir. İkincisi, ekonomi öznelerinin vergilere hiç de olumlu olmayan yaklaşımı ciddi muhasebe ve denetimin olmasını gerektiriyordu. Üçüncüsü, ülkede kesin bir vergi politikası işlenip hazırlanmamıştı. Dördüncüsü, ülkede vergilendirme alanında bilimsel okul, deneyim hemen hemen yok denilebilecek düzeydeydi. Lakin zamanla bu sıkıntılar yavaş yavaş giderilmiş, ülkenin vergi sisteminin geliştirilmesi, onun gelişmiş ülkelerin vergi sistemlerine uygunlaştırılması yönünde

¹ Elekber Memmedov ve dğr., *Vergiye Giriş*, Şamaxı, 2014, s. 18.

önemli çalışmalar yapılmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde aşağıdaki vergiler belirlenerek ödenilir:

- Devlet vergileri;
- Cumhuriyetin özerk bölgelerinde toplanan vergiler;
- Belediyelerin topladıkları vergiler.

Devlet vergileri dedikde, Azerbaycan vergi mecellesi ile belirlenen ve Cumhuriyet'in tüm arazisinde ödenilmesi gereken vergiler kastediliyor.

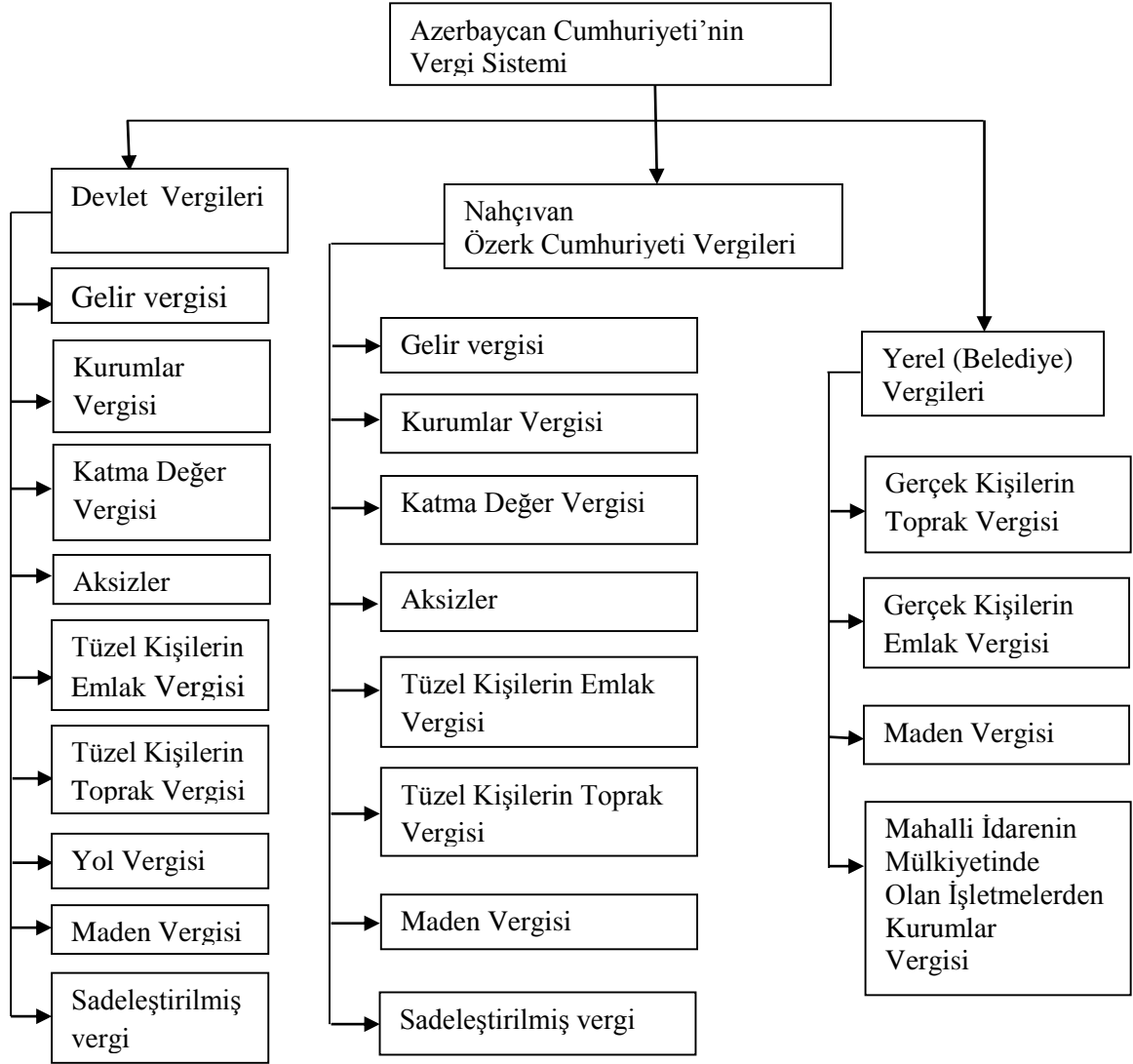
Özerk cumhuriyet vergileri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyet Vergi Mecellesine uygun olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yasaları ile belirlenen ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde ödenilen vergileri kapsıyor.

Yerel veya belediye vergileri ise vergi mecellesinde ve ilgili kanunla belirlenen, belediyelerin kararlarına dayanarak uygulanan ve belediyelerin arazilerinde ödenilen vergileri kapsamaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vergi Mecellesine uygun olarak özel vergi rejimi uygulanabilir. Özel vergi rejimi dedikde belirli bir dönem için vergilerin hesaplanması ve ödenilmesinin özel yöntemi kastedilmektedir.²

² Fazil Memmedov, Akif Musayev ve dğr., *Vergiler ve Vergitutma*, Bakü: CBS Yayınları, 2006, s. 330-332.

Şekil 1: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Vergi Sistemi



Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Vergi Mecellesi, Hukuk Edebiyatı Neşriyatı, Bakü, 2009, s. 8-9.

1.2. Azerbaycan Vergi Sisteminde Uygulanan Vergiler

Yukarıda sistematik bir şekilde gösterdiğimiz Azerbaycan vergi sisteminde uygulanan vergileri üç ana başlığa ayırabiliriz. Bu başlıklar, gelir üzerinden alınan vergiler, mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler ve servet üzerinden alınan vergilerdir.

1.2.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

Azerbaycan'da gelir üzerinden alınan vergiler, gelir vergisi, kurumlar vergisi ve sadeleştirilmiş vergiden ibarettir.

1.2.1.1. Gerçek Kişilerin Gelir Vergisi

Gerçek kişilerin ödedikleri vergiler arasında gelir vergisi özel bir yere sahiptir. Gelir vergisi ülkemizde vergi sisteminin pratik olarak mevcut olmadığı Sovyet hakimiyeti döneminde bile var olmuştur.

Azerbaycan'ın da dahil olduğu Rusya İmparatorluğu'nda gelir vergisi hakkında kanun 06.04.1916 tarihinde kabul edilmişti ve 01.01.1917 tarihinden itibaren yürürlüğe girmeliydi. Fakat öncelikle Şubat burjuva-demokratik devrimi, sonra ise Ekim devrimi buna izin vermedi.

1917 yılından sonra nüfusun temel kesimlerinin gelirleri aşırı az olduğundan gerçek kişilerden alınan gelir vergisi devlet bütçesi için hayati önem taşıyordu. Sonraları nüfusun gelir seviyesinin yükseldiği dönemlerde bile gerçek kişilerden alınan gelir vergisi büyük bir önem arz etmiyordu. Hatta geçen yüzyılın 60'lı yıllarının başlarında bu verginin iptal edilmesine gayret gösterilmiş, fakat hayata geçirilmemiştir.³

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık elde etmesi ve piyasa ilişkilerine geçitle ilgili olarak 1991 yılının sonlarında "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde kurumlar vergisi hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu kabul edildi. Kanun 1992 yılı 1 Ocak tarihinde yürürlüğe girdi ve bu yasayla ülkede gerçek kişilerden alınan gelir vergisinin prensip olarak yeni sistemi oluşturuldu. Belirtilen kanun 2001 yılı 1 Ocak tarihinedek yani Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Vergi Mecellesi yürürlüğe girinceye kadar çeşitli eklemeler ve değişikliklerle 9 yıl faaliyet göstermiştir.

Genellikle, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin vergi yasasını tarihi gelişim açısından iki aşamaya ayırabiliriz: birinci aşama 1992 yılından 2001 yılına kadar, ikinci aşama ise 2001 yılından sonra.

Günümüzde faaliyette olan gerçek kişilerin gelir vergisi sisteminin temel ilkesi sosyal köken ve diğer konulardan bağımsız olarak mükelleflerin eşitliği prensibidir. Yani, tüm vergi mükellefleri kanun önünde tam eşittir ve vergi oranı belli düzeyde gelir elde eden vergi mükellefleri için aynıdır.

1992 yılından başlayarak cumhuriyetin vergi mevzuatı aylık gelirin vergilendirilmesi ile birlikte, yıllık kümülatif gelirlerin de vergilendirilmesini kapsamaktadır. Bu arada gerçek kişilerden gelir vergisi alınması uygulamasında daha bir yenilik oldu ve aylık ve yıllık gelirin vergiye tabi tutulmayan minimumunun belirlenmesi yöntemi de kullanılmaya başlandı. Bu prensibe göre aylık ve yıllık gelirin vergiye tabi miktarı aynı asgari miktar

³ Fazil Memmedov ve dğr., *a.g.e.*, Bakü: CBS Yayınları, 2006, s. 348.

hacminde vergiden azaltılır.

Gerçek kişilerden gelir vergisi alınmasının diğer karakteristik özelliklerinden biri de bu verginin bir vergi mükellefi yerine başkası tarafından ödenmesinin olanaksız olmasıdır. Yani vergi mükelleflerin kişisel gelirlerine göre hesaplanır ve bu gelir hesabına ödenir. Mülkiyet biçimi ne olursa olsun bireylere gelir ödeyen işletme ve kurumlar gelir vergisini kendi malzemeleri hesabına ödemek hakkına sahip değildirlir.⁴

Gelir vergisi mekanizmasının amacına uygun şekilde işleyebilmesi önemli ölçüde bu verginin nesnesini oluşturan “gelir” kavramının doğru algılanması ile ilgilidir.⁵ Geliri oluşturan unsurlar Vergi Mecellesi'nin 97. maddesinde aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- Ücret olarak kazanılan gelirler,
- İstihdam dışı faaliyet sonucunda kazanılan gelirler,
- Vergiden muaf kabul edilen gelirlerden başka tüm gelirler.

Gerçek kişilerden alınan gelir vergisinin mükellefi, geliri elde eden gerçek kişilerdir. Gelir vergisi mükellefleri tam ve dar mükellef olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Vergi Mecellesi'nin 95. maddesi uyarınca, tam ve dar mükellef olan bireyler gelir vergisi ödeyicileridirler. Tüzel kişilerin menfaat vergilerinin alınması mekanizmasında olduğu gibi, bireylerin de vergi durumu vatandaşlık ve arazi prensiplerine göre belirlenmektedir. Bu ilkelere göre, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları, ülkede yaşayan yabancı vatandaşlar ve vatandaşlığı olmayan kişiler Azerbaycan topraklarında bulunan kaynaklardaki faaliyetten gelir elde ederlerse, gerçek kişilerden alınan gelir vergisi mükellefi sayılırlar. Eşitlik ilkesine uygun olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları ve yabancı vatandaşlar Azerbaycan devlet bütçesi önünde eşit vergi yükümlülüğü taşımaktadırlar.

Vergi Mecellesi'nin 96-99. maddelerinde tam ve dar mükelleflerin gelirlerinin gelir vergisine tabi tutulan nesnelere kapsamını belirlemektedir. Şöyle ki, tam mükelleflerin gelirleri üzerine vergilendirmenin kapsamı vergi yılı içinde vatandaşların tüm gelirleri ile bu gelirin elde edilmesine harcanan giderler arasındaki farktan oluşan miktardır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde işyeri vasıtasıyla faaliyet gösteren dar mükellefin gelirinden de masraflar düşüldükten sonra gelir vergisi tutulur, yani gelir ile giderler arasında fark vergilendirmenin nesnesi oluyor. Fakat her ikisinden farklı olarak, dar mükellefin daimi temsilcilikle ilgili olmayan faaliyetten elde ettiği genel geliri masraflar

⁴ Dünyamalı Veliyev ve dğr., *Vergi Hukuku*, Bakü: Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı, 2003, s.181-182.

⁵ Dünyamalı Veliyev ve dğr., *a.g.e.*, Bakü: Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı, 2003, s.177.

çıkarılmadan ücret yerinde vergilendirmeye tabidir.

Yerleşik vergi mükellefi hem Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde, hem de onun dışında elde ettiği gelirlerden gelir vergisine tabi tutulur.

Yerleşik olmayan vergi mükellefi geliri onun Azerbaycan Cumhuriyeti kaynaklarından elde ettiği gelirlerden oluşmaktadır.⁶

Azerbaycan'da gelir vergisi oranının alt dilimi % 14, üst dilimi ise % 25 olmaktadır ve bu vergi artan oranlı tarifeye hesaplanmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi'nin 101. maddesini esas alarak aylık ve yıllık vergi tarifelerini aşağıdaki tablolar yardımıyla gösterebiliriz:

Tablo 1: Aylık Gelir Vergisi Tarifesi

2500 Manat'a kadar	% 14
2500 Manat'tan fazla olduğunda	350 Manat + 2500 Manat'tan fazla olan tutarın % 25'i

Tablo 2: Yıllık Gelir Vergisi Tarifesi

30000 Manat'a kadar	% 14
30000 Manat'tan fazla olduğunda	4200 Manat + 30000 Manat'tan fazla olan tutarın % 25'i

Kaynak : Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi

1.2.1.2. Tüzel Kişilerin Kurumlar Vergisi

Kurumlar vergisi Azerbaycan'da "İşletme ve kurumların menfaat vergisi hakkında" 9 Kasım 1991 kanunu ile vergi sistemine dahil edilmiştir.⁷

Menfaat vergisi 1992 yılında yapılmış olan vergi reformu sonucunda uygulanmıştır. Daha öncesinde bütçenin gelir bölümünün oluşumu fonlara göre hak, renta ücretleri, kazancın serbest kalıntısı ve kazanç üzerinden ödemeler şeklinde gerçekleştiriliyordu. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde tüzel kişilerin kurumlar vergisi Vergi Mecellesi'ne uygun biçimde uygulanmaktadır. Mecelleye uygun olarak tam mükellef ve dar mükellef müesseseler kurumlar vergisi ödeyicisidir.

Tam mükellef müesseseler için vergileme konusu onun kazancıdır. Vergi ödeyicisinin

⁶ Afet Mirzeyeva, *Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Hukuku*, Bakü, Digesta neşriyatı, 2007, s. 254.

⁷ Afet Mirzeyeva, *a.g.e.*, Bakü, Digesta neşriyatı, 2007, s. 246.

geliri (vergiden muaf tutulan gelirden başka) ile Vergi Mecellesi'nin 108. maddesinde gösterilen, gelirden düşülen harcamalar arasındaki fark kazançtır (madde 108: "Gelirden düşülmeyen harcamalar dışında gelirin elde edilmesi ile ilgili olan bütün harcamalar gelirden düşülür").

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde işyeri vasıtasıyla faaliyetini sürdüren dar mükellef müesseseleri bu faaliyeti sonucunda sağladığı kazancından, yani işyeri ile ilgili Azerbaycan kaynaklarından elde ettiği toplam gelirin elde edilmesine harcanan harcamalar düşüldükten sonra kalan miktar üzerinden vergi öder.

Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki işyeri ile ilgili olmayan emlak takdim edilmesinden elde edilen dar mükellef müessesenin takvim yılı süresince Azerbaycan kaynaklarından elde ettiği toplam gelirinden aynı süre içinde bu gelirle ilgili olan harcamalar düşüldükten sonra vergi alınır.⁸

Gerçek kişi olmayan herhangi yabancı şahıs Vergi Mecellesi'nin 137. maddesi uyarınca ortak girişimcilik faaliyetinin nesnesi olarak kabul edilmemeli olduğunu kanıtlamadıkça ona işletme gibi muamele edilir.⁹

Kurumlar vergisinden muaf tutulmuş kazançlar Vergi Mecellesi'nin 106. maddesinde gösterilmiştir. Bunları aşağıdaki şekilde belirtebiliriz :

- Hayır kurumlarının kazançları,
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Merkez Bankasının ve onun kurumlarının ve Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Neft Fonu'nun kazançları, ayrıca Mevduat Sigorta Fonu gelirleri,
- Kar amacı gütmeyen kuruluşlarının aldıkları bedelsiz transferler, üyelik ücretleri ve bağışlar,
- Uluslararası, devletlerarası ve hükümetlerarası kurumların gelirleri (girişimcilik faaliyetlerinden elde ettikleri gelirden başka),
- Devlet organlarının, bütçe kurumlarının ve yerel yönetim organlarının gelirleri,
- Sigorta ödemeleri,
- Özürlü kişilerin eğitim alması için oluşturulmuş eğitim kurumlarının gelirleri,
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kanununa uygun olarak devlet bütçesine olan vergi borçlarının silinmesinden elde edilen gelirler,
- Bebek evlerinin, kreş-çocuk bahçelerinin, özel çocuk bahçelerinin ve çocuk

⁸ Şakir Bedelov ve dğr., *Bütçe Sistemi*, Bakü, Elm yayın evi, 2003, s. 96-97.

⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi, Qanun yayın evi, madde 103.2, s. 96.

evlerinin bu faaliyetten elde ettikleri gelirleri 2014 yılı 1 Ocak itibariyle 10 yıl süreyle,

- “Toprakların Devlet ihtiyaçları için alınması hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Kanununa göre tüzel kişilere ödenen tazminat,
- Tarım ürünlerinin üretimi ile ilgilenen (aynı zamanda sanayi yöntemi ile) tüzel kişilerin bu faaliyetten elde ettikleri gelirleri – 2014 yılı 1 Ocak itibariyle 5 yıl süreyle,
- Petrol-gaz kaynaklarının araştırılması, işlem görmesi ve üretimin paylaşımı, ihraç boru hatları hakkında ve bu türden diğer anlaşmalara uygun olarak temel fonların, taşınır mülkiyet ve diğer varlıkların herhangi bir şekilde bu anlaşmalarda Azerbaycan Cumhuriyeti’ni temsil eden tarafa sunulması operasyonları.¹⁰

Azerbaycan’da kurumlar vergisi oranı 1996 yılında % 32, 1999 yılında % 27, 2003 yılında % 25, 2004 yılında % 24, 2006 yılında ise % 22 olarak kabul edilmiştir.¹¹ Günümüzde ise kurumların kazancından % 20 oranında vergi alınmaktadır.¹²

1.2.1.3. Sadeleştirilmiş Vergi

Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Vergi Kanununa uygun olarak 2001 yılı Ocak ayından itibaren uygulanan sadeleştirilmiş vergi vergilerin en basitidir. Bu verginin ödenmesinde temel amaç öncelikle küçük işletme temsilcileri ve ferdi girişimciler için vergilerin hesaplanması ve bütçeye aktarılması sürecini basitleştirmektir.¹³

Bu Mecellenin hükümleri dikkate alınarak, KDV amaçları için kayıta alınmamış ve ardışık 12 aylık dönemin istenilen ayında (aylarında) vergiye tabi işlemlerin hacmi 200.000 manat ve bu rakamdan daha az olan kişiler sadeleştirilmiş vergi mükellefi olmak hakkına sahiptir. Aşağıda gösterilen kişiler sadeleştirilmiş verginin mükellefidirler:

- mülkiyetinde veya kullanımında olan otomobil araçları ile (uluslararası yük ve yolcu taşımacılığı dışında) Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında yolcu ve yük taşımalarını (taksi ile dahil) veya bu taşımaları anlaşma uyarınca diğer kişiler aracılığı ile gerçekleştiren kişiler;
- konut inşaatı faaliyeti ile uğraşan kişiler (mülkiyetinde veya kiralamasında olan, aynı zamanda amaçlı şekilde ayrılan bölgede (toprak alanında) kendine özgü

¹⁰ Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi, Qanun yayım evi, 2016, s. 96-97.

¹¹ Vüsal Hesenov, *Azerbaycan Vergi Sistemi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 67.

¹² Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi, Qanun Yayınevi, 2016, s. 96.

¹³ Şakir Bedelov ve dğr., *Bütçe Sistemi*, Bakü, 2003, s. 146.

malzeme sayesinde nüfusun kişisel (özel) ihtiyaçlarını karşılamak veya ticari amaçlar için kendi gücü ile veya ilgili uzman müşteri veya yüklenici başta olmak üzere bina yaptıran, ayrıca bu yapının veya tamamlanmış nesnenin mülkiyetçisi olan gerçek ya da tüzel kişiler);

- spor iddaa oyunlarının operatörü ve satıcıları olan kişiler.

Aşağıda sıralanan kişilerin ise sadeleştirilmiş vergi mükellefi olma hakkı yoktur:

- aksızlı mallar üreten kişiler;
- kredi ve sigorta kurumları, yatırım fonları, menkul kıymetler borsasının profesyonel katılımcıları;
- sivil toplum emeklilik fonları;
- mülkiyet kiralanmasından gelir elde edenler;
- ilgili kurumlar tarafından belirlenen doğal tekel öznelere;
- mülkiyetinde 1 000 000 Manat'tan fazla değerinde emlak sahibi olanlar.¹⁴

Sadeleştirilmiş vergi mükellefi olan tüzel kişiler KDV, kurumlar vergisi ve emlak vergisinden, tüzel kişi yaratmadan girişimcilik faaliyetini gerçekleştiren gerçek kişilerse gelir vergisi ve KDV'den muaf tutulmuştur.¹⁵

Sadeleştirilmiş vergi (otomobil ulaşımı araçları, taksi ile yolcu ve yük taşımalarını hayata geçiren tüzel kişiler olan vergi mükelleflerinden başka) sunulmuş mallara (çalışmalara, hizmetlere) bu verginin mükelleflerinin mal sunulmasından, işlerin görülmesinden ve hizmetlerin gösterilmesinden elde ettiği malzemenin değerinden (genel üretim hacminden) ve satış dışı gelirlerden aşağıdaki oranlarla hesaplanır:

- Bakü şehrinde - % 4 oranında;
- Diğer şehir ve bölgelerde, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde - % 2 oranında.¹⁶

Bakü dışında, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diğer şehir ve ilçelerinde, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti de dahil olmakla bu bölgelerde faaliyet gösteren vergi mükelleflerine bu bölgeler için belirlenen vergi oranı vergi mükelleflerinin kendisinin üretim alanı, gayrimenkulü ve işgücü ile ilgili alanlarda faaliyet göstermiş oldukları halde uygulanır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin şehir ve ilçelerinde, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde vergi muhasebesi almış, fakat Bakü'de faaliyet gösteren sadeleştirilmiş verginin mükellefleri vergiyi Bakü üzerine belirlenmiş vergi oranına göre öderler.

Çeşitli vergi oranları ile vergilendirilecek gelirlerin ayrı ayrı muhasebesi yapılmalıdır.

¹⁴ Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi, Qnun yayın evi, 2016, madde 218.

¹⁵ Fazil MEMMEDOV ve diğerleri, "Vergiler ve Vergitütme", Bakü, 2006, s. 421.

¹⁶ Şakir BEDELOV ve diğerleri, a.g.e., Bakü, 2003, s. 147.

Böyle olmadığı takdirde en yüksek vergi oranı uygulanır.¹⁷

1.2.2. Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergiler

Azerbaycan'da mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler, katma değer vergisi, aksiz vergisi, yol vergisi ve maden vergisinden oluşmaktadır.

1.2.2.1. Katma Değer Vergisi

Katma değer vergisi (bundan sonra KDV) vergiye tabi devriyeden hesaplanan verginin miktarı ile Vergi Mecellesinin hükümlerine uygun olarak verilen elektronik vergi fatura veya ithal zamanı KDV ödenildiğini gösteren belgelere uygun olarak yenilenmesi gereken verginin miktarı arasındaki farktır.¹⁸

Katma değer vergisi 1954 yılında Fransız ekonomisti M. Lore tarafından önerilmiştir. Batı Avrupa'da bu vergi türü 1960 senelerinin sonu ve 1970 senelerinin başlarında Almanya'da, Fransa'da, İsviçre'de, Danimarka'da, Hollanda'da, Belçika'da, İngiltere'de, İtalya'da, Lüksemburg'da, Norveç'te uygulanmaya başlanmıştır. KDV'nin geniş yayılmasına Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) kararı sebep olmuştur. KDV AET ülkelerinde esas vasıtalı vergi gibi faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu topluluğa katılmanın esas şartı, aday ülkelerde KDV sisteminin faal bir şekilde varoluşudur. Bu nedenle de şu anda bu vergi pratik olarak Avrupa'nın tüm ülkelerinde faaliyet göstermektedir.¹⁹ Fakat ABD, Kanada, Avustralya ve İsveç gibi ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde bu vergi uygulanmıyor. Bu vergi bazen "Avrupa vergisi" olarak da adlandırılır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde KDV uygulamasına 1992 yılının ocak ayında başlanmıştır. 1991 yılının aralık ayında "katma değer vergisi hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kanunu kabul edilmiş ve bu kanun 2001 yılı 1 ocak tarihinedek, yani Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Vergi Mecellesi yürürlüğe girenedek faaliyette olmuştur. "Katma değer vergisi hakkında" kanun yürürlükte olduğu yıllarda çok sayıda değişikliklere maruz kalmış ve verginin oranı % 26'dan % 20'ye indirilmiş, 2001 yılından itibaren ise KDV oranı % 18 olmuştur. Ayrıca önceki mevzuat gerçek kişilerin KDV mükellefi olmasını kapsamıyordu. Şimdi ise vergilendirilecek işlemler yapan hem tüzel kişiler, hem de gerçek kişiler KDV ödeyicileridirler.

¹⁷ Elekber Memmedov ve dğr., *Vergiye Giriş*, Şamaxı, 2014, s. 232.

¹⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi, Qanun yayın evi, madde 153.

¹⁹ Şakir Bedelov ve dğr., *a.g.e.*, Bakü, 2003, s. 112.

01 Ocak 2001 tarihinden itibaren malların ithalatı sırasında KDV uygulamasında varış ilkesi kabul edilmiştir. Önceki mevzuatta ise malın menşe ülkesi prensibi kullanılıyordu. Vergi mükellefi malın (işin, hizmetin) alıcısına belirlenmiş biçimde vergi hesap faturası yazarak malın (işin, hizmetin) değerini vergi derecesine uygun olarak artırır ve verginin tutarını ayrıca olarak gösterir. Vergi mükellefi alıcıdan aldığı tutardan kendisinin ödediği vergi miktarını düşer veya yansıtır ve aradaki farkı ise bütçeye öder. Verginin yansımaları sadece vergi hesap faturalarına, ithalat ise yük-gümrük beyannamelerine dayanarak gerçekleştirilir. Böylece, ürünün (işin, hizmetin) satıcısı hammadde ve malzeme alırken KDV ödenmesine ilişkin vergi yüküne maruz kalmıyor. Çünkü alıcı tüm bu masrafları telafi ediyor. Verginin bir ödeyiciden diğerine yansımaları süreci mal (iş, hizmet) son tüketiciye ulaştığında biter.²⁰

KDV'nin mükellefi gibi kayıt yaptıran veya kayıtlı olması gereken şahıslar KDV'nin mükellefidirler. Kayıt olunan şahıslar kaydın yürürlüğe konulduğu andan itibaren vergi mükellefidirler. Kayıtlı ilgili dilekçe vermesi gereken, fakat kayda geçmemiş kişi kayda dair dilekçe vermek yükümlülüğünün olduğu dönemden sonraki hesap döneminin başlangıcından itibaren vergi mükellefi sayılır. Azerbaycan Cumhuriyeti'ne KDV'ye tabi olan malları ithal eden şahıslar ithal edilen mallara göre KDV'nin mükellefi sayılırlar. Bunların yanısıra aksizli malların üreticileri ve konut inşaatı faaliyeti ile uğraşan kişiler KDV mükellefleri sayılır.²¹

KDV'nin yüzde olarak oranı vergiye tabi olan her işlem için ve vergiye tabi her ithalat değeri için % 18 olarak hesaplanır. Bununla birlikte bazı hizmet veya işlemler için KDV % 0 oranla hesaplanır. Bunları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde uluslararası kuruluşların ve yabancı ülkelerin diplomatik ve konsolosluk temsilciliklerinin resmi kullanımı, ayrıca, bu temsilciliklerin uygun statüde Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı olmayan diplomatik ve idari-teknik elemanlarının dahil onlarla yaşayan aile üyelerinin kişisel kullanımı için öngörülen mallar ve hizmetler;
- hibe sözleşmesi (kararı) bazında dışarıdan alınan hibe hesabına malların ithalatı, hibe olarak malların sunulması, işlerin görülmesi ve hizmetlerin gösterilmesi;
- uluslararası posta hizmetleri dışında, uluslararası ve transit yük ve yolcu taşınması. Uluslararası ve transit uçuşlarla doğrudan ilgili olan işlerin görülmesi,

²⁰ Dünyamalı Veliyev ve dğr., *Vergi Hukuku*, Bakü, Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı, 2003, s. 259.

²¹ Elekber Memmedov ve dğr., *Vergiye Giriş*, Şamaxı, 2014, s. 195.

hizmetlerin gösterilmesi;

- Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'na altın ve diğer değerlerin gönderilmesi;

KDV için hesap dönemi takvim ayı sayılır.²² Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi'nin 164. maddesine göre malların sunulmasının, işlemlerin hayata geçirilmesinin ve hizmet gösterilmesinin ve ayrıca ithalatla ilgili işlemlerin aşağıda belirtilen türlerinden KDV tahsis edilmez:

- özelleştirme yoluyla devlet departmanından satın alınan varlıkların değeri, ayrıca kamu mallarının kiralanmasından alınan kira ücretinin bütçeye ödenecek olan kısmı;
- Maliye hizmetlerin gösterilmesi,
- Milli veya yabancı dövizlerin gönderilmesi ve ithal edilmesi,
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Bankasının hesaplarında yerleştirilmesi için planlanan altın, döviz ve yurtdışında imal olunmuş madeni paralar, kâğıt paralar,
- medya ürünlerinin alım satımı, basın medya ürünleri üretimi ile ilgili düzenleme, yayıncılık ve baskı faaliyetleri (reklam hizmetleri hariç);
- defin ve mezarlığın tören hizmetleri;
- Metropolitenle yolcu taşıma hizmetleri,
- genel eğitim kurumları için derslikler ve çocuk edebiyatının üretimi ile ilgili düzenleme, yayıncılık ve baskı etkinliği;
- ücretli eğitim desteği sağlanması²³

1.2.2.2. Aksiz Vergisi

Aksiz Fransızca “accise”, Latince “agriqepe” sözlerinden alınmış, anlamı “kesmek” demektir. Aksiz vergisi geçmişte, genellikle toplu tüketim malları (şeker, çay, tütün, tuz, kibrit, alkollü içecekler ve s.) için ödenen vergi olmuştur.

Aksizler dolaylı vergi olup, malların fiyatları veya hizmetlerin tarifleri üzerine konulan ilavelerdir. Aksizler yüksek gelirli mahsullerin üretiminden elde edilen yüksek miktarlarda menfaatin bütçeye aktarılması ve tüm kuruluşlar için yaklaşık aynı ekonomik koşullar oluşturulması amacıyla uygulanır. Aksizlerin yardımı ile malların fiyatlarının bir kısmı - ilavesi devlet bütçesine aktarılır. Bu ilave (aksiz) üretimin etkin şekilde

²² Elekber Memmedov ve dğr., *a.g.e.*, Şamaxı, 2014, s. 211.

²³ Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi, Qanun yayın evi, 2016, madde 164.

düzenlenmesine veya tüketim özelliklerine göre elde edilmiyor. Fiyatlara ilaveler ilgili ürünlerin üretim ve satışının özel durumunun sonucudur. Eğer bu ilaveler devlet bütçesine aktarılmazsa, ilgili ürünleri hazırlayan kuruluşlar aşırı yüksek gelir elde etmiş olur ve bu durum başka kuruluşlarla onlar arasında eşitsizlik durumu oluşturur.

Azerbaycan'da aksiz vergisi 31 Aralık 1991 tarihli "Aksizler hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti kanununa göre uygulanmaktadır.

Günümüzde aksizlerin alınması mekanizması Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi ile düzenlenmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi'nin 190. maddesinde ülkede üretilen aksizli ürünlerin isimleri bildirilmektedir:

- Alkol içeren içkilerin tüm çeşitleri;
- Tütün mahsulleri;
- Petrol mahsulleri;
- 2007 yılı Ocak ayının 1'den itibaren ise Vergi Kanunu ilaveler ve değişikliklerle ilgili olarak binek otomobilleri (özel simge ve donanımla donatılmış özel amaçlı araçlar hariç);
- Spor aktiviteleri ve dinlenme amaçlı kullanılan yat ve benzeri amaçlarla kullanılması öngörülen başka yüzen vasıtalar.

Nüfusun geliri az olan kesimlerine negatif etkisini azaltmak amacıyla, aksizli ürünler listesine geleneksel olarak pahalı ithal malları (zinet eşyaları, binek otomobilleri) ve yüksek talep ürünleri (alkollü içkiler, petrol ürünleri ve tütün ürünleri) dahil edilir. Aksizli ürünlerin listesi hükümet tarafından hazırlanır ve onaylanır.²⁴

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde uygulandığından itibaren aksizli ürünlerin listesi defalarca kez değişikliğe uğramıştır. Ancak her defasında bu listelerde alkollü içecekler ve tütün ürünleri yer almıştır. Bu ürünler hem tüketim (tüketim için zaruri olmaması), hem de mali (üretim masrafları nispeten az, aksiz oranı ise yüksek olduğundan dolayı bütçe gelirlerinin esas kaynaklarından biri olması) açısından özellik taşıyor ve hemen hemen dünyanın bütün ülkelerinde tüketim vergisine tabi tutuluyor.²⁵

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi'nin 188. maddesine göre aşağıda belirtilen durumlarda aksiz vergisi alınmamaktadır:

- Gerçek kişinin kişisel tüketimi için 3 litre alkollü içecek ve 600 adet sigaranın

²⁴ Afet Mirzeyeva, *Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Hukuku*, Bakü, Digesta neşriyatı, 2007, s. 240-241.

²⁵ Fazil Memmedov ve dğr., *a.g.e.*, Bakü, 2006, s. 397.

ithalatı, ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti'ne arabalarla gelen kişiler için bu aracın teknik pasaportu ile öngörülen deposundaki yakıt;

- Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinden transit taşınan mallar;
- Malların Azerbaycan Cumhuriyeti arazisine geçici ithali;²⁶

Aksiz vergisinin vergileme dönemi bir takvim aydır. Aksizli mallar üretildiğinde her bir hesap dönemine uygun olarak vergi kapsamına girecek işlemler üzere vergiler, hesap dönemini izleyen ayın 20'sine kadar ödenmelidir.²⁷

1.2.2.3. Yol Vergisi

Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde yolcu ve yük taşınması ile ilgililenen yerleşik olmayan kurumsal ve fiziki şahıslardan araç yollarının kullanıma göre alınan vergiye yol vergisi denir. Bu verginin uygulanmasında temel amaç Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına giren otomobil sahiplerinin Azerbaycan'ın oto yollarının kullanımına göre vergiye tabi tutulmasıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına dahil olan ve cumhuriyet üzerinden yolcu ve yük taşınması için yararlanan otomobillerin sahipleri olan yerleşik olmayan işletmeler ve gerçek kişiler yol vergisi mükellefleridirler.²⁸ Azerbaycan'da "Yol Vergisi Kanunu" 1996 yılının Şubat ayında kabul edilmiştir.²⁹

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin vergi sisteminde yol vergisinin önemi büyüktür. Öyle ki, bu vergi gelirleri devletin ekonomik ve sosyal gelişiminin sağlanmasında önemli olan dünya standartlarına cevap verebilecek otomobil yollarının yapılması ve onların bakımı için öngörülen maddi kaynaklardan biridir. Öte yandan, devlet yol vergisi yoluyla ülkenin ekonomik güvenliğini sağlıyor. Çünkü bu verginin mükellefleri aynı zamanda yabancı gerçek ve tüzel kişilerdir ki, onlara ait arabalarla Azerbaycan Cumhuriyeti toprakları kullanılarak mal, yük ve yolcu taşınıyor.

Yol vergisi oranları sabit olmayıp, çeşitli kriterlere göre bağımsız olarak belirlenir. Oto taşıma araçlarının türlerine göre yol vergisine aşağıdakiler tabi tutulur:

- Binek otomobilleri;
- Otobüsler;
- Yük arabaları.

²⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi, Qanun yayım evi, 2016, Bakü, madde 188.

²⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi, Qanun yayım evi, 2016, Bakü, madde 191.

²⁸ Şakir Bedelov, *a.g.e.*, Bakü, 2003, s. 143-144.

²⁹ Vüsal Hesenov, *Azerbaycan Vergi Sistemi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 85.

Yol vergisi oranları otobüsteki yerlerin sayısına göre otobüslere uygulanır. Otobüslerin koltuk sayısı:

- 12'ye kadar;
- 13 – 30 arası;
- 31'den fazla olabilir.

Otobüslerin koltuk sayısı gibi ülke topraklarında kalma süresine bağlı olarak da yol vergisi uygulanıyor. Ağır taşıtlar ile yükler taşınırken, ulaşım araçlarının ekle birlikte genel ağırlıklarına bağlı olarak ve ülke sınırları içinde kat edilen yolun her kilometresine göre yol vergisi alınmaktadır. Kat edilen mesafeye ve yükün ağırlığına bağlı olarak, yol vergisinin miktarı da artıyor. Taşınan yükün niteliği de yol vergisi tutarını etkiliyor.

Verginin miktarı:

- Az tehlikeli yükler için % 100;
- Tehlikeli yükler için % 200;
- Özel tehlikeli yükler için % 400 artıyor.

Vergi Mecellesine göre motor hacminin her 1 küp santimetresine göre binek otomobilleri, otobüsler ve diğer otoyol araçlarının sahipleri yol vergisine tabi tutuluyor.³⁰

Otoyol araçlarını devlet tesciline alan ilgili kurumlar her üç ayda bir rapor çeyreğini izleyen ayın 20'ne kadar, kaydı yeni yapılmış ve kayıtdan çıkarılmış otoyol araçlarıyla ilgili bilgileri bu konudan sorumlu yönetim organının talep ettiği biçimde ilgili yönetim organına takdim ediyor.³¹

1.2.2.4. Maden Vergisi

Azerbaycan Cumhuriyetinde bağımsızlık elde edildikten sonra aynı adlı kanun 1995 yılı 24 Mart tarihinde kabul edilmiştir. Bu kanun kompakt olarak verginin amacı ve vergilemenin temel ilkelerini belirlemiştir. Onun önsözünde gösterildiği gibi, maden vergisi yeraltı kaynakların verimli kullanılması ve onlar çıkarılırken ayrı alanlar arasında denge seviyesi ile ilgili rekabet ilişkilerini düzenlemek amacıyla ödenmektedir. Böylece maden vergisinin temel işlevlerinden biri yeraltı zenginliklerinin verimli kullanılmasını teşvik etmektir. Maden vergisinin kapsamına, Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde ve Hazar gölünün Azerbaycan'a ait olan kısmında çıkarılan yeraltı kaynaklar girmektedir.³² Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında (Hazar denizinin (gölünün) Azerbaycan

³⁰ Afet Mirzeyeva, *a.g.e.*, Bakü, 2007, s. 262-264.

³¹ Elekber Memmedov ve dğr., *Vergiye Giriş*, Şamaxı, 2014, s. 228.

³² Dünyamalı Veliyev ve dğr., *a.g.e.*, Bakü, Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı, 2003, s. 251-252.

Cumhuriyetine ait bölümü de dahil olmak üzere) yerin derinliklerinden faydalı kazıları üreten bireyler ve işletmeler maden vergisi mükellefleridir.

Yerin derinliklerinden çıkarılan aşağıdaki servetlerin türüne bağlı olarak maden vergisi onların toptan satış fiyatına uygulanmakla aşağıdaki gibi belirlenir:

Tablo 3 : Maden Vergisinin Oranları

Maden vergisine tabi tutulan yeraltı kaynakların adı	Maden vergisi oranları %
Ham petrol	26
Doğal gaz	20
Filiz madenleri: tüm çeşit metallere	3

Kaynak : Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Mecellesi

Hesap ayı için maden vergisinin miktarı yeraltı servetlerin çıkarıldığı aydan sonraki ayın 20'den geç olmamak şartıyla ödenir. Maden vergisi mükellefleri her ay hesap ayından sonraki ayın 20'den geç olmaksızın vergi organına, yerel bütçelere dahil olan vergi üzere ise belediyelere maden vergisi beyannamesini verirler.³³

1.2.3. Servet Üzerinden Alınan Vergiler

Servet üzerinden tahsis edilen ya da kısa olarak servet vergileri mahiyeti itibarile gelir vergisinin aksine dünya devletlerinde bir birinden ciddi farklılıklar göstermektedir. Çünkü gelir vergisi sonuç itibariyle daha çok mali amaç taşıyor. Bu amaca ulaşmak için kullanılan yöntemler bir-birinden çok büyük farklılıklar sergilemez. Servet üzerinden tahsis edilen vergiler ise mali değil, daha çok sosyal amaçlar taşır. Bu nedenle de her bir devlet kendisinin sosyal ve ekonomik sistemine veya hedeflediği amaçlarına uygun olarak servet vergilerinin bu veya diğer biçimini uygulamaktadır.³⁴ Azerbaycan'da uygulanan servet vergileri emlak vergisi ve toprak vergisidir.

1.2.3.1. Tüzel Kişilerin Emlak Vergisi

Emlak vergisi Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra 1992 yılının başından (1 Ocaktan itibaren) uygulanmaya başlamıştır. Vergi Mecellesi yürürlüğe girmeden önce 1995 yılı 24 Mart tarihinde kabul edilmiş "Emlak vergisi

³³ Elekber Memmedov ve dğr., *a.g.e.*, Şamaxı, 2014, s. 229-230.

³⁴ Dünyamalı Veliyev ve dğr., *a.g.e.*, Bakü, Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı, 2003, s. 238.

hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu uygulanıyordu.

Emlak vergisinin mükelleflerini iki esas kategoriye ayırabiliriz: gerçek kişiler ve tüzel kişiler. Vergi mükelleflerinin bu iki kategorisinden her biri için vergileme amacıyla kendine özgü özellikler belirlenmiştir.

Müesseselerden alınan emlak vergisinin amacı onlara ait emlakın verimli kullanımını ve kullanılmayan hammadde ve malzeme kaynaklarının ve zorunlu olmayan temel malzemelerin alınmasına yapılan harcamaların azaltılmasını teşvik etmektir.

Gerçek kişilere karşı ise bu verginin daha çok “sosyal adalet” prensibine eğilimi vardır. Mülkiyetinde evler, villalar, makine ve tekne olan zengin kişiler daha büyük meblağlarda emlak vergisini bütçeye öderler. Bütçe aracılığıyla bu tutarlar toplum arasında dağıtılır veya sosyal programların finanse edilmesine yöneltilir.³⁵

Emlak vergisi üzere vergi konusu aşağıdakilerdir :

- Tam veya dar mükellef gerçek kişilerin özel mülkiyetinde bulunan ve Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında yer alan yapılar ya da bunların parçaları ayrıca yerine ve kullanılıp kullanılmama durumuna bakılmaksızın yerleşik kişilere ait su ve hava ulaşımı araçları,
- İşletmelerin bakiyesinde olan temel malzemelerin yıllık ortalama değeri,
- Azerbaycan Cumhuriyeti’nde kendisinin bir işyeri vasıtasıyla ticari faaliyette bulunan dar mükellef işletmeler için - sadece işyeri ile bağlı olan temel malzemelerin yıllık ortalama değeri.

Gerçek kişilerin özel mülkiyetinde bulunan binaların değeri eğer bu değer 5000 manata kadar ise vergilendirilmiyor, 5000 manatdan fazla olan miktarı ise 0,1 faiz oranında vergilendiriliyor. Örneğin, diyelim ki, gerçek kişinin mülkiyetinde olan evin değeri 140 bin manattır. O zaman bu tutarın 5000 manata kadar olan kısmı vergilendirilmez. Kalan

$$140\ 000 - 5000 = 135\ 000 \text{ (manat)}$$

tutardan ise 0,1 faiz oranında yani

$$135\ 000 * 0,001 = 135 \text{ (manat)}$$

vergi ödenmelidir.

Su ve hava ulaşımı araçlarına için vergileme oranı motorun her küp santimi için 0,02 manat kabul edilmiştir.

Örneğin, motorlu teknenin motorunun hacmi 600 küp santim olursa, o zaman $600 * 0,02 = 12$ (manat) vergi ödenmelidir.

³⁵ Dünyamalı Veliyev ve dğr., *a.g.e.*, Bakü, Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı, 2003, s. 240.

Motorsuz su ve hava ulaşımı araçları için bu araçların piyasa fiyatının % 1-lik kısmı vergi olarak ödenir.

Örneğin, teknenin motoru yoksa ve piyasa fiyatı 1200 manatsa, o zaman vergi miktarı

$$1200 * 0,01 = 12 \text{ (manat)}$$

olur.

İşletmeler temel malzemelerin belirlenmiş değerinin % 1'i oranında vergi ödüyorlar.³⁶

1.2.3.2. Tüzel Kişilerin Toprak Vergisi

Vergi mecellesinin 14. bölümü toprak vergisini kapsamaktadır. Mecelleye göre toprak vergisi toprak sahiplerinin veya kullanıcılarının tarım faaliyetlerinin sonuçlarından bağımsız olarak her sene sabit şekilde hesaplanıyor.

Tam veya dar mükellef olan gerçek kişiler, ayrıca tam veya dar mükellef işletmeler arazi konusunda kendilerinin mülkiyet ve kullanım haklarını belirleyen belgeleri elde ettikten sonra bireyler ve belediye kurumları belediyelerde, diğer işletmelerse vergi organında 1 aylık bir süre içerisinde kayıta geçmelidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti arazsininde mülkiyetinde veya kullanımında arazisi bulunan tam veya dar mükellef gerçek kişiler, tam mükellef işletmeler ve onların mevcut hesabı olan şube ve birimleri, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde kendisinin işyeri vasıtasıyla ticari faaliyetini hayata geçiren dar mükellef işletmeler toprak vergisinin mükellefidir.

Bireylerin ve işletmelerin Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde mülkiyetinde veya kullanımında olan araziler vergilendirme konusunu oluşturmaktadır.³⁷

Toprak vergisini işletmeler arazi ölçüsüne ve verginin oranlarına göre yıllık hesaplar ve mayısın 15'den geç olmamak koşuluyla hesaplamaları vergi organına verirler. Vergi eşit tutarlarda belirlenerek 15 Ağustos ve 15 Kasım tarihleri öncesinde ödenir.

Sanayi, inşaat, ulaşım, iletişim, ticaret-ev hizmeti ve başka özel amaçlı topraklar için toprak vergisinin oranları her 100 metrekareye göre aşağıdaki gibidir:

- Bakü'de 10 manat;
- Gence, Sumqayıt şehirlerinde, Abşeron ilçesinde 8 manat;
- İle bağımlı olan şehirler dışında diğer şehirlerde ve bölge merkezlerinde 4 manat;
- Bakü ve Sumgayıt şehirlerinin yanı sıra Abşeron ilçesi köy ve kasabaları dışında bölge tabiliyinde olan şehirlerde, kasabalarda ve köylerde 2 manat.

³⁶ Fazil Memmedov ve dğr., *Vergiler*, Bakü, Polygraphic Production Neşriyatı, 2007, s. 114.

³⁷ Tanrıverdi Paşayev, *Azerbaycanda Vergiler*, Bakü, Yeni Nesil AJB matbaası, 2001, s. 35.

Yaşam fonlarının, bahçeyanı alanların ve vatandaşların bahçe alanlarının tuttuğu topraklar için toprak vergisinin oranları daha düşüktür. Bakü’de bu tür toprakların her 100 metrekaresine göre vergi oranı 0,6 manat, Gence, Sumgayıt şehirlerinde ve Abşeron ilçesinde bu miktar 0,5 manat, bölge tabiliğinde olan şehirler dışında diğer şehirlerde ve bölge merkezlerinde 0,3 manat, Bakü, Sumqayıt şehirlerinin ve Abşeron ilçesinin kasaba ve köyleri dışında bölge tabiliğinde olan şehirlerde, kasabalarda ve köylerde 0,1 manat kabul edilmiştir.³⁸

Toprak vergisi kapsamı dışında olan topraklar da vardır. Örneğin, aşağıdaki topraklar toprak vergisine dahil edilmez:

- Yerleşim birimlerinin genel kullanımında bulunan topraklar;
- Devlet organlarının, bütçe kurumlarının ve yerel kendini yönetim organlarının, Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Bankası ve onun kurumlarının, ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu mülkiyetinde veya kullanımında bulunan topraklar;
- Üretim faaliyetine dahil edilmemiş devlet, orman ve su fonu toprakları, Hazar gölünün Azerbaycan Cumhuriyeti’ne ait bölümünün altında bulunan topraklar;
- Devlet sınır çizgili ve savunma amaçlı topraklar.

³⁸ Fazil Memmedov ve dğr., *a.g.e.*, Bakü, 2007, s. 118.

BÖLÜM 2: VERGİLEME VE MÜKELLEFLERİN VERGİYİ ALGILAMA VE VERGİ KARŞISINDA TUTUM BİÇİMLERİ

2.1. Vergi Tanımı

Vergi kelimesi türkçe bir terimdir ve köken olarak anlamına baktığımızda hediye şeklinde veya karşılık beklemeden verilen bir değeri ifade etmektedir. Buradan yola çıkarak sonraki zamanlarda gönüllülük özelliğini korumuş ve gittikçe daha geleneksel bir yükümlülük halini almış ve sonrasında da zorunlu bir ödeme şekline gelmiştir.³⁹

Devlet veya devletin yetki verdiği kamu kurumlarının mali veya mali olmayan görevleri hayata geçirme amacıyla gerçek ya da tüzel kişilerden hukuk yoluyla, zorunlu şekilde karşılıksız olarak ve egemenlik gücünü esas alarak para şeklinde tahsis ettiği iktisadi değerlere vergi denir. Devletler genel olarak ihtiyaç duydukları gelirleri karşılama amacıyla yukarıda belirttiğimiz yöntemleri kullanmanın yanısıra, kamu gelirleri arasında vergi devletin en esas gelir kalemi şeklinde görülmektedir. Günlük hayatta kişiler arasında çok sayıda para transferi gerçekleşmesine rağmen, vergiyi bunlardan ayıran özellik verginin gönüllü olarak değil zorunlu olarak ödenmesidir. Sonuç itibarile, belirli düzeyde geliri olan veya ödeme yeteneği olan kişilerin vergi ödeme zorunluluğu bulunmaktadır. Diğer yönden bakacak olursak, gönüllü olması halinde çoğu kişi vergi ödemek istemeyeceği için bu konuda bir zorunluluk meydana çıkmıştır.⁴⁰ Görüldüğü gibi vergi toplama amacıyla devlet egemenlik hakkını kullanmaktadır ve bunlardan yola çıkarak vergilemenin unsurları aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Vergi hizmet şeklinde değil nakit (parasal) olarak ödenir.
- Vergi her hangi net bir hizmetin karşılığı olarak ödenmez.
- Vergi zorunlu bir ödemedir.
- Vergi keyfi veya belirli kişilerin istekleri doğrultusunda değil kanunla belirlenmiş yöntemlere göre tahsis edilir.
- Verginin toplanma amacı kamu harcamalarının karşılanmasıdır.⁴¹

Vergi psikolojisinin bir konusu olan vergi algılaması, hem de insanların vergiye nasıl baktığını ele almaktadır. Bireylerin vergiyi devletin sağladığı kamu hizmetlerine karşılık bir bedel olarak algılaması, verginin mantığınının doğru kavranması açısından önem

³⁹ Rabia Çoban, *Türk Vergi Sisteminde Kurumlar Vergisinin Vergi Hâsulatına Etkisi*, yüksek lisans tezi, Isparta, 2008, s. 4.

⁴⁰ www.kolayaof.com, *Vergi teorisi - kısa özet*, s.4. (erişim tarihi: 10.08.2018)

⁴¹ Yasemin Yenigün, *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul Örneği*, yüksek lisans tezi, Isparta, 2012, s. 9.

taşımaktadır. Böylece insanlar vergi ödeme konusunda daha özenli davranacaklardır. Buna sebep bireylerde verginin onlara kamu hizmeti şeklinde döneceği bilincinin oluşması ve topluma yararlı olduğunu düşünmeleri olacaktır.⁴²

2.2. Vergi Adaleti, Vergi Kapasitesi ve Vergi Psikolojisi

2.2.1. Vergilemede Adalet ve Eşitlik

Adil bir vergi sistemi toplumdaki vergi yükünü adil olarak dağıtmayı amaçlar. Bu doğrultuda, en adil sayılabilecek vergi sistemi, toplumdaki genel fikir birliği açısından en adil görülen reel gelir bölüşümü ölçülerine uygun olmalıdır. Bu sebeple de vergilemede adalet meselesiyle ilgili yapılacak detaylı tartışmalar, adil bir gelir dağılımının özelliklerini belirleyen genel sosyal davranışların incelenmesini gerekli kılar.⁴³ “Adalet” kavramı veya “adalet nedir ?” sorusuyla ilgili geçmişten bu güne türlü tartışmalar yapılmış ve yanıt aranmıştır. Bununla birlikte bu konuda net bir “adalet” tanımı yapılmazken, Sokrates’ten bugüne temel olarak iki farklı adalet anlayışından bahsedilir: Bunlardan biri denkleştirici diğeri ise dağıtıcı adalet anlayışıdır. Denkleştirici adalet anlayışı birey özgürlüklerini kendinde barındıran ve bireylerin belirli özel durumlarına uygun olarak değişik uygulamalardan etkilenmesini engelleyen, herkese eşit biçimde davranış sergileyen adalet anlayışıyken, dağıtıcı adalet ise kendinde eşitlikçi düşüncüyü destekleyen ve bireylerin bazı belirli özellikleri nedeniyle farklı uygulamalara maruz kalmasına hak veren bir adalet anlayışıdır. Sonuç itibarile, denkleştirici adalet anlayışına göre birey özgürlükleri ve bunun korunması ön plandayken, dağıtıcı adalet anlayışına göre ise bireyler arasında eşitsizliklerin giderilmesi esas alınır.⁴⁴

Vergi adaleti açısından baktığımızda vergilemede eşitlik ilkesinin temelde esas alındığı görülmektedir. Buradan kastedilen toplum içindeki farklı kesimler arasında mevcut olan ekonomik eşitsizlikleri arttırma yönünde değil de aksine azaltıcı yönde etki göstermesidir. Vergi adaletinin sağlanması için bireylerde kamusal ihtiyaçların minimum toplam fedakarlığa uygun biçimde dağıtılması ve yayılması önemli bir konudur. Bir verginin adil olmasını sağlayan en önemli şartlardan biri, ödeme gücü bakımından eşit imkanlara sahip olanların eşit, olmayanların ise durumlarına göre farklılaştırılmış şekilde ödemesi

⁴² İsa Sağbaş ve Adem Başoğlu, *İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin Vergileri Algılaması*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 7. cilt, sayı 2, 2005, s. 126.

⁴³ Orhan Şener, *Kamu Ekonomisi*, Alkım Yayınları, 1998, s.209.

⁴⁴ Ahmet B. Yereli ve Ahmet Y. Ata, *Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açidan Değerlendirilmesi*, Maliye Dergisi, Sayı:161, 2011, s. 23.

olanağının bulunmasıdır.⁴⁵

Vergilerin her biri tanımı gereğiyle beraberinde bir çeşit kamu yükümlülüğü meydana getirir. Vergilemeden dolayı ortaya çıkan kamu yükümlülüğünün mükellefler arasında mümkün olduğunca adil bir biçimde dağıtılması gerekmektedir. Kamu yükümlülüklerinin mükellefler arasında adaletli bir biçimde paylaşılmasında kullanılan en etkili araçlardan biri vergidir. Sonuç olarak vergiler kamu yükümlülüklerini vatandaşlar arasında eşit, adil ve hakkaniyete uygun bir şekilde dağıtabildiği ölçüde demokratiktirler.⁴⁶

2.2.2. Vergi kapasitesi

Vergi alınabilecek son haddi ifade etmek için vergi kapasitesi kavramı kullanılır. Vergi kapasitesi ülkelere veya zamana göre değişiklik göstermektedir. Aynı zamanda hükümetlerin uyguladıkları vergi reformları da onların vergi kapasiteleri üzerinde yükselme ya da düşme eğilimi meydana getirebilmektedir.

Vergi kapasitesi bağımlı bir değişkendir ve bir ülkenin sahip olduğu doğal kaynakların zenginliği, uygulanan vergi reformları ve vergi sisteminin koşullarından etkilenir.⁴⁷

Ülkedeki kişi başı gelir düzeyini, gelir dağılımını, ekonominin parasallaşma kapasitesini ve başkalarını vergileme kapasitesini belirleyen unsurlar olarak sayabiliriz. Mesela bir ülkede kişi başına düşen gelir yüksekse bu olgu vergi kapasitesinin artmasına pozitif yönde etki gösterir. Çünkü diğer koşulların sabit olması halinde, kişilerin gelir düzeyinin daha yüksek olması devletin daha fazla vergilendirebilir bir mali gücü kullanma imkanı olduğunu gösterir. Bu sebepten de sadece bu yönden de bakıldığında, kişi başına düşen geliri yüksek olan zengin ülkelerin daha fakir ülkelere göre daha yüksek vergileme kapasitesine sahip olduğu görülmektedir.

Ekonomik unsurların yanısıra belirli toplumsal unsurlar da vergileme kapasitesini etkilemektedir. Mükelleflerin vergiye bakışı ve vergi ödeme konusunda dürüst davranıp davranmadıkları, yönetimin ahlaki ve teknik açıdan yeterlilik seviyesi toplumsal unsurlara örnek olarak sayılabilir. Aynı zamanda hükümetin vergi konusunda yürüttüğü politika, aldığı kararlar ve bu kararları belirleyen siyasi kaygılar vergileme kapasitesine etki göstermektedir. Devletin siyasal kararlarını alan organlar bu tür kaygılar sebebiyle ülkenin vergi sınırını, potansiyel iktisadi ve toplumsal vergi sınırının daha alt düzeyinde

⁴⁵ Cuma Çataloluk, *Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008, 20. Sayı, s.223.

⁴⁶ İsmail Türk, *Kamu Maliyesi*, Ankara, Turhan Kitabevi, 3-cü Baskı, 1999, s.104.

⁴⁷ Günay Deniz Dursun, *1990–2006 Yılları Arası Türkiye'nin Vergi Kapasitesinin Hesaplanmasına Ait Bir Araştırma*, Maliye Finans Yazıları, yıl: 22-ci Sayı:79, Nisan 2008, s. 49.

belirleyebilir.⁴⁸

2.2.3. Vergi Psikolojisi ve İlgili Kavramlar

2.2.3.1. Vergi Psikolojisi

Mükelleflerin vergi psikolojisi vergilemenin verimliliği ve sınırının belirlenmesi konusunda uzun vadede en etkili faktörlerden biridir. ⁴⁹ Mali olayların değerlendirilmesinde hukuki, iktisadi ve siyasi yaklaşımlara göre inceleme her zaman yeterli olmadığından, bu olayların psikolojik yönden de incelenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda insanların içsel ve dışsal faktörler karşısında sergilediği davranışları inceleyen psikoloji bilimi, onların vergileme karşısında tepkilerinin psikolojik yönden değerlendirilmesinde de önem taşımaktadır.

Davranışsal kamu maliyesi, mali olayların bireylerin davranışlarına nasıl bir etki gösterdiğini incelerken, daha dar kapsamlı olan vergi psikolojisi ise bireylerin veya grupların vergi algısı, vergilemeye bakışı ve vergilemeye karşı verdikleri tepkiler üzerine odaklanmaktadır.

Günümüzde vergi gelirleri, modern devletlerde kamusal ihtiyaçların temin edilmesi için yapılan harcamaları karşılayacak en önemli kaynaklardan biri olduğundan, hem vergi idaresi hem de vergi mükellefleri açısından vergilemenin psikolojik yönünün incelenmesi gerekmektedir. Bunun yanısıra vergi mükellefi bireylerin vergiye karşı hangi sebeplerle tepki gösterdiklerinin ele alınması da önem taşımaktadır.⁵⁰

Vergi psikolojisi, vergiyle doğrudan ilgili olan bireysel ve toplumsal tüm psikolojik olayları araştıran bilim olarak tanımlanabilir.⁵¹

2.2.3.2. Vergi Psikolojisi ile İlgili Kavramlar

a) Algı, Tutum ve Davranış

İnsanların tutum ve davranışlarını şekillendiren etkenlerin başlıcası onların psikolojik algılamalarıdır. Özet olarak, vergileme ve algılama arasında oldukça yakın bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Psikoloji biliminde algılama veya çerçeveleme dediğimiz şey

⁴⁸ Handan Kaynar, *Vergi Ahlakı ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, Adana, yüksek lisans tezi, 2010, s. 20.

⁴⁹ Tolga Saruç ve Gonca Güngör Göksu, *Türkiye'de Vergiye Uyum: Mülakat Çalışması*, Mevzuat dergisi, sayı 176, Ağustos 2012.

<http://www.mevzuatdergisi.com/2012/08a/01.htm> (erişim : 20.12.2018).

⁵⁰ Yasemin Taşkın, *Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 54-cü Seri, 2010, s. 69.

⁵¹ İsa Sağbaşı ve Adem Başoğlu, *İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin Vergileri Algılaması: Afyonkarahisar İli Örneği*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (C.VII ,S.2, 2005), s. 125.

elimizdeki bilgiler ışığında karşılaştığımız somut ya da soyut olayları ve nesnelere farketme, zihnimize yerleştirme ve nitel veya nicel şekilde değerlendirme sürecidir.⁵² İnsanların vergiye uyum sağlayıp sağlamadığı veya daha genel bir deyimle vergiler karşısında sergiledikleri tutum ve davranışlar, öncelikle vergilerin onlar tarafından ne şekilde algılandığına bağlı olacaktır. Bahsettiğimiz algılamada içsel/bireysel yönden oluşan algının yanısıra dışsal/çevresel yani toplumsal vergi algısı ve kişinin içinde bulunduğu sosyal grubun algısı da birbirleriyle etkileşim halinde olacaktır. Mükelleflerin vergiler karşısında ne şekilde davranacakları hep bir merak konusu olmuştur. Bireylerin yaşadıkları olaylara yönelik tepkileri algı-tutum-davranış şeklinde belirlenmektedir. Karar verme sürecinin ilk aşaması olan algılama daha sonraki tutum ve davranış aşamalarına etki göstermektedir.

İnsanların dış dünyada onları çevreleyen soyut ya da somut nesnelere etkileşimi, onlarla ilgili fikir yürütmesi ve bu nesnelere karşı belirli tepkilerde bulunması, bu nesnelere algılamasıyla başlamaktadır. Kişinin dış dünyadaki soyut veya somut nesnelere yönelik aldığı duyumsal bilgiye algı, bu işleme ise algılama denilir. Algılar, bir organizmanın iç ve dış uyarıcılar karşısındaki hassasiyetini gösteren duyuumlara dayanmaktadır. Algılama, duyumları belirli anlam kalıplarına yerleştirmek yani anlamlandırmak olarak tanımlanmaktadır.

Tutum ise, bireyin bir durum, olay veya olguya yönelik sergilemesi beklenen muhtemel davranış biçimi ya da tepki eğilimi şeklinde tanımlanmaktadır. Tutumlar ve davranışlar arasında olan yakın ilişkiyi kısaca açıklamak gerekirse, tutumlar davranışların gerisinde bulunan yönlendirici güçtür diyebiliriz.⁵³

b) Vergi bilinci ve Vergi ahlakı

Devletlerin üstlendiği görevler ve sorumluluklar geçmişten bugüne bir çok değişime uğramış ve bunun sonucu olarak yaptıkları harcamalar da değişerek artış göstermiştir. Sonuç itibarile bu artan gelir ihtiyacı da ülkelerin bir çoğunda olduğu gibi devlet gelirlerinin % 80-90 gibi bir bölümünü kapsayan vergiler vasıtasıyla karşılanmaktadır. Eskiden vergilerin mali amaçla toplanmasına karşın 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle yalnız mali amaçlar için değil hem de ekonomik ve sosyal hayata müdahale amacıyla tahsis edilmeye başlanmıştır. Böylece vergilerin önemi artmış ve mükelleflerle devlet

⁵² Çoşkun Can Aktan, *Vergi Psikolojisinin Temelleri Ve Vergi Ahlakı*, Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası, Ocak 2012, s. 19.

⁵³ Metin Sağlam, *Vergi Algısı ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinde Vergi Algısı ve Bilinci*, Sosyoekonomi dergisi, Ocak-Haziran 2013-1 / 130116, s. 319.

arasındaki ilişki daha sıkı bir hale gelmiştir. Zamanla devletlerin vatandaşları için yapmakla yükümlü olduğu sorumlulukları ve görevleri artmış ve bu da devlet-birey ilişkilerinin önemini arttırarak verginin psikolojik ve sosyolojik açıdan incelenmesinin zarureti ortaya çıkarmıştır. Hal böyleyken de vergi bilinci ve vergi ahlakı gibi kavramların öneminin artması kaçınılmaz olmuştur.

Kamu hizmetlerinin temin edilmesi açısından verginin önemini anlayan bir toplumdaki bireylerin, vergiyle ilgili sorumluluklarını yerine getirme istekliliklerinin düzeyine vergi bilinci denilir. Bu isteklilik düzeyinin yüksek olduğu oranda vergilemede amaca ulaşılmış sayılır. Çünkü yüksek vergi bilincine sahip olan toplumlarda bireyler ödedikleri vergilerin onlara hangi şekilde döneceğini dolayısı ile de bu vergilerin hangi alanlarda harcandıklarını bildiklerinden bunun sonucu olarak üstlerine düşen vergi yükümlülüklerini onlardan beklenildiği şekilde ve gönüllü olarak yerine getirirler.⁵⁴

Vergi mükelleflerinin onlardan beklenen yükümlülükleri zorunluluk olarak değil de kendi istekleriyle yerine getirmesi hem gelir toplama amacı hem de diğer amaçların hayata geçirilmesi dolayısı ile sistemin düzgün bir biçimde işleyişi açısından çok büyük öneme sahiptir.

Vergi bilinci, kapsam itibariyle devletlerin temin etmekle yükümlü olduğu kamusal hizmetlerin hayata geçirilmesi amacıyla bireylerin kazandığı gelirlerden veya sahip olduğu servetlerinden kanunların izin verdiği usul, esas ve oranlar doğrultusunda katkı sağlamaları gerektiğini fark etme, bilme ve hatırlama yeteneklerinin var olması şeklinde ifade edilmektedir.⁵⁵

Bilindiği üzere, insan yalnız başına bir birey olmayıp, her zaman için belirli bir toplumda varlığını sürdüren ve içinde bulunduğu toplumla çeşitli ilişkiler kuran bir varlıktır. İnsanlar arasında olumlu ilişkilerin gelişmesini ve sürdürülmesini sağlayan ise ahlak kurallarıdır. Bu açıdan bakacak olursak, tek yönlü ya da tek başına ahlâk anlayışından bahsetmek pek olanaklı değildir. Şöyle ki, ahlâk, bir toplumda sosyal ve kültürel motiflere sıkı sıkıya bağlı olarak şekillendiğinden, bireysel ve toplumsal ahlâk kurallarının belirlenmesinde sosyal ve kültürel etkilerin kesinlikle gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Konuya vergi ahlâkı yönünden bakınca da aynı durumla karşılaşmaktayız. Bu kapsamda iktisadi öğelerin daha ön planda olmasına rağmen, bireyin vergi ahlâkının

⁵⁴ İbrahim Organ ve Baki Yegen, *Vergi Bilinci Ve Vergi Ahlaki Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana Örneği*, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 4, 2013, s. 243.

⁵⁵ Nuri Ömürbek, Hüseyin Güçlü Çiçek ve Serdar Çiçek, *Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları*, Maliye Dergisi , Sayı 153, Temmuz-Aralık 2007, s.104.

şekillenmesinde toplumda yerleşmiş sosyal ve kültürel alışkanlıkların önemi çok büyüktür. Kısacası vergi ahlâkı açısından da baktığımızda genel ahlâk anlayışı için geçerli olan sosyal ve kültürel içeriğin önemini görmekteyiz. Toplumsal ilişkilerin olumlu biçimde gelişmesini ve yürütülmesini konu alan ahlâk olgusu hem de bireyleri bu doğrultuda zorlayıcı yaptırımları da kendinde barındırmaktadır. Vergilerin toplumun yararına olduğuna ve gerekliliğine inanmış ve yasal yükümlülüklerini düzgün bir şekilde yerine getiren kişilerin, toplumun diğer bireyleri üzerinde kayda değer bir baskı meydana getirdiği ortadadır. Devletin çatısı altında yaşamının belirli sorumluluklarını elinde bulunduran kişilerin sayılarının artmasında, sosyal ve kültürel etkenlerin önemi daha da öne çıkmaktadır.⁵⁶

2.3. Vergiye Yönelik Tutumları Etkileyen Faktörler

2.3.1. Kişisel Etmenler

2.3.1.1. Demografik Faktörler

- *Eğitim:* Yerleşmiş genel bir algı olarak, eğitim seviyesinin yüksek olması vergiye uyumu kolaylaştıran bir faktör gibi kabul edilmektedir. Mükelleflerin eğitim seviyesi ile bilgi elde etme potansiyeli arasında doğru orantılı bir ilişki mevcuttur, yani eğitim seviyesi yüksek olan yükümlülerin vergileme ile ilgili bilgi düzeyi de artar. Diğer yünden, bilgi yetersizliğinden dolayı işlem maliyetleri de meydana gelebilir. Özellikle mükellefler açısından bakarsak kayda değer öneme sahip olan işlem maliyetlerinin azalması, onların vergiye uyumunda kolaylık sağlar. Eğitim seviyesinin düşüklüğü, bazı mükelleflerin vergiler karşısında belirli olumsuz davranışlar sergilemesinde kendilerini haklı görmelerine sebep olmaktadır. Genel eğitimle birlikte mali eğitimin de vergi uyumu için büyük önemi vardır. Aynı zamanda eğitim sürecinde mükelleflerin en çok kullandığı ve benimsediği iletişim araçlarından yararlanılması eğitimlerin verimliliğine olumlu etki edecektir.⁵⁷

- *Gelir:* Vergi ödemelerine etkisi olan bir diğer önemli faktör de milli gelir düzeyinin düşük olmasıdır. Milli gelir düzeyinin yükseltilmesi ve halkın geneli arasında adil olarak dağıtılmasının neticesi olarak mükelleflerin vergi gücü artar ve devletin vergi gelirlerinde de buna uygun olarak artış meydana gelir. Bunun yanısıra gelir düzeyinin mükelleflerin

⁵⁶ Mehmet Tosuner Ve İhsan Demir, *Vergi Ahlâkının Sosyal Ve Kültürel Belirleyenleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2009, C.14, S.1 s.2.

⁵⁷ Selçuk İpek ve İlknur Kaynar, *Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları*, Maliye Dergisi, Sayı 157, Temmuz-Aralık 2009, s. 120.

vergiye gönüllü uyumunu etkilemesiyle ilgili çok sayıda araştırmalar yapılmıştır. Yapılan araştırmaların çoğu, gelir yükseldikçe vergi kaçakçılığında da artış meydana geldiğini göstermektedir.⁵⁸ Gelir seviyesiyle ilgili bir diğer önemli nokta da, gelir eşitsizliğinin yükümlülerin vergiye gönüllü uyum sağlamaları kousunda gösterdiği etkidir. Bir ülkede gelir eşitsizliği ne kadar artarsa, vergiye gönüllü uyum sağlanmasında da o denli bir azalma beklenir. Bu sonuç da vergiye gönüllü uyum sağlanması için alınan kararların gelir eşitsizliği arttıkça etkisini katbedeceğine işaret etmektedir. Elferrs 1991 senesinde yaptığı bir araştırmaya dayanarak artan gelir eşitsizliğinin, mali olmayan kaynakların toplam gelirden daha fazla pay sahibi olması neticesinde işlemlerin görünebilirliğini azaltacağını ve aynı zamanda mükelleflerin sayısının artmasının finansal güçlükler ve eşitsizlik şartlarında vergiye gönüllü uyum sağlanması konusunda bir azalma meydana getireceğini belirtmiştir. Bu araştırma, gelir seviyesi düşük olan mükelleflerin finansal güçlüklerinden dolayı vergi kaçırmaya daha meyilli olabileceklerini iddia etmektedir. Yani gelir seviyesi düşük olan bir mükellefin günlük hayatta paraya olan ihtiyacı, gelecekte yakalanarak ceza alma korkusundan daha baskın olabilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka önemli husus, finansal güçlüklerden başka, çoğalan gelir eşitsizliğinin mükelleflerin vergiye gönüllü uyum sağlamasına gösterdiği etkidir. Sonuç itibarile, bir ülkede gelir seviyesindeki uçurum kapanmadığı sürece, vergiye gönüllü uyum sağlanmasına yolunda alınan kararların da istenileni veremeyeceği söylenebilir.⁵⁹

- *Din*: Dini inançları güçlü olan kişilerin, dini referanslara dayandırılan vergilerle ilgili daha duyarlı oldukları söylenmektedir. Din etmeniyle vergi ahlakı arasında olan ilişkiyi konu alan ampirik çalışmalarda da dini inançları kuvvetli olan bireylerin vergi ahlaklarının da yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.⁶⁰ Hem toplumsal yaşam bakımından hem de mali davranışlara etkisi yönünden dini kurallar büyük öneme sahiptir. Vergiler temel olarak kamu ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla toplandığından yükümlülerin olaylara yaklaşımı veya inançlarının ne olduğuna bakılmaksızın bütün vergilerin yükümlüler tarafından uyulması zorunlu bir kutsal ödev şeklinde algılanması gerekmektedir. Buradan yola çıkarak, mali idareyle din işlerinden sorumlu olan örgütün işbirliği yapması halinde ister maliye-yükümlü ilişkileri açasından isterse de vergi

⁵⁸ Müslim Demir, *Toplumun Vergiye Karşı Tutum Ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, sayı 18, Ekim – Kasım – Aralık 2009, s. 4.

⁵⁹ Elif Tuay ve İnci Güvenç, *Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*, Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayın No: 51, Kasım 2007, s. 21.

⁶⁰ Naci Tolga Saruç ve Kadriye İzgü, *Sosyo-Kültürel Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri ile Yapılan Anket Çalışması*, Ekonomi Bilimleri Dergisi Cilt 3, No 2, 2011, S. 140.

toplanmasına somut pozitif katkı yönünden fayda sağlayabilecektir.⁶¹

- *Cinsiyet*: Mükelleflerin vergiler karşısındaki davranışları etkileyen bir diğer faktör de cinsiyet dağılımıdır. Genel olarak araştırmalardan elde edilen sonuçlar erkeklerin kadınlara oranla daha fazla vergi kaçırdığını göstermektedir. Bunun sebebi ise genellikle çalışma alanlarında erkeklerin sayısı itibarile daha çok olmalarıdır.⁶² Bunun yanısıra erkeklerin risk almakla ilgili kadınlara göre daha çok özgüven sahibi oldukları belirtilmektedir.⁶³

2.3.1.2. Vergi Ahlakı

Son dönemlerde vergileme ile ilgili olarak literatürde özellikle irdelenen bir soru vardır: “*İnsanlar neden vergi öder ?*”. Bu sorunun sorulmasına sebep, vergiler yalnızca yasal zorunluluk olduğundan ödeniyor fikrinin mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını açıklamak için yeterli olmamasıdır. Şöyle ki, baktığımızda vergi denetimleri gerekli zorlamayı sağlayacak kadar yeterli olmasa bile birçok yükümlü düzenli bir şekilde vergileri ödemeye devam etmektedir. Bireyleri vergi ödemeye yönlendiren başka etkenlerin de varlığı günümüzde genel olarak kabul edilmiş bir yaklaşımdır. Bireylerin yakalanma riski olmadığı halde gönüllü olarak vergi ödemeleri, yani vergiye gönüllü uyumlarını ifade eden en önemli özellik, vergiye karşı “içsel motivasyon” olarak bilinen “vergi ahlâkı”dır.

İçsel motivasyon, herhangi bir dışsal zorunluluk veya baskı olmadan gönüllü bir şekilde vergi ödemeyi ifade eder. Bireylerin sahip olduğu belirli değerlere dayanarak ortaya çıkan bu motivasyon onların vergilerini gönüllü şekilde ödemelerine neden olur. Vergi ahlâkı bu motivasyon için sahip olunması gereken değerler arasında en önemlilerden biridir. Bu sebeple de, yükümlülerin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarına etki gösteren başlıca etkenlerden biri vergi ahlâkıdır.

Vergi ahlâkı, vergiyle ilgili görev ve sorumlulukların zamanında ve eksiksiz bir biçimde uygulanması şeklinde tanımlanmaktadır. Vergi ahlâkı genel kültür seviyesinin bir fonksiyonu olarak algılanabilir. Kültür seviyesi genelde iktisadi seviyeye paralel bir şekilde değişim göstermektedir. Buna dayanarak, iktisadi olarak daha çok gelişim

⁶¹ Halit Çiçek, Mehmet Karakaş ve Abdunnur Yıldız, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama Ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması*, Ankara, 2008, s.48.

⁶² Cicek, Halit, *Psikolojik ve Sosyal Yonden Yukumlularin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Çalışması)*, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Muşavirler Odası, 2005, Yayın no: 69, s.114.

⁶³ Torgler B. ve Schneider F., *Does Culture Influence Tax Morale? Evidence from Different European Countries*, CREMA Working Paper, 2004, No:17, s.8.

sağlamış ülkelerdeki vergi ahlâkı, genelde gelişmemiş ülkelere oranla daha ileri seviyededir.⁶⁴

Vergi ahlakı, ödenen ile ödenmesi gereken vergi ilişkisine dayanmaktadır ve ödenen verginin ödenmesi gereken vergiye bölünmesiyle elde edilmektedir. O halde vergi ahlakı aşağıdaki şekilde formülize edilebilir:

$$\text{Vergi ahlakı} = \frac{\text{Ödenen vergi}}{\text{Ödenmesi gereken vergi}}$$

Hiç kuşkusuz bir toplumda var olan ahlak normlarıyla vergileme arasında yakın bir etkileşim kaçınılmazdır. Vergi ödemeyi ahlaki yönden değerlendirerek uyulması gereken bir sorumluluk şeklinde kabul eden ve vergi kaçırmayı ayıp sayarak kınayan bir toplumun bireyleri vergiye gönüllü uyum konusunda bilinçli davranacaktır diyebiliriz.

Gelişmiş ülkelerde devlete karşı duyulan güven ve vatandaşlık bilinci gelişmekte olan veya geçiş ekonomisi diye adlandırılan ülkelere kıyasla daha yerleşik ve güçlü olduğundan, gelişmiş ülkelerdeki vergi ahlakı seviyesi diğer ülkelere oranla daha yüksektir. Gelişmiş ülkelerde genellikle gelir vergisi gibi dolaysız vergiler tahsis edilmesinin aksine vergi ahlakı gelişmemiş ülkelerde ise vergiler genelde dolaylı yoldan toplanmaktadır. Beyan esasına dayanan bir vergi türünde vergi ahlakının yerleşmiş olması vergi kayıp ve kaçakçılığını azaltıcı etki yapacağından bu durum gelişmemiş ülkelerde dolaylı vergilerin toplanmasını etkili kılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere baktığımız zaman dolaylı vergilerin çoğunlukta olduğu görülüyor ki bu da ekonomik büyüme ile yakından ilgilidir. Bu tarz ülkelerin vergi sistemleri yeterli düzeyde oturmamış olduğundan, dolaylı vergiler üstünlük teşkil etmektedir.⁶⁵

2.3.1.3. Diğer Mükelleflerin Tutumları

Mükellefler bazen kendi ödedikleri vergileri diğer mükelleflerin ödedikleri vergilere göre bir kıyaslama yaparak kişisel bir kanaat oluştururlar. Aynı şekilde vergileri kaynaktan kesilen mükellefler, vergilerini beyan esasına göre ödeyen mükelleflere kıyasla yasalara karşı esnek davranabilme olanakları yoktur.

Vergileri kaynaktan kesilen mükelleflerin ödedikleri vergiler ile ödemesi gereken vergi tutarı aynıdır. Yasalara uygun bir şekilde davranan ve tüm mali yükümlülüklerini yerine getiren mükellefler, yasaların dışına çıkıp eksik vergi beyanında bulunan mükellefleri

⁶⁴ Mehmet Tosuner ve İhsan Cemil Demir, *Toplumsal Bir Olgu Olarak Vergi Ahlâkı*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9 / 3, 2007, s. 9.

⁶⁵ Yasemin Yenigün, *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul Örneği*, yüksek lisans tezi, Isparta, 2012, s. 32-36.

gördükçe haksızlığa uğradıklarını düşünürler ve ödedikleri vergileri daha ağır hissetmeye başlarlar.

Kamu hizmetlerinin finanse edilmesini sağlayan ve ödenen miktarla elde edilen fayda arasında net bir karşılık ilişkisi olmayan vergilemenin bu özelliği dikkate alındığında devletle hizmet ilişkisinde olduğu gibi toplumla dağılım ilişkisinde de karşılıklılık vergiye karşı davranışlara etki gösterecektir. Yani kişi toplumdaki diğer bireylerin bu ortak finansmana katkıda bulunmadığını farkettiğinde karşılıklılık duyguları zedelenebilir ve bu da vergi uyumunun düşmesine sebep olabilir. Kişinin uyum seviyesindeki bu düşüş bir misilleme duygusunun sonucu olabileceği gibi toplumla ilgili algısına istinaden kendi katkısını belirleme, dolayısıyla adaleti yeniden sağlama güdüsünden de kaynaklanabilir. Bununla birlikte genel bir kanı olarak, eğer bireyler sosyal değiş tokuş sürecinde karşılıklılığa önem veriyorlarsa sosyal görev bilinçlerinin gelişmiş olması ve kamu hizmetlerinin bedeli olarak vergi ödeme konusunda yüksek etik tutum sergilemeleri beklenebilir.⁶⁶

2.3.1.4. Devlete Duyulan Bağlılık

Mükellefin vergiye uyum sağlaması ve vergi bilincinin oluşması devlete olan bağlılığıyla paralel bir şekilde değişim göstermektedir. Devletin belirli bir varlığa sahip olması gerektiğini savunanlar ve devletin uygulamalarının pozitif dışsallık sağladığı fikrinde olanların çoğunlukta olduğu toplumlarda vergi bilincinin ileri seviyede olduğundan ve vergiye gönüllü uyumun tartışılabileceğinden bahsetmek olanaklıdır.⁶⁷

Vergi kuralları yasama organı, hükümet, yargı kararları ve vergi memurlarının yorumlarına göre devamlı bir şekilde tanımlanır ve yeniden düzenlenir. Vergi ödeme davranışı da devamlı olarak yeniden belirlenen bu kurallara dayanarak ortaya çıkar. Belirli bir zaman dilimindeki vergi uyumu veya uyumsuzluğu vergi mükelleflerinin davranışları olmakla birlikte, kuralları hazırlayan ve uygulayanların kararlarının da bir ürünüdür. Vergi uyumsuzluğunun nedeninin anlaşılabilmesi için hükümet ile mükellef arasındaki karmaşık ilişkilerin incelenmesi gerekmektedir.⁶⁸

İsviçre’de 2002 senesinde yapılan bir araştırmaya göre, politik katılım oranı yükseldikçe,

⁶⁶ Savaş Çevik, *Mükellefin Devlet ve Toplumla Etkileşimi, Bireysel Normlar ve Vergi Ahlakı*, Maliye Dergisi, Sayı:163, Temmuz-Aralık 2012, s. 270.

⁶⁷ Selçuk Buyrukoğlu ve İrem Erasa, *Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi*, Vergi Dünyası, Sayı 375, Kasım 2012, s., 123.

⁶⁸ Mehmet Tunçer, *Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 57-ci cilt, sayı 3, 2002, s. 110.

vergi ahlakında da artış meydana geldiği görülmüştür. Dolayısı ile de mükellefler vergi yükü veya vergiye ilişkin kabul edilen yasalar üzerinde doğrudan söz sahibi oldukları ölçüde, vergiye gönüllü uyum sağlama eğiliminde olurlar. Buradan yola çıkarak temsili demokrasilere oranla doğrudan demokrasilerin vergiye gönüllü uyumu arttırmakda daha etkili oldukları denilebilir. Alm ve Torgler'in bu konuyla ilgili 2005 senesinde yaptığı bir araştırma doğrudan demokrasinin hakim olduğu ABD ve İsviçre'de mükelleflerin yüksek vergi uyumu gösterdiklerini ortaya koymuştur. Doğrudan demokrasinin hakim olduğu ülkelerde, mükellefler ödedikleri vergileri istedikleri alanda değerlendirebilme fırsatına sahip olduğundan, bunun sonucu olarak da daha yüksek bir gönüllü uyum profili oluştururlar. Alm, McClelland, ve Schulze 1999 yılında ve Feld ve Tyran 2002 yılında yaptıkları deneysel araştırmalar sonucunda vergiye ilişkin konularda oy hakkı kullanılmasının, vergiye gönüllü uyum üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu noktada bir başka önemli etken olan ulusal onur kavramından bahsedilebilir. Tyler'in 2000 yılında ileri sürdüğü şekilde, ulusal onur, bireyin kendisini grubun bir parçası gibi görmesi ve aidiyet duygusu hissetmesi bakımından önem taşımaktadır. Durumun bu şekilde olması bireyin grup içindeki gönüllü davranışlarını belirleyecek ve vergiye gönüllü uyumuna da olumlu katkı sağlayacaktır.⁶⁹

Özetle, vatandaşların devletin meşru otoritesini ve mevcutluğunu kabul etmeleriyle devletin sağladığı hizmetlerden faydalanmaları arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Devlete duyulan bağlılık ne kadar yüksekse vergiye karşı tahammül de o denli artacak, azaldıkça ise tepkilerde artış olacaktır.⁷⁰

2.3.1.5. Vergilerin Kullanıldıkları Alanlar

Vergi uyumunu etkileyen sosyo-psikolojik faktörlerden biri olan hükümet-birey ilişkileri çeşitli yönleriyle vergi uyumunu artırıcı ya da azaltıcı nitelikler içerebilmektedir.

Bu kapsamda, vergileme hakkını elinde bulunduran ve toplanan vergi gelirlerini kullanan siyasal idari gücün nasıl algılandığı belirleyici olabilmektedir. Bu sebepten kamu harcamalarının uygulanış süreci ve bu süreçte karşılaşılan aşırı bürokrasi, israf ve yolsuzluk gibi sorunlar, mükelleflerin ödedikleri vergilerin karşılığını alıp-almadıklarıyla ilgili düşünceleri, sağlanan kamu hizmetlerinin kalitesi ve hizmetleri sunuş şekli gibi

⁶⁹ Elif Tuay ve İnci Güvenç, *Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*, Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayın No: 51, Kasım 2007, s. 27.

⁷⁰ Şamil Ünsal, *Vergi Kaçakçılığında Sosyal Etkiler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, s. 50.

önemli konuların araştırılması gerekmektedir.⁷¹ Yükümlüler ödedikleri vergilerin kamu hizmetlerini sunanlar tarafından israf edildiğini algıladıkları taktirde, ilerleyen zamanlarda vergilere karşı psikolojisi değişebilecek ve bu durum da tutum ve davranışlarının değişiklik göstermesine sebep olacaktır.⁷² Kamusal hizmetlerin karşılığında mükelleflerin payına düşen vergi, onların kamu hizmetlerinden sağlamış olduğu faydadan çok veya az olabilir. Mükellefin ödemekte olduğu vergi payı yararlandığı kamu hizmetlerinin faydasından düşük olduğu taktirde mükellefin sağlamış olduğu net kazanç “mali rant” olarak adlandırılmaktadır. Tersi durumda kamu hizmetlerinden sağladığı fayda, ödediği vergi payının faydasından düşük olursa mükellef net bir zarara uğramaktadır. Bu zarar ise “mali sömürü” olarak isimlendirilir.⁷³

2.3.2. Kişisel Olmayan Etmenler

2.3.2.1. Vergi Adaleti

Adalet kavramında olduğu gibi vergi adaleti kavramı konusunda da herkesin fikir birliğine vardığı bir durum sergilememektedir. Bunun başlıca nedenleri arasında kişi ve grupların zamana göre değişen iktisadi, sosyal, siyasal ve hatta ahlaki düşünceleri sayılabilir.

Vergi adaleti, içeriği farklı şekillerde doldurulabilecek bir kavramdır. Bu kavram, vergi devletlerinde artan kamu harcamalarına finansman sağlamak için vergi yükünün artırılmasını haklı göstermek amacıyla sık sık kötüye kullanılmıştır. Diğer yandan siyasi partiler de bu kavramı devamlı olarak temsil ettikleri çıkar gruplarının faydası için kullanmaktadır.⁷⁴

Vergi adaleti ve vergiye gönüllü uyum arasındaki ilişkiye baktığımızda, vergiye karşı negatif tepkilerin en büyük nedeninin mükellefler tarafından adil bulunmayan vergi algısı olduğu göze çarpmaktadır. Vergi yükünün toplumdaki bireyler arasında adil ve dengeli olarak dağıtılmamasına adaletsiz vergileme denilmektedir.⁷⁵ Vergi sisteminin adaletsiz

⁷¹ Mehmet Tunçer, *Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 57-ci cilt, sayı 3, 2002, s.125.

⁷² Can Aktan ve Hilmi Çoban, *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler*, *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, (Ed: Aktan, C. Can, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural), Ankara, Seçkin Yayınevi, 2006, s.144.

⁷³ Coşkun Can Aktan – Dilek Dileyici – İstiklal Vural, *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, Ankara, Seçkin Kitabevi, 2006, s. 144-145.

⁷⁴ Ahmet Burçin Yereli ve Ahmet Yılmaz Ata, *Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açından Değerlendirilmesi*, Maliye Dergisi , sayı 161, Temmuz -Aralık 2011, s.23.

⁷⁵ Elif Tuay ve İnci Güvenç, *Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*, Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayın No: 51, Kasım 2007, s. 28.

olduğunu düşünen mükellefler, gereken adaleti vergilerden kaçınarak veya vergi kaçırarak sağlamaya çalışacaklardır. Bu nedenle, ülke yönetimine ilişkin kararlarda olduğu gibi, vergi ve bu gibi mali konulardaki uygulamalarda da halkın eğiliminin belirlenerek katılımının sağlanması uygulamanın başarılı olması ve kayıt dışılığın minimum seviyede tutulması bakımından önem taşımaktadır.

Vergilendirmeye hakim olabilecek iki temel yaklaşım mevcuttur: fayda ilkesi ve ödeme gücü ilkesi. Adaletli bir vergi sistemi devlet faaliyetlerinin maliyetine herkesin eşit biçimde katkıda bulunmalarını gerektirir. Fayda ilkesi olarak ifade edilen ilkeye göre, her birey kamusal hizmetlerden faydalanma oranında vergi ödeyecektir. Ancak, tam kamusal mallar, kolektif tüketim ve bölünmezlik özelliklerine sahip olduklarından bu ilke yalnızca bölünebilir özellikteki kamu mal ve hizmetleri için uygulanabilir. Ödeme gücü ilkesine göre ise ödeme gücüne öncelik verilmektedir. Burada kamusal faaliyetlerden elde edilen fayda önemli değildir. Ödeme gücü ilkesine göre gelir dağılımında adaletin sağlanması amaçlanmaktadır.

Adil bir vergi sistemi vergi yükünün adaletli bir şekilde dağıtılması için çalışır. Bu doğrultuda vergilerin yükümlülerin mali güçlerini göz önünde bulundurularak tahsis edilmesi ve kimlerin vergi mükellefi kapsamına gireceğinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Ödeme gücüne dayanan vergilendirme prensip olarak benimsenmiştir fakat istisna ve muafiyetlikler, götürü gider uygulamaları, kaynakta kesinti yöntemine göre vergileme ödeme gücü ilkesinin pratikte uygulanmasının karşısında engel yaratmaktadır.

Hükümetler, yüksek olan vergi oranlarının etkisini hafifletme amacıyla vergi muafiyeti ve istisnası gibi uygulamalardan yararlanırlar ve bunlar da vergi adaletinin bozulmasına neden olur. İstisnalardan yararlanamayan mükellefler kendilerinin de daha az vergi ödeyebileceklerini düşünüp vergi kaçırmaya yönelebilirler. Sonuç olarak, istisna ve muafiyet gibi uygulamalar rekabet eşitsizliğine neden olmaktadır.⁷⁶

2.3.2.2. Vergi Afları

Vergi affı, vergi kanunlarına karşı gelerek kurallara aykırı davranışlara uygulanan idari ve hukuki cezaların ortadan kaldırılması şeklinde tanımlanabilir. Vergi aflarının, hükümetlerin acil gelir elde etmesini sağlayabilmekle birlikte vergi uyumu açısından da daha fazla mükellefin kayda geçirilmesi ve daha sıkı uygulamaları kapsayan yeni bir vergi

⁷⁶ Murat Kanlı, *Dolaylı Vergiler ve Kayıt Dışı Ekonomi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 22.

rejiminin uygulanmasını kolaylaştırması gibi yararları da mevcuttur.⁷⁷ Vergi affı çıkarılmasının en önemli sebeplerinden biri mükelleflerin ve ülke gelirlerinin iktisadi kriz dönemlerinde mali çıkmaza girmesidir.⁷⁸

Affin hukuk sistemlerinde kabul edilmesinin esas nedeni, yapılmış olan muhtemel haksızlıkların telafi edilmek istenmesi düşüncesidir. Af yetkisinin uygulanması neticesinde devlet, yaptırım uygulama hakkından vazgeçer. Sonuç itibarıyla bu yetkinin kullanılması çok gerekli olduğu şartlarda uygun görülebilir.

Aflar, yönetimin değiştiği, devrimlerin veya ülkede iç karışıklıkların yaşandığı zamanlarda, meydana gelen bunalımları atlatmak amacıyla bir iyileştirme görevi üstlenebilir. Bunalım dönemlerinde vergi aflarının uygulanması, muhtemel bir sonuç olarak yol açılmış adaletsizlikleri ve hataları mümkün olduğunca telafi etmek suretiyle toplumsal barışa katkıda bulunulabilir.

Vergi aflarının uygulamasında başarıya ulaşılabilmesinin belirli şartları vardır. Bunları vergi affının tek sefere mahsus olması, vergi sistemini güçlendirmeyi amaçlayan diğer tedbirlerle eşzamanlı uygulanması, sağlanacak bağışıklıkların affa katılımı teşvik edici seviyede olması, af döneminin yeterli kadar uzun olması, affın tanıtılmasına ve halkla ilişkilere önem verilmesi şeklinde sıralayabiliriz.

Vergi afları konusunda yapılan eleştirilerden en önemlisi, bu afların adalet ve eşitlik ilkelerine negatif yönde etki gösterdiğidir. Özellikle, maddi ve biçimsel ödevlerini zamanında yerine getiren dürüst mükelleflerle, bu ödevlerini yerine getirmeyip affın sağladığı imkanlardan faydalananlar arasında dürüst mükellefler aleyhine eşitlik ilkesinin bozulması, vergi aflarının en önemli sakıncasını oluşturmaktadır. Vergi aflarına yöneltilen eleştirilerin bir diğeri de, bu afların vergi ahlakı üzerindeki yozlaştırıcı etkisidir. Vergi aflarının sıkça uygulanması, ileride yeni af beklentilerine neden olacaktır. Bu beklenti de kanunların otoritesine olumsuz bir etki gösterecek ve özellikle vergi kanunlarının diğer toplumsal kurallara kadar önemli olmadığı algısına yol açabilecektir. Af, bireylerin adalet anlayışını bozarak kanunlara duyulan saygının azalmasına neden olabilir. Bunun sonucu olarak kanunları ihlal eden mükelleflerin, afdan yararlanarak cezadan kurtulduklarını gören dürüst mükellefler de kanunlara karşı gelme eğilimi

⁷⁷ Selçuk Buyrukoğlu ve İrem Erasa, *Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi*, Vergi Dünyası, sayı 375, kasım 2012, s. 124.

⁷⁸ Gökalp İlhan, *Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler*, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, sayı 12, mayıs 2007, s. 9.

gösterebilirler.⁷⁹ Hükümetlerin siyasi kaygılar veya başka sebeplerle vergi aflarını uygulamayı sıklaştırması neticesinde toplumda meydana gelen “ilerde bir af çıkar” düşüncesi, ödenmesi gereken vergilerin ertelenmesine veya hiç ödenmemesine yol açmaktadır.⁸⁰

2.3.2.3. Vergi Oranları

Vergiler, bireyin sahip olduğu mal varlığı veya elde ettiği gelir üzerinde bir azalmaya neden olduğundan vergi yükümlüsü üzerinde negatif etki meydana getirirler. Doğal olarak her vergi, o vergiyi ödemekle yükümlü olanların devlete kanunen borçlu oldukları ve buna zorunlu tutulduklarından dolayı bir yük olarak karşılayacakları fedakârlıktır.⁸¹ Genel olarak değerlendirildiğinde, mükelleflerin vergileme karşısındaki tutumlarını belirleyen başlıca unsur, mükellefler üzerinde oluşturduğu vergi yüküdür. Vergi yükünü ise, vergi oranları belirler. Yani, vergi oranları mükelleflerin psikolojik tutumlarının belirlenmesinde önemli bir fonksiyona sahiptir denilebilir. Vergiye gönüllü uyum konusundaki çalışmalara baktığımızda vergi oranlarıyla vergiye gönüllü uyum arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir.⁸²

Vergi oranlarının yükseltilmesi iktisadi birimlerin kararlarını aşağıdaki gibi etkileyebilir:

- Bireylerin bir kısmı çalışma gayretini azaltabilir veya tamamen işgücü piyasasını bırakarak çalışmamayı tercih edebilir.
- Bazı iktisadi birimler yatırımlarını azaltabilir ya da vergi yükü dayanılamayacak bir seviyeye ulaşırsa o halde iş yerini kapatabilir.
- İktisadi birimlerin gelirlerinden tasarrufa ayıracakları tutar azalabilir, hatta negatif tasarruf (kredi kullanımı yoluyla borçlanma) durumu meydana gelebilir.
- İktisadi birimler vergi yükünün ağır olmasından dolayı vergi kapsamına giren işlem ve faaliyetlerini tam veya eksiksiz şekilde vergi dairesine bildirmeyebilirler. Bunun gibi çalışmaya yeni başlayan bazı kişi ve kurumlar da faaliyetlerini vergi dairesinin haberi olmadan sürdürmeye çalışabilirler. Bu durumun sonucu olarak da “vergi dışı piyasa

⁷⁹ Veli Kargı ve Cihan Yüksel, *Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Adaleti ve Mükellefler Üzerine Etkileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 54-cü seri, 2010, s. 31-34.

⁸⁰ Müslim Demir, *Toplumun Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, sayı 18, Ekim – Kasım – Aralık 2009, s. 8.

⁸¹ İlhami Öztürk ve Ahmet Ozansoy, *Ücret Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükünün Analizi*, Maliye Dergisi, sayı 161, Temmuz -Aralık 2011, s.198.

⁸² Müslim Demir, *Toplumun Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, sayı 18, Ekim – Kasım – Aralık 2009, s. 6.

ekonomisi” denilen bir alan ortaya çıkar.⁸³

Yüksek vergi oranları, bireylerin satın alma gücünü doğrudan etkilediği için, vergi direncinin oluşmasını tetikleyici bir nedendir. Emek karşılığı kazanmış olduğu gelirini harcama ve tasarruf amaçlı kullanan mükellefler, yükselen vergi oranları karşısında tüketim ve tasarruflarını azaltarak, meydana gelen bu azalmayı telafi edebilmek amacıyla daha fazla çalışabilmekte ve içinde bulunduğu durum mali psikolojisini etkileyebilmektedir.⁸⁴

2.3.2.4. Cezalar ve Denetim Olasılığı

Vergi mükellefleri vergi kaçakçılığı gibi faaliyetleri gerçekleştirirken fayda ve maliyet hesapları yaparak kararlarını bunu göz önünde bulundurarak verirler. Mükelleflerin yaptığı fayda-maliyet analizlerini belirleyen başlıca etkenler vergi suç ve cezalarıdır. Mükellefler denetim etkinliğinden kaynaklı olarak yakalanma ihtimallerine ve cezaların etkinliğine dikkat ederek vergi kapsamına giren kazançlarının ne kadarlık bir kısmını beyan edeceklerini veya kaçıracakları verginin miktarıyla ilgili kararlarını vereceklerdir.⁸⁵ Vergi kaçırmayı tercih eden mükellefler belirli bir oranda ceza alma riskini göze alırlar. Bununla birlikte mükelleflerin olası bir durumda ödemek zorunda olacakları ceza oranlarının ağırlaştırılması caydırıcı bir etkiye sebep olabilmektedir.⁸⁶ Vergi denetimlerinin başlıca hedefi vergi tabanını genişletmek ve varsa, vergi kayıp ve kaçagını minimum seviyeye getirerek, mümkünse sıfıra indirmektir. Kayıtdışılık, dürüstce vergisini ödeyen mükelleflerin adalet duygusunu sarsıtarak, onları vakti vaktinde vergilerini ödeme yani vergiye gönüllü uyum faaliyetinden uzaklaştırma potansiyeliyle, kendi kendisini tekrarlayan bir kısır döngü haline almaktadır.⁸⁷

Vergisel yükümlülüklerin gerçekleştirilmesi ve denetimde etkinliğin temin edilmesi için kanunlarda yer alan vergi suç ve cezalarının net bir şekilde tanımlanması, yoruma ihtiyaç bırakmayacak nitelikte olması ve vergi kaçırma eyleminin topluma karşı işlenen diğer suçlar gibi ele değerlendirilip ödün verilmeden uygulanması hayata geçirilmelidir.

⁸³ Coskun Can Aktan, *Vergi Dışı Piyasa Ekonomisinin Ortaya Çıkma Nedenleri*, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/vergi-disi/nedenler.htm, (17.12.2018).

⁸⁴ Yasemin Yenigün, *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul Örneği*, yüksek lisans tezi, Isparta 2012, s. 44.

⁸⁵ Müslim Demir, *Toplumun Vergiye Karşı Tutum Ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, sayı 18, Ekim – Kasım – Aralık 2009, s. 7.

⁸⁶ Gamze Öz Yalama ve Erdal Gümü, *Vergi Kaçırma Eğilimini Etkileyen Faktörler: Eskişehir'den Bulgular*, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, cilt 9, sayı 20, 2013, s. 90.

⁸⁷ Ferhat Akbey, *Türkiye'de Vergi Denetimi ve Gelirleri Üzerine Bir İnceleme*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt: 29, sayı:1, yıl 2014, s. 67, 86.

Cezaların yeterli etkiyi yaratabilmesi için denetim ile desteklenmesi şarttır. Bu doğrultuda vergi yasalarında belirli düzenlemelere gitmek, mesela vergi cezalarının arttırılarak caydırıcılık özelliğine kavuşturulması ve ilave olarak hapis cezalarının para cezasına çevrilemez ve ertelenemez nitelikte olması, vakti vaktinde vergisini ödemeyen mükelleflere uygulanacak gecikme zammı ve faizlerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bunun gibi, önceden yapılan denetimlerin ileride de denetlenme olasılığını arttıracığı varsayıldığında, bir önceki yılda uygulanan denetimin bireyin müteakip yıllarda da gönüllü uyum davranışına etki göstereceği sonucuna varılabilir. Ancak uygulanan denetimler yalnız beyanda bulunma eğilimini anlamada başarılı değilse veya uygulamada olan cezalar doğru beyanda bulunmama eğilimini tespit etmede kullanılamıyorsa bu durum gönüllü uyum sergileyen mükelleflerde kaçak için vergi verdikleri şeklinde bir düşünceye yol açabilmektedir. Bunun yanısıra idare, uygulamada olan vergi cezalarının af kanunları kapsamına girmesini önleyerek kararlılığını da göstermelidir. Vergi kaçırmanın bedeli, vergi cezalarıdır. Ödün verilmeden ve etkili bir biçimde uygulanan vergi cezaları, mükellefleri doğru beyanda bulunmaya yöneltmektedir.⁸⁸

Cezalarla ilgili olan bir başka önemli özellik de, vergiye uyumun doğasının keşfedilmesidir. Vergiye uyum gönüllü veya zorunlu olabilmektedir. Lakin literatürde yer alan çalışmalar ceza ve denetimler sayesinde sağlanan uyumların, cezaların kaldırılmasıyla birlikte düştüğünü ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan gönüllü uyum ceza ve denetimin uygulanmadığı şartlarda bile devam etmiştir. Sonuç olarak cezalar sayesinde elde edilen uyumun, tam anlamıyla bir uyum olduğundan bahsetmek pek de mümkün gözükmemektedir. Bu sebepten de vergiye gönüllü uyum sürecinde iktisadi etmenlerle birlikte, psikolojik ve sosyolojik etmenlerin gösterdiği etkilerin de tespit edilmesi büyük öneme sahiptir. Bunun yanısıra cezalar gibi ödüllendirmenin de vergi sisteminde yer edinmesinin mükelleflerin vergiye gönüllü uyum sağlamasını olumlu yönde etkileyeceği gözlemlenmiştir.⁸⁹

2.4. Mükelleflerin Vergiye karşı Davranış Biçimleri

Günümüzde vergiler kamu hizmetlerinin karşılığı olarak tahsis edilse de, mükelleflerin gözünden bakarsak net bir karşılığı bulunmamaktadır. Durumun böyle olması verginin

⁸⁸ Ayşe Şaan, *Türkiye’de Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği*, Yüksek lisans tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi, Mayıs 2008, s. 68.

⁸⁹ Elif Tuay ve İnci Güvenç, *Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*, Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayın No: 51, Kasım 2007, s. 31.

mükellefler için bir yük şeklinde görülmesine ve mükelleflerin bu yükten kurtulma amaçlı belirli çabalara girmesine neden olmaktadır. Mükellefler, onlar için bir çeşit mali yük olan vergi karşısında gönüllü uyum sağlayarak ödemeyi seçebilir veya yakalanma ve yaptırım riskini göze alarak tercihlerini vergi ödememekten yana kullanabilirler.⁹⁰ Aşağıda mükelleflerin vergiye karşı davranış şekillerine değinilmiştir.

2.4.1. Vergiye Gönüllü Uyum

Vergiye gönüllü uyum, vergi idareleri için çok önemli bir kavramdır. Vergiye gönüllü uyumla ilgili tanımların ortak yönü “mükelleflerin vergi yasalarına uygun olarak hareket etme derecesi” şeklinde ifade edilmesidir. Literatürde, mükelleflerin vergiye uyumunu belirleyen bir çok farklı etkenden söz edilmektedir. Denetim ihtimalleri ve vergi cezaları, gelir seviyesi ve vergi oranları, subjektif vergi bilgisi ve katılım, vergiye yönelik tutumlar, demografik faktörler, sosyal, kişisel ve ulusal normlar, algılanan adalet, vergi idaresinin tutumu, kurumsal belirsizlik ve kamusal hizmetlerden oluşan kurumsal değişkenler bu etkenlerdendir. Vergiye gönüllü uyumun temin edilebilmesi için vergi kapsamına giren gelirin doğru bir şekilde beyan edilmesi, net gelirin belirlenmesi için gelirden düşülmesi gereken unsurların (muafiyet, istisna, indirim, harcama vs.) doğru olarak düşülmesi, vergi beyannamelerinin vakti vaktinde verilmesi ve vergi borcunun doğru olarak hesaplanması gibi unsurların eşzamamı hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu açıklamalardan görüldüğü üzere mükellefin gönüllü uyum konusunda yapmakla yükümlü olduğu ödevlerle birlikte, idarenin de üzerine düşen görevleri yapmasının önemi vurgulanmaktadır.

Bu kapsamda, genel olarak vergiye gönüllü uyumdan bahsedildiğinde mükelleflerin aşağıda değinilen hususlara uyması gerektiği kastedilir:

- Vergiyle ilgili kayıtların doğru bir şekilde kaydedilmesi,
- Vergi beyannamelerinin kanunlara uygun sürelerde verilmesi,
- Vergi borçlarının doğru hesaplanması ve bildirilmesi,
- Vergi borçlarının kanunların uygun gördüğü sürelerde ödenmesi.

Vergiye gönüllü uyum sadece mükelleflerin yükümlülüklerini yerine getirmesini değil, verginin diğer tarafını oluşturan devletin veya idarenin de bu yükümlülükleri yerine getirmeyi basitleştirecek uygulamalardan yararlanmasını gerektirir. Verginin taraflarını oluşturan devlet ve mükellef arasındaki ilişki rekabet düzeyinde/düşmanca veya birbiriyle

⁹⁰ Suat Hayri Şentürk, *Vergiye Gönüllü Uyum Sağlanmasında Fayda İlkesinin Rolü*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Aralık 2014, 9(3), 129 - 143, s. 2.

uyum halinde/dostça şekillenebilir. Eğer tarafların ilişkisinde bir rekabet ya da düşmanca tavır söz konusuysa devletin gözünden mükellef daima kontrol edilmesi gereken, fırsat bulduğu takdirde suç işleyebilecek hırsız konumundayken buna karşın mükellef gözünde devlet de ona zulmeden ve saklanması gereken polis şeklinde değerlendirilecektir. Devlet ve mükellef arasındaki ilişkinin böyle olması vergiye gönüllü uyumu önemsiz hale getirmekte ve mükelleflerin vergi kaçırmanın onlara olan faydaları ve maliyetleriyle ilgili hesaplamalara girişmesini rasyonelleştirmektedir.

Diğer yaklaşıma göre ise, mükellef gözünde devlet topluma hizmet sunan bir birim şeklinde algılanmaktadır. Burada mükellef ise devletin hizmet sağladığı toplumun bir parçası olarak görülmektedir. Bu duruma göre devlet ve mükellef ilişkisi hizmet sunan ve müşteri arasındaki ilişki mantığına dayanarak açıklanabilmektedir. Ortamın bu şekilde olması devlet ve mükellef arasındaki düşünce farklılığının azalmasına, vergiye gönüllü uyumun artmasına, vergi kaçırma eğiliminin daha düşük ve mükellefin kendisine düşen görevi yerine getirme hassasiyetinin daha yüksek olmasına imkan sunmaktadır.⁹¹

“Vergi uyumu” alanındaki araştırmalar Allingham ve Sandmo ile Srinivasan’ın çalışmalarıyla başlamıştır. Allingham ve Sandmo yaptıkları çalışmalarla, mükelleflerin vergi kaçırırken kendilerinin net gelirlerini maksimum düzeye çıkarma amaçlı davrandıklarına vurgu yapmıştır. Bu düşünce, yükümlülerin yakalanma ihtimaliyle tahmini ceza ve riskten korkma seviyesini tartarak vergi kaçırıp kaçırılmayacaklarına dair kararlarını vereceklerinden bahsetmektedir. Bu sebepten Allingham ve Sandmo’nun fikrinde, vergi yükümlüsünün gerçekte elde ettiği geliri veya gerçekte elde ettiğinden daha azını beyan etmesi, vergi yetkililerinin yeterince denetim yapıp yapmayacağıyla ilgilidir. Vergi uyumunu, mükelleflerin kendi menfaatlerini rasyonel bir şekilde izlemelerinin önemli bir parçası olarak gören bu görüşe göre vergiler yükümlülerin sakınması ya da kaçınması gereken masraflar şeklinde tanımlanmaktadır. Sonuç olarak mükellefler, vergi kaçırdıklarını gizleyebildiği ve ortaya çıkarsa bile onları ağır cezalar beklemediği sürece vergi kaçırma eyleminde bulunacaklardır. Bu görüşe rasyonel tercih yaklaşımı denilmektedir. Vergi ödemeye ilgili olan bu yaklaşım, konuyu çok dar çerçeveden değerlendirdiği yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır. Çünkü kişisel menfaatlerle birlikte, sosyal yapı da mükelleflerin davranışlarına etki eden bir başka önemli faktördür. Mesela ahlaki düşünceler ve sosyal normlar, adalet algısı ve yasallık

⁹¹ Suat Hayri Şentürk, *Vergiye Gönüllü Uyum Sağlanmasında Fayda İlkesinin Rolü*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Aralık 2014, 9 (3), s. 131-133.

mükelleflerin vergiye uyum sağlamalarını etkileyen faktörlere örnek gösterilebilir.

Vergi uyumu, karmaşık yapıya sahip davranışsal bir olgudur ve konuyu araştırmak için kullanılması gereken çok sayıda yöntem ve kaynak vardır. Bazı sosyolojik değişkenlerin iktisadi boyutlarına dikkat edildiğinde mükellefin yaşı, eğitim düzeyi, belirli kişisel davranışsal özellikleri, kaçakçılığa yönelik sosyal baskı, mükellefin vergi yüküyle ilgili düşüncesi ve onu çevreleyen sosyal veya mesleki grubun vergi kaçırma eğilimi gibi faktörler de vergi uyumu üzerinde etkili olabilmektedir. Bunların yanısıra, kültürel, dinsel, siyasal, hukuksal, yönetsel ve vergi sisteminin kendisinden kaynaklanan faktörler de vergi uyumuna etki gösterebilmektedir.

Hükümetlerin sadece denetim ve yaptırıma dayalı olan bir vergi uyumu sağlama politikaları sorunun çözümünde etkili bir yol değildir. Denetim ve cezalandırmanın yanısıra, yüksek vergi ahlakına sahip, vergilerini vakti vaktinde gerekli koşullara uygun biçimde ödeyen mükelleflere ödülleri de sunabilen bir yönetim anlayışı, vergi gelirlerinin akıllı kullanımı ve mükelleflerin vergilerini ödemelerinin sosyal bir zorunluluk olduğunun vurgulanması gibi yöntemler de sorunun çözümüne katkıda bulunabilir. Sonuç itibarıyla vergi idaresi ile mükellefler arasında olan ilişkilerin de vergi uyumuna etki gösterdiği ortadadır.⁹²

2.4.2. Vergiden Kaçınma

Vergiden kaçınma, bireylerin vergi kapsamına giren olaylara bulaşmamak suretiyle vergi yükünün dışında kalmak için gösterdikleri gayreti ifade etmektedir.⁹³ Vergiden kaçınma, mükelleflerin vergi karşısında vergilerin ikame etkisinden dolayı tercihlerini değiştirme şeklinde olabileceği gibi, bazen de ödeyeceği vergiden ziyade, beraberinde getireceği şekli yükümlülükler ve sonuçlarından kaynaklı olarak da vergiden kaçınmaya yönelme şeklinde olabilmektedir.⁹⁴

Bireylerin vergiden kaçınırken bağlı olduğu belirli bir yasal dayanak bulunmadığından vergiden kaçınmayı tanımlamak vergi kaçırmayı tanımlamaya nazaran çok daha zordur.⁹⁵

Vergiden kaçınma, vergi kanunlarına aykırı bir davranışta bulunmadan bireylerin vergi

⁹² Selçuk İpek ve İlknur Kaynar, “Vergiye Gönüllü Uyum” Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma, Yönetim ve Ekonomi dergisi, yıl 2009, cilt:16, sayı:1, s. 175.

⁹³ Abdullah Savaş, *Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler*, s. 54, <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der72m3.pdf>.

⁹⁴ Halit Çiçek, Mehmet Karakaş ve Abdunnur Yıldız, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılamaya Ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması*, Ankara 2008, s.51.

⁹⁵ Serkan Acinöroğlu, *Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçakçılığıyla Mücadelede Avrupa Birliği'nin 1 Ocak 2013 Tarihli Son Eylem Planının Değerlendirilmesi*, Vergi Dünyası, sayı 379, Mart 2013, s. 189.

mükellefiyetinden kurtulması ve hazinenin vergi kaybına uğraması olarak tanımlanabilmektedir. Farklı bir tanımla vergiden kaçınma, vergi yükünün üçüncü bir kişiye devredilmeden vergi yükünden kurtulma şeklinde ifade edilebilir. Mükellefler vergi kapsamına giren yükümlülüklerini kanunlara uygun şekilde azalttığı takdirde vergiden kaçınma olanaklı hale gelir. Yasal açıdan baktığımızda vergiden kaçınma suç teşkil etmediğinden kanunlarda vergiden kaçınmaya ilişkin yaptırım uygulanmasını hedefleyen hükümler yer almamaktadır.

Vergi kanunlarındaki boşluklar, bireylere kanuni sınırlar içerisinde vergi matrahlarını minimize edebilme hak ve imkanı sunduğundan, ciddi miktarda vergi kayıplarına yol açabilmektedir. Vergiden kaçınmaya olanak tanıyan vergi boşluklarının tamamen doldurulması mümkün olmadığından vergi tabanında meydana gelen erozyonun önlenmesi amacıyla vergiden kaçınma imkanlarının kısıtlanması gerekmektedir.

Vergiden kaçınma, vergi kanunlarına aykırı davranmadan bireylerin vergi mükellefiyetinden kurtulması olarak tanımlandığına göre mükellefler değişik yöntemlerle vergiden kaçınmanın yollarını deneyebileceklerdir. Genellikle vergi yükümlülerinin vergi kapsamına giren olayı engellemesi üç şekilde açıklanabilmektedir. Maddi anlamda intibak olarak adlandırılan duruma göre bireyler vergilendirilen üründen hiç satın almamayı tercih ederek vergiden kaçınabileceklerdir. Zaman anlamında intibak olarak adlandırılan duruma göre ise ağır bir vergi uygulanması beklenen üründen uzun bir dönemin ihtiyacını karşılayacak miktarda satın alarak vergiden kaçınma mümkün olabilmektedir. Vergi kapsamına giren olayın vergilemenin söz konusu olmadığı alanlara kaydırılması şeklinde açıklanan yerel anlamda intibak durumuna göre ise matrahın sınırlar arası kaydırılması yöntemiyle vergiden kaçınma mümkün kılınmaktadır.

2.4.3. Vergi Kaçakçılığı

Vergi kaçakçılığının tanımı uluslararası düzeyde OECD tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre “mükelleflerin yasaları ihlal ederek verginin dışında kalma amacıyla hayata geçirdikleri her türlü faaliyet vergi kaçakçılığıdır”.⁹⁶ Diğer bir tanıma göre vergi kaçakçılığı, vergi matrahını gizlemek, küçültmek, vergi hesaplanmasını etkileyen diğer bilgileri yanlış vermek ve başka yöntemlerle kanunun öngördüğü vergileri daha az ödemeye denir.

⁹⁶ “OECD Rapport, *Rapport sur la Fraude Fiscale de l'OCDE*, No: 34, Paris 1987.” aktaran Elif Pürsünlerli Çakar ve Fatih Saraçoğlu, Vergi Kaçakçılığı İle Mücadelede Yeni Bir Model: Vergi Polisi Müessesesi (Fransa Örneği), İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi cilt: 5 sayı:2 yıl 2014, s. 55.

Sayılamayacak kadar çok sayıda vergi kaçakçılığı türleri olmasıyla birlikte yazılan bir makalede 34 farklı vergi kaçırma yöntemine değinilmiştir. Vergi kaçakçılığı yöntemlerine ilişkin her hangi bir sınır olmamasıyla birlikte sıklıkla rastlananlarına örnek olarak belge düzenlememe, düşük bedelli satış faturası düzenleme, kasden defterlerde toplamları hatalı alma, mevhum (bilinmeyen) adlara fatura kesme, sahte (naylon) fatura kullanma ve başkaları gösterilebilir.⁹⁷

Vergi konusuyla bu ya da diğer şekilde ilgisi olmayan kişiler açısından kenardan bakıldığında vergiden kaçınma ile vergi kaçakçılığı arasında büyük bir fark gözükmemesinin yanısıra, dikkat çeken yönü yasalara aykırılık konusunda kendisini gösterir. Her ikisi de hedeflenen vergi hasılatının yeterli düzeyde sağlanamaması sonucunu doğurmakla birlikte, vergi kaçakçılığı yasalara aykırı özellik taşır ve vergi suçu oluşturur. Mükellefler, vergi ödememek için bir taraftan yasal yolları kullanarak vergi kanunlarındaki açık kapılardan, boşluklardan faydalanırken, diğer taraftan da yasalara aykırı yollara başvurmak suretiyle vergi kaçırmaya çalışabilmektedirler.

Devlet, vergi uygulamasıyla fonksiyonel maliye anlayışının bir sonucu olarak klasik görevleri gerçekleştirmenin yanısıra sosyoekonomik nitelik taşıyan çeşitli fonksiyonları da hayata geçirmeyi hedefler. Yasa koyucunun öngördüğü bir biçimde vergi uygulamasının gerçekleştirilememesi, hedeflerden önemli sapmalara neden olur. Bir yandan vergi adaleti sağlanamazken, diğer yandan da yeterince hasılat elde edilememesine yol açılmış olunur. Bu durum, var olan vergilerin oranlarını yükseltmek veya yeni vergiler getirmek gibi gelir yaratıcı yeni vergi uygulamalarına başvurulmasına neden olduğu takdirde, yükümlülüklerini yasalara uygun bir biçimde yerine getiren mükelleflerin dolaylı yoldan cezalandırılması şeklinde bir etki meydana getirmiş olacaktır.⁹⁸ Vergi kaçırma, her şeyden önce, devletlerin en temel gelir kaynağı olarak görülen vergilerin eksik ödenmesi veya hiç ödenmemesi suretiyle devletlerin gelir kaybetmesine yol açarak bütçe açıklarına ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde negatif sonuçlara neden olur.

Vergi kayıp ve kaçaklarının ekonomik büyümeye negatif etkisi dikkate alındığında vergi yükünün azaltılması zorunluluğu ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda uygulanacak olan vergi indirimleri vergi kayıp ve kaçaklarını önlemek suretiyle, milli gelirin de artmasına yol açacaktır. Bunun yanısıra, vergi indirimleri uzun vadede ekonomide canlılık

⁹⁷ Celal Çelik, *Vergi Kaçakçılığı İle Mücadelede Alınması Gereken Önemli Tedbirler*, Vergi Dünyası - Nisan 2005, sayı : 284, s.1.

⁹⁸ Abdullah Savaş, *Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler*, Sayıştay Dergisi, sayı: 72, s. 56.

yaratmakla, potansiyel vergi alanları ortaya çıkarmakta ve vergi gelirlerinin de artışına neden olmaktadır.

Vergi kayıp ve kaçığının en önemli nedeninin yüksek vergi oranları olması ve yüksek vergi oranlarının vergi kaçırma teşvik etmesi bir anlamda mükelleflerin vergiye karşı gösterdiği tepkinin doğurduğu sonuçtur. Bu durum vergi matrahının erozyonunun yanısıra gelir kaybına sebebiyet vermektedir. Buna karşın, vergi oranlarının düşük olması ise vergi kaçırma ve vergiden kaçınma isteğini önleyerek, vergi tabanının genişlemesine katkı sağlamaktadır.⁹⁹

Kayıt dışı ekonomiyi vergi kayıp ve kaçaklarından ayrı tutmak ne kadar yanlışsa, vergi kayıp ve kaçaklarını da kayıt dışı ekonomiden ayrı düşünmek bir o kadar yanlışlığa düşülmesine neden olacaktır. Çünkü bu kavramların bir biriyle iç içe olan ayrılmaz ortak özellikleri vardır. Bir ülkede var olan ekonomik sistemin kendisi ve yapısal özellikleri kayıt dışılığa uygun bir zemin hazırlayabilir. Ekonomik düzenlemelerin, kısıtlamaların ve bürokrasinin daha yoğun olduğu az gelişmiş ülkelerde kayıt dışılığın daha büyük oranda olduğu görülmektedir.

Herhangi bir işkolunda vergi kaçırarak mükellef, vergisini dürüst şekilde ödeyenlerin sahip olmadığı bir sübvansiyona sahip olur, yani maliyetini ve dolayısıyla fiyatını düşürür. Bu durumun sonucu olarak dürüst mükellef ya piyasadan çekilecek ya da daha az dürüst davranmaya başlayacaktır. Hatta vergi eşitsizliğinin serbest piyasa ekonomileri için bir kaçınılmazlık olduğu görüşü bile ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre, kapitalist sistemde mükelleflerin başlıca sorunu büyümek, rakiplerinin özkaynak, kredi ve diğer imkanlarını ele geçirerek tekelleşme sürecinde ayakta kalmaktır. Bu şartlar göz önünde bulundurulduğunda, vergi kaçırarak daha güçlü hale gelmektedir. Üstelik, vergi kaçakçıları denetim ihtimalinin düşük olması, cezaların çok geç uygulanması ve bu süre içinde meblağı kullanarak elde edilen kazancın ceza miktarını aşması gibi nedenlerle, iktisadi açıdan da “rasyonel” davranmış görüneceklerdir.¹⁰⁰

2.4.4. Vergi Grevi

Vergi grevi toplumsal tepki ve kolektif nitelik taşıyan bir davranış şekli olup, bireylerin vergiye karşı ortak davranışlarını ifade etmektedir.¹⁰¹ Vergi kaçaklığı bireysel bir

⁹⁹ Esra Siverekli Demircan, *Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı: 21, Temmuz-Aralık 2003, s. 106.

¹⁰⁰ Yasemin Yeniğün, *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul Örneği*, yüksek lisans tezi, Isparta 2012, s. 60.

¹⁰¹ Yasemin Taşkın, *Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 54-cü seri / yıl 2010, s.85.

faaliyet olmasına karşın vergi grevi vergi karşısındaki toplumsal bir tepkidir.¹⁰²

Maliye tarihine baktığımızda, vergi sistemlerine veya onu temsil eden iktidarlara karşı çok sayıda eylemler gerçekleştirildiğini görürüz. Bu eylemlerin temel nedeni hâkim sınıfların vergi politikalarındaki başarısızlıklarıdır. Eski Yunan, Roma ve Alman Emperyalizmi bu tür kolektif tepkilerin sonucunda yıkılmıştır. Hatta, Amerika'nın bağımsızlığı ve Fransız ihtilalinin temellerinde bile vergiye veya vergi otoritesine karşı kollektif tepkiler yer almaktadır.¹⁰³

Vergi grevinin en bilindik örneği 1954 yılında Fransa'da gerçekleşen Poujade hareketidir. Fransa'nın en yoksul bölgelerinden biri olan Lot kentinin küçük bir kasabasında kırtasiyecilik yapan Pierre Poujade adında bir Fransızın başlattığı vergiye karşı itiraz eylemi giderek toplumsal bir direniş haline gelmiştir.

Vergi grevine örnek gösterilebilecek diğer bir eylem de 1980'li yılların sonunda İngiltere'de gerçekleşmiştir. Yerel yönetimlerin başlıca gelir kaynaklarından biri olan emlak vergisinin yerine, yerel yönetimlerin kendi sınırları içinde yaşayan oy verecek yaştaki herkesten belirli bir vergi alınmasını öngören baş vergisinin getirilmesine büyük tepki gösterilmiştir. 1990 yılında çeşitli protesto gösterileri düzenlenmiş ve bazı protestolarda olaylar yaşanmıştır. Bazı diğer sebeplerle birlikte özellikle meydana gelen vergi grevi dolayısıyla Başbakan Margaret Thatcher istifa etmiş ve 1993 mali yılının başından geçerli olmak üzere baş vergisi yürürlükten kaldırılmıştır.

Kamu otoritesinin zayıfladığı ve otoritenin kötüye kullanıldığı dönemlerde meydana gelecek vergi grevleri siyasal yapı için önemli bir tehlikedir. Vergi kanunlarına karşı çıkarak mükelleflerin vergi grevine gitmesi kamu otoritesinin zayıflaması ve kamu hizmetlerinin aksaması sonucunu doğurur.¹⁰⁴

2.4.5. Vergi Cennetlerine Yönelim

Vergi cennetleri küreselleşmenin vergilendirme için ifade ettiği temel soruna ilave bir öğe eklemektedir. Genel olarak, vergi cennetleri şirketler ve bireylerin vergiden kaçınmasına olanak sağlayan hukuk düzenlemelerine sahiptir. Bu kaçırma yasadışı olabilir ama özellikle çok uluslu firmalar tarafından rutin olarak kullanılan yasal teknikler de vardır.¹⁰⁵

¹⁰² Halil Nadaroğlu, *Kamu Maliyesi Teorisi* (9. Baskı), İstanbul: Beta Yayınları, 1996, s. 282.

¹⁰³ Şenyüz Doğan, *Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi*, Bursa, 1995, s. 110.

¹⁰⁴ Handan Kaynar, *Vergi Ahlakı ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, yüksek lisans tezi, Adana, 2010, s. 41.

¹⁰⁵ Markus Henn, *Tax Havens and the Taxation of Transnational Corporations*, Friedrich Ebert Stiftung dergisi, Berlin, Haziran 2013, s. 1.

Vergi cenneti adlandırılan bir ülke, genellikle düşük vergi oranlarına sahip yer olarak tanımlanmaktadır. Vergi uygulaması olmayan veya çok düşük oranda vergi uygulanan ülkelere vergi cenneti ülkeler denilmektedir. Vergi cennetleri, düşük vergi oranlarının uygulandığı, ticari gizlilik taşıyan ve çoğunlukla off-shore finans merkezleri olarak bilinen yerlerdir.

Vergi cennetlerinin bir çoğu, doğal kaynaklarının kıt olmasından dolayı sanayi ülkesi olmaya uygun olmayan ülkelerdir. Fiziki yatırımları teşvik edemediklerinden dolayı finansal hizmetler ve portföy yatırımları açısından cazibe ortamı oluşturmaya çaba göstermekte ve bankacılık, muhasebe, hukuk hizmetleri sağlayarak, iletişim, otel, ofis araç ve gereçleri gibi altyapı hizmetleri temin ederek, birey ve kurumların vergi yüklerini azaltmayı teklif etmektedirler.

Mükellefler, sermayelerini vergi cennetlerine yönelmelerine karşın, çoğu zaman fiziksel bakımdan vergi cennetlerine yerleşmemektedirler. Vergi cennetlerine yönelik olarak, gerçek kişiler açısından mali ikametgah değiştirilmesine rağmen fiziki olarak yer değişikliği söz konusu olmadan aynı kalabilmektedir.

Kurumların vergi cennetlerine yönelmeleri halindeyse, vergi yükünü azaltma amacıyla mali ikametgahlarını değiştirmeleri gerekmektedir. Vergi cennetlerinde üs şirket veya kanal şirket uygulamalarının da yaygın olduğu görülmektedir.¹⁰⁶

Vergi cenneti ülkelerde yatırım yapan işletme ve bireylerin ortak amacı, ekonomik olarak karını maksimize etmektir. Vergi yükünün azaltılması, vergi cenneti ülkelerde yatırım yapılmasının önemli bir nedenidir. Ancak vergi dışında başka nedenlerle de bireyler ve kurumlar vergi cennetlerinde yatırım yapmaktadırlar. Ayrıca zayıf ekonomisi olan ve yeterince gelişmemiş bankacılık sistemine sahip ülkelerde yaşayan varlıklı bireyler ile işletmeler de ulusal para birimi değerinin iniş ve çıkışları ile bankalarla olan ilişkilerinde ekonomik koşullardan kaynaklanan yaşayacakları sorunları nedeniyle varlıklarını yurt dışında tutmak istemektedirler. Bu aynı zamanda onlara, kambiyo kontrollerine tabi olmama olanağı sağlamaktadır.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Elif Pürsünerli Çakar, *Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVII, Y.2013, s.1299.

¹⁰⁷ Semih Öz, *Vergi Cennetlerinde Faaliyette Bulunan Mükelleflere Uygulanacak Olası Yaptırımlar*, Yaklaşım Dergisi, Eylül 2004, s.134.

BÖLÜM 3: AZERBAJCAN’DA VERGİ YÜKÜMLÜLERİNİN VERGİ ALGISI, VERGİYE BAKIŞI VE VERGİLERE KARŞI TUTUMLARINA YÖNELİK ANKET ARAŞTIRMASI VE ANALİZİ

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma için gerekli olan verileri toplamak amacıyla karşılıklı görüşme ve online anket yöntemleri kullanılmıştır. Bu sayede verilere ulaşılması daha kısa sürede mümkün olmuş ve aynı zamanda daha düşük maliyetle daha doğru ve sağlıklı sonuçlar elde edilmesi sağlanmıştır. Toplamda 1514 adet yükümlüye ulaşılarak görüşleri alınmış ve anketleri doldurmayı kabul etmişlerdir. Ankete katılması teklif edilen yükümlülerin arasında çekimser davrananlar da olmuş ve yükümlüler çeşitli gerekçeler ileri sürerek formları doldurmaktan uzak durmuşlardır. Anket formunda verilerin bir yüksek lisans tezi için bilimsel amaçlı kullanılacağı belirtilmiş, vergi idareleri veya defterdarlıklara iletmeyeceği bildirilmiş ve hiçbir şekilde kimlik bilgileri alınmamıştır. Bunlara rağmen sırf vergi ile ilgili bir anket olması nedeniyle katılımcıların çekimser yaklaşımlarına sebep olmuştur gibi gözükmemektedir. Aynı zamanda, genelde gelir düzeyine yönelik sorulan sorulara verilen yanıtların samimi olmaması ve gerçeği yansıtmaması nedeniyle ankette bu tip sorulara yer verilmemiş ve katılımcılara bu tarz sorular sorulmamıştır. Bu yüksek lisans tezinde yargısal örnekleme yönteminden yararlanılmış ve anketlere katılan örnek kitlenin genel itibarıyla ana kitleyi temsil ettiği varsayımında bulunulmuştur ve sonuç olarak elde edilen veriler genelleştirme yapılarak yorumlanmıştır. Bu kapsamda, 1514 vergi yükümlüsüne karşılıklı - yüz yüze veya online anket yoluyla ulaşılmış ve bu örnek kitlenin verdiği yanıtların genel olarak ülkedeki vergi yükümlülerinin görüşünü yansıttığı kabul edilmiştir.

Ankette kullanılan soruların özellikle katılımcılar açısından anlaşılabilir olmasına çalışılmıştır. Aynı zamanda hem sorulan sorular hem de cevap şıklarının açık, sade ve anlaşılabilir olmasına ve katılımcıları belirli bir seçeneğe yönlendirmemesine de dikkat edilmiştir.

Tezin bu bölümünde “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi” çalışmasında kullanılan teknikler ve anket soruları örnek alınmıştır.

3.2. Veri Analizi ve Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Bu çalışma kapsamında katılımcılardan gelen yanıtlarla elde edilen anket formlarının analizi için Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi (IBM Statistical Package for Social Science Statistics 23 for Windows) yazılımından yararlanılmıştır. Özellikle Sosyal Bilimler alanında çokca tercih edildiğinden bu çalışma için de SPSS programının kullanılması uygun görülmüştür. Daha önce de belirtildiği üzere ankette kapalı uçlu soruların tercih edilmiştir. Analizde herhangi bir karışıklık olmasın diye veriler her biri için numara verilerek kodlanmıştır. Toplanan verilere sıklık dağılımı (frekans) analizi uygulanmış ve yüzde oranları tablolarla gösterilmiştir. Farklı değişkenler arasındaki ilişkilerin analizi için de ki-kare testinden yararlanılmış ve alınan sonuçlar çapraz tablolarda yerini almıştır. Verilere sıklık (frekans) dağılımı analizinin uygulanması, elde edilen yanıtların dağılımını yüzdeler olarak görme açısından da önemlidir. Bu sayede hem miktar hem de yüzde olarak değerler gösterilmektedir. Bunun yanısıra, ki-kare analiziyle de farklı değişkenler ele alınarak aralarında ne tür ilişkinin olduğu incelenmektedir.

3.3. Örnek Kitle Hakkında Genel Bilgiler

Belirli bir örnek kitle ele alınarak genel evrenle ilgili varsayımlarda bulunulabilmesi için bu örnek kitlenin genel evreni temsil yeteneği olmalıdır ve bu araştırma için bu özelliğin olduğu sınıanmıştır. Araştırma kapsamında hemen her kesimden mükelleflere anket soruları yöneltilmiş ve ayrımcılık, taraf tutma, yönlendirmeden kaçınılmış ve aynı zamanda özellikle sadece her hangi bir kesimden olan mükellef grubuna da odaklanılmamıştır. Böylece her kesimden olan mükelleflere ulaşılması amaçlanmış ve anketler rastgele dağıtılmıştır. Örnek kitlenin seçimi aşamasında bu şekilde bir yol izlenmesi araştırmanın güvenilir olması yönünden önemlidir. Çalışmanın bu kısmında anket sorularını yanıtlayan 1514 vergi mükellefinin bazı özellikleriyle ilgili genel bilgiler yer almaktadır. Anket sorularının yanıtlanmasında iştirak eden mükelleflerin kişisel bilgileriyle ilgili elde edilen istatistiksel verileri, vergi uygulamalarına karşısında verilen tepkilerin kişisel özelliklere uygun olarak değişip değişmediğiyle ilgili bilgiler sunacaktır. Bu doğrultuda, ilk olarak soruları yanıtlayan vergi mükelleflerinin kişisel özellikleriyle ilgili bilgilere yer verilmesi, mükelleflerin genel itibarile ne tür bir profile sahip olduklarıyla ilgili analiz yapılmasına imkan sunacaktır. Tablolara baktığımızda soruları yanıtlayanların yani örnek kitlenin taşıdığı özelliklerin evrenin genel özellikleri ile ortak nitelikte olduğu gözlemlenmektedir. Buradan yola çıkarak örnek kitlenin belirlenmesi

sürecinde gerekli düzeyde rasgeleleştirme yapılmıştır diyebiliriz.

Tablo 4: Katılımcıların Bölgelere göre Dağılımı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Abşeron	466	30,8	30,8
Gence - Kazak	215	14,2	14,2
Şeki - Zaqatala	165	10,9	10,9
Lenkeran	216	14,3	14,3
Quba - Haçmaz	222	14,7	14,7
Aran	84	5,5	5,5
Şirvan	44	2,9	2,9
Nahçıvan	102	6,7	6,7
Toplam	1514	100,0	100,0

Tablo 4'te soruları yanıtlayan katılımcıların bölgelere göre dağılımı hakkında bilgi verilmiştir. Bu tablo, yükümlülerin % 30,8'inin Abşeron'da, % 14,2'sinin Gence - Kazak'da, % 10,9'unun Şeki - Zaqatala'da, % 14,3'ünün Lenkeran'da, % 14,7'sinin Quba - Haçmaz'da, % 5,5'inin Aran'da, % 2,9'unun Dağlık Şirvan'da ve % 6,7'sinin de Nahçıvan'da yaşadığını göstermektedir. Yukarıdaki tabloda gördüğümüz verilerle bölgelerdeki mevcut mükelleflerin sayıları arasındaki ilişki örnek kitle belirleme sürecinde uyumluluğa dikkat edildiğini göstermektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Erkek	868	57,3	57,3
Kadın	646	42,7	42,7
Toplam	1514	100,0	100,0

Tablo 5'te katılımcıların cinsiyet durumu gösterilmiştir. Bu tablodan, katılımcıların % 42,7'sinin kadın, % 57,3'ünün ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 6: Katılımcıların Yaş Aralıklarına göre Dağılımı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
18-30	433	28,6	28,6
31-40	802	53,0	53,0
41-60	243	16,1	16,1
61 ve yukarısı	36	2,3	2,3
Toplam	1514	100,0	100,0

Yukarıdaki tablo 6’da, katılımcıların yaş aralıklarına göre dağılımı gösterilmektedir. Bu tablo, katılımcıların % 28,6’sının 18–30 yaş aralığında, % 53’ünün 31–40 yaş aralığında, % 16,1’inin 41–60 yaş aralığında ve % 2,3’ünün de 61 yaş ve üzeri kategoride olduğunu ortaya koymuştur. Tabloya göre, katılımcıların % 81,6’sının, bir başka deyişle beşte dördünün 40 yaş veya altı kategorilerde yer aldığı gözükmektedir. Sonuç olarak ankete katılan mükelleflerin yaklaşık yarısı orta yaş kategorisindeyken, ikinci çoğunluğu da genç mükellefler oluşturmuştur.

Tablo 7: Katılımcıların Öğrenim Durumu

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
İlkokul	28	1,8	1,8
Orta öğrenim (lise öğrenimi de dahil)	372	24,6	24,6
Yüksek öğrenim ve üstü	1114	73,6	73,6
Toplam	1514	100,0	100,0

Tablo 7 katılımcıların öğrenim seviyelerine göre gruplandırılmasına dair veriler sunmaktadır. Bu tabloya baktığımızda, soruyu yanıtlayanların % 1,8’i ilköğretim mezunu, % 24,6’sı ortaöğretim – lise mezunu ve % 73,6’sı ise üniversite ve üstü kategorisinde yer alarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç itibarile tablo hemen her eğitim düzeyinden mükelleflerin ankete katıldığını göstermekle birlikte ağırlığı yüksek öğrenim ve üstü oluşturmaktadır.

Tablo 8: Katılımcıların Mükellefiyet Süresi

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
1-5 yıl	319	21,1	21,9
6-10 yıl	396	26,2	27,2
11-20 yıl	600	39,6	41,2
20 yıl ve üstü	140	9,2	9,6
Toplam	1455	96,1	100,0
Boş	59	3,9	
Genel toplam	1514	100,0	

Ankete katılanların mükellefiyet sürelerinin dağılımı tablo 8’de gösterilmiştir. Ankete katılanların 59’u bu soruyu yanıtsız bırakmıştır. Buna göre soruyu yanıtlayan 1455 kişi arasından 11-20 yıllık mükelleflerin oranı % 41,2, 6-10 yıllık mükelleflerin oranı % 27,2, 1-5 yıllık mükelleflerin oranı % 21,9 ve 20 yıl ve üstü mükelleflerin oranı ise % 9,6’dır.

Tablo 9: Katılımcıların Medeni Durumu Hakkındaki Bilgiler

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evli	1232	81,4	81,4
Bekar	282	18,6	18,6
Toplam	1514	100,0	100,0

Tablo 9’da ankete katılanların medeni durumu gösterilmiştir. Buradan katılımcıların % 81,4’ünün evli ve % 18,6’sının bekar olduğu görülmektedir, yani evli katılımcılar toplam katılımcıların 5’te 4’ünden fazlasını oluşturmaktadır.

Tablo 10: Katılımcıların Mesleki Durumu Hakkındaki Bilgiler

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Tüccar	333	22,0	22,2
Sanayici	96	6,3	6,4
Esnaf	31	2,0	2,1
Serbest meslek erbabı	433	28,6	28,9
İşçi	330	21,8	22,0
Diğer	277	18,3	18,5
Toplam	1500	99,1	100,0
Boş	14	0,9	
Genel toplam	1514	100,0	

Tablo 10’da mükelleflerin hangi meslek gruplarından olduğunun dağılımı gösterilmektedir. Tablodan görüldüğü üzere katılımcıların 433’ünü (% 28,9) serbest meslek erbapları, 333’ünü (% 22,2) tüccarlar, 330’ünü (% 21,8) işçiler, 96’sını (% 6,4) sanayiciler, 31’ini (% 2,1) esnaflar ve 277’sini (% 18,5) diğer meslekleri yapanlar oluşturmaktadır. Katılımcıların 14’ü ise bu soruyu yanıtlamamıştır.

3.4. Araştırmanın Bulguları

Bu yüksek lisans tezinde sıklık dağılımı analizi yapılarak yüzde değerleri tablolarla gösterilmiş ve ki-kare testi uygulanarak çapraz tablolarda sonuçları yer almıştır. Araştırmanın bu bölümünde öncelikle, elde edilen yanıtların sıklık dağılımı ve yüzdelik değerleri hesaplanacaktır. Bu şekilde, ankete katılan yükümlülerin onlara sorulan soruları nasıl cevapladıkları ve cevapların oranları belirlenerek mükelleflerin genel profili hakkında fikir elde edilecektir. Bunun yanı sıra, ki-kare testiyle farklı iki değişken ele alınarak aralarındaki ilişki incelenecek ve alınan sonuçlar çapraz tablolar kullanılarak gösterilecektir. Bu sayede, ankete katılanların eğitim düzeylerinin, yaşlarının,

cinsiyetlerinin veya diğer değişkenlerin ve bunlar arasındaki farkların yükümlülerin verdikleri yanıtları nasıl etkilediğine bakılacak ve sonuçları incelenecektir.

3.4.1. Sıklık Dağılımı Analizi Sonuçları

3.4.1.1. Yükümlülerin Vergiyi Tanımlaması ve Algılama Şekilleri

Mükelleflere “Vergi nedir ?” diye sorulduğunda, 1514 katılımcının 560’ı (% 37,3) vatandaşlık görevi, 549’u (% 36,5) kamu hizmetlerinin bir karşılığı 233’ü (% 15,5) zorunlu bir ödeme, 110’u (% 7,3) devlete duyulan bağlılığın bir göstergesi ve 51’i (% 3,4) bir yük olarak tanımlarken, 11 kişi ise soruyu cevapsız bırakmıştır. Tablo 11’de yer alan sonuçlara baktığımızda mükelleflerin üçte birinden fazlası (% 37,0) gibi bir çoğunluğu vergiyi “vatandaşlık görevi” şeklinde tanımlamaktadır. Vergiyi “vatandaşlık görevi” olarak tanımlayan mükelleflerin çoğunluk olarak en yüksek paya sahip olması, bu mükellefler için “vatan” kavramının yüksek anlam ifade etmesinin karşılığı olarak kabul edilebilir.

Tablo 11: Katılımcıların Verginin Tanımıyla İlgili Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Kamu hizmetlerinin karşılığıdır	549	36,3	36,5
Zorunlu bir ödemedir	233	15,4	15,5
Bir yüküdür	51	3,4	3,4
Devlete duyulan bağlılığın bir göstergesidir	110	7,3	7,3
Vatandaşlık görevidir	560	37,0	37,3
Toplam	1503	99,3	100,0
Boş	11	0,7	
Genel toplam	1514	100,0	

3.4.1.2. Vergi Yükü Algılamasıyla İlgili Görüşler

Mükelleflerin ödedikleri vergilerin yükünü nasıl hissettiklerini anlamak üzere, “Ödediğiniz verginin yükünü nasıl buluyorsunuz ?” şeklindeki soruya verdikleri yanıtların dağılımı Tablo 12’de görülmektedir. Buna göre, 1514 kişilik bir yükümlü kitlesinin 943’ü (% 64,9) ödedikleri vergileri normal, 431’i (% 29,6) ağır, 52’si (% 3,6) çok ağır ve 28’i de (% 1,9) az bulduklarını belirtmişlerdir. Anketi dolduran mükelleflerden 60 kişi bu soruyu boş bırakmıştır. Bu tablo bize, normal seçeneğini işaretleyenlerin vergi yükümlülerinin % 64,9’luk gibi büyük bir çoğunluğunun ödedikleri vergilerin yüklerini normal değerlendirdiğini göstermektedir. Yani, yükümlülerin yarısından fazlasının kendilerini subjektif vergi yükü dediğimiz vergi tazyiki altında

hissetmediklerini göstermektedir.

Tablo 12: Katılımcıların Ödedikleri Vergi Yüküne İlişkin Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Çok ağır	52	3,4	3,6
Ağır	431	28,5	29,6
Normal	943	62,3	64,9
Az	28	1,8	1,9
Toplam	1454	96,0	100,0
Boş	60	4,0	
Genel toplam	1514	100,0	

3.4.1.3. Vergi Adaleti Hakkında Sonuçlar

Mükelleflerin ödedikleri vergileri adaletli veya adaletsiz bulmaları, vergiye karşı alacakları tutum bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Tablo 13'te mükelleflere "Sizce ülkemizde vergiler adaletli mi ?" sorusu yöneltildi. Sonuç olarak katılımcıların 991'i (% 67,0) adaletli ama yeterince değil, 248'i (% 16,8) hayır/adaletsiz, 240'ı (% 16,2) evet/adaletli yanıtını verirken, 35 kişi ise soruya yanıt vermemiştir. Bu yanıtlara göre vergi adaletini yetersiz bulanların toplam katılımcıların yaklaşık 5'te 4'den fazlasını oluşturdukları görülmektedir.

Tablo 13: Katılımcıların Vergi Adaleti Hakkında Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet, adaletli	240	15,9	16,2
Adaletli ama yeterince değil	991	65,5	67,0
Hayır, adaletsiz	248	16,4	16,8
Toplam	1479	97,7	100,0
Boş	35	2,3	
Genel toplam	1514	100,0	

3.4.1.4. Yükümlülerin Ödedikleri Vergi ile Kamudan Sağladıkları Hizmet Arasındaki İlişki

Bu soruda mükelleflerin ödedikleri vergilerin onlara kamu hizmeti olarak yansımaya dikkat edip etmediklerine bakıldı ve "Ödediğiniz vergilerle size sunulan kamu hizmetleri arasında bir ilişki kuruyor musunuz ?" şeklinde katılımcılara yöneltildi. Verilen yanıtlar Tablo 14'te görülmektedir. Tabloya göre katılımcıların 522'si (% 40,8) zaman zaman, 466'sı (% 34,9) evet ve 310'u (24,3) hayır yanıtını vermiştir. 236 kişi ise soruyu yanıtsız

bırakmıştır. Bu sonuçlar bize % 34,9'luk bir kesimin ödedikleri vergilerin onlara kamusal hizmet olarak geri döndüğünü gözetdiklerini gösterirken geri kalan yaklaşık 3'te 2'lik kesim ödedikleri vergilerle kamudan sağlanan hizmet arasında bekledikleri düzeyde bir ilişki veya genel olarak ilişki kuramadıklarını göstermektedir. Bu durum katılımcıların çoğunluğunun subjektif vergi yüklerinin olumsuz yönde etkilendiği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 14: Katılımcıların Ödedikleri Vergi ile Kamudan Sağladıkları Hizmet Arasındaki İlişkiye Yönelik Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	446	29,5	34,9
Hayır	310	20,5	24,3
Zaman zaman	522	34,5	40,8
Toplam	1278	84,4	100,0
Boş	236	15,6	
Genel toplam	1514	100,0	

3.4.1.5. Yükümlülerin Vergi Uygulamalarını Algılaması ve Tutumları

Bu başlıkta mükelleflere 2 soru yöneltildi ve verilen yanıtlar değerlendirildi. Aşağıda Tablo 15'te "Sizce devlet artan gelir ihtiyacını nasıl karşılamalıdır ?" sorusuna verilen yanıtlar ele alınmıştır. 69 kişinin yanıt vermeden geçtiği bu soruda, sonuçlara göre, 1075 kişi (% 74,0) harcamaları kısmanın, 200 kişi (% 14,0) borçlanmanın, 145 kişi (% 10,0) vergi denetimlerini arttırmanın ve 25 kişi (% 2,0) de vergileri arttırmanın veya yeni vergiler eklemenin çözüm olabileceği yönünde cevapları işaretlemiştir. Buradan görüldüğü üzere, yükümlülerin yaklaşık 4'te 3'ü devletin artan gelir ihtiyacının karşılanması için öncelikle harcamalarını kısması gerektiğini düşünmektedir.

Tablo 15: Katılımcıların Devletin Artan Gelir İhtiyacını Nasıl Karşılmalı Olduğuyla İlgili Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Vergileri arttırarak veya yeni vergiler koyarak	25	1,7	2,0
Harcamalarını kısarak	1075	71,0	74,0
Borçlanarak	200	13,2	14,0
Vergi denetimlerini arttırarak	145	9,6	10,0
Toplam	1445	95,5	100,0
Boş	69	4,5	
Genel toplam	1514	100,0	

İkinci olarak mükelleflere “Vergi kanunlarındaki değişimleri ve vergi uygulamalarını en çok hangi yolla izliyorsunuz ?” sorusu yöneltildi ve alınan yanıtlar Tablo16’da görüldüğü gibidir. Verilen cevapların dağılımına baktığımızda, katılımcıların 572’sinin (% 40,1) iş arkadaşları ve çevreden duydukları, 555’inin (% 38,9) gazete, dergi, radio-TV veya diğer resmi yayınlardan, 141’inin (% 9,9) vergi dairesine danışarak (vergi memuru veya daire müdürüne danışarak), 113’ünün (% 7,8) meslek odalarından ve 47’sinin (% 3,3) muhasebecileri vasıtasıyla vergi kanunlarındaki değişimleri takip ettiği görülmektedir. Ankete katılanlardan 86 kişi ise soruya yanıt vermemiştir.

Tablo 16: Katılımcıların Vergi Kanunlarındaki Değişimleri İzleme Yöntemleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Gazete, dergi, radio-TV veya diğer resmi yayınlardan	555	36,7	38,9
Muhasebecim vasıtasıyla	47	3,1	3,3
Vergi dairesine danışarak	141	9,3	9,9
İş arkadaşlarım ve çevremden duyduklarım	572	37,8	40,1
Meslek odalarından	113	7,5	7,8
Toplam	1428	94,3	100,0
Boş	86	5,7	
Genel toplam	1514	100,0	

3.4.1.6. Yükümlülerin Vergi Uyumu ve Vergi Bilinci Hakkında Görüşleri

Ankete katılan mükelleflerimize “Ülkemizde vergi bilinci nasıl arttırılabilir ?” diye soru yöneltildi ve alınan cevaplar aşağıda tablo 17’de olduğu gibidir. Sonuçlarda görüldüğü üzere 694 kişi (% 46,0) kişi başına düşen gelir düzeyinin arttırılması ile, 302 kişi (% 20,0) vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi ile, 278 kişi (% 19,0) eğitim ve öğretim ile, 161 kişi (% 11,0) vergi oranlarının düşürülmesi ile ve 58 kişi (% 4,0) ise kamu

harcamalarındaki savurganlığın giderilmesi ile yanıtını vermiştir. Katılımcılardan 21 kişi ise bu soruya cevap vermemiştir. Tablodan görüldüğü üzere yükümlülerin yaklaşık yarısı kişi başına düşen gelir düzeyinin artırılması ile vergi bilincinin artırılabilceğini düşünmektedir. Bu cevabı ikinci olarak vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi seçeneği izlemektedir. Buradan gelir düzeyinin düşük olması ve vergi sistemindeki adaletsizliğin vergi bilincini olumsuz etkilediği sonucuna varabiliriz.

Tablo 17: Katılımcıların Vergi Bilincinin Nasıl Artırılabilceğine İlişkin Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Eğitim ve öğretim ile	278	18,4	19,0
Kamu harcamalarındaki savurganlığın giderilmesi ile	58	3,8	4,0
Vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi ile	302	19,9	20,0
Vergi oranlarının düşürülmesi ile	161	10,6	11,0
Kişi başına düşen gelir düzeyinin artırılması ile	694	45,8	46,0
Toplam	1493	98,5	100,0
Boş	21	1,5	
Genel toplam	1514	100,0	

Yine bu başlıkta mükelleflere “Ülkemizde vergilerin tam olarak ödenmemesinin nedeni” soruldu ve alınan sonuçlar aşağıda tablo 18’de gösterilmiştir. Sonuçlara göre 865 kişi (% 60,2) biçimsel yükümlülüklerin fazla olması, 244 kişi (% 17,0) vergi oranlarının yüksek olması, 153 kişi (% 10,6) vergi bilincinin ve vergi ahlakının yeterince yerleşmemiş olması, 126 kişi (% 8,8) devletin verginin gerekliliğini kamuoyuna anlatamaması ve 49 kişi (% 3,4) de gerekli vergi reformlarının yapılamaması cevabını vermiştir. 77 kişi ise soruyu yanıtlamamıştır.

Tablo 18: Katılımcıların Ülkemizde Vergilerin Tam Olarak Ödenmemesinin Nedenine İlişkin Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Vergi oranlarının yüksek olması	244	16,1	17,0
Biçimsel yükümlülüklerin fazla olması	865	57,1	60,2
Devletin verginin gerekliliğini kamuoyuna anlatamaması	126	8,3	8,8
Gerekli vergi reformlarının yapılamaması	49	3,2	3,4
Vergi bilincinin ve vergi ahlakının yeterince yerleşmemiş olması	153	10,1	10,6
Toplam	1437	94,8	100,0
Boş	77	5,2	
Genel toplam	1514	100,0	

3.4.1.7. Vergi Oranlarındaki Değişimin Oluşturabileceği Etkiler

Bu başlıkta vergi oranlarında meydana gelecek bir artışın veya azalmanın ne tür etkiler meydana getireceği konusunda yükümlülerin fikirleri alınmaya çalışılmıştır. Anketimize katılan mükelleflere öncelikle “Vergi oranlarının arttırılması ile ilgili veya genelde vergi yükünüzü arttıracak bir kanunun çıkması halinde nasıl bir tepki gösterirsiniz ?” sorusu soruldu ve alınan sonuçlar aşağıda Tablo 19’da verilmiştir. Yükümlülerin 538’i (% 35,5) vergisini güçlükle ödeyen bir yükümlü vergi kaçırmanın yollarını arar, 498’i (% 32,9) vergilerin hukuki boyutunu düşünerek ödemeye devam eder, 329’u (% 21,7) yatırım ve harcamalarını kısma yoluna gider ve 86’sı da (% 5,7) daha fazla vergi ödeyerek işini daha istekli yapmasını sağlar cevabını vermiştir. Katılımcılardan 63 kişi ise bu soruyu boş bırakmıştır. Görüldüğü üzere mükelleflerin 1/3 – den fazlası vergisini güçlükle ödeyen bir yükümlü vergi kaçırmanın yollarını arar diyerek vergi oranlarında meydana gelecek bir artışın yükümlüleri vergi kaçırma yönüne yönlendirebileceğini ileri sürmüştür.

Tablo 19: Katılımcıların Vergi Oranlarının Artırılmasının Yükümlüler Üzerinde Doğurabileceği Tepkiye İlişkin Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Daha fazla vergi ödeyerek işini daha istekli yapmasını sağlar	86	5,7	5,9
Vergisini güçlükle ödeyen bir yükümlü vergi kaçırmanın yollarını arar	538	35,5	37,1
Vergilerin hukuki boyutunu düşünerek ödemeye devam eder	498	32,9	34,3
Yatırım ve harcamalarını kısma yoluna gider	329	21,7	22,7
Toplam	1451	95,8	100,0
Boş	63	4,2	
Genel toplam	1514	100,0	

Bir diğer soruda katılımcılara “Vergi oranlarının düşürülmesinin nasıl bir etki meydana getirebileceği” soruldu. Verilen cevapların dağılımı aşağıda Tablo 20’deki gibidir. Tablodan görüldüğü üzere mükelleflerin 1117’si (% 73,8) vergi kaçakçılığını azaltır, 249’u (% 16,4) vergi gelirlerini azaltır, 49’u (% 3,2) vergi gelirlerini arttırır ve 29’u (% 1,9) vergi tabanını genişletir seçeneğini işaretlemiştir. Katılımcılardan 70 kişi ise bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Sonuçlardan görünüyor ki, yükümlülerin yaklaşık 3/4-ü vergi oranlarında meydana gelecek bir düşüşün vergi kaçakçılığını azaltacağını düşünmektedir. Daha önceki sorunun da cevaplarına bakarsak yükümlüler, vergi oranlarında meydana gelecek değişikliklerin daha çok vergi kaçırılması konusunda

olumlu veya olumsuz etkili olabileceğini savunmuştur diyebiliriz.

Tablo 20: Katılımcıların Vergi Oranlarının Düşürülmesinin Nasıl Bir Etki Meydana Getirebileceğine İlişkin Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Vergi gelirlerini azaltır	249	16,4	17,2
Vergi gelirlerini arttırır	49	3,2	3,4
Vergi tabanını genişletir	29	1,9	2,0
Vergi kaçakçılığını azaltır	1117	73,8	77,4
Toplam	1444	95,3	100,0
Boş	70	4,7	
Genel toplam	1514	100,0	

3.4.1.8. Yükümlülerin Vergi Ödemeyi Etkileyen Faktörler Hakkındaki Görüşleri

Bu başlıkta belirli faktörlerin katılımcıların vergi ödemesi üzerinde nasıl bir etki doğurduğunu ölçme amacıyla sorular soruldu. İlk olarak mükelleflerin maddi durumunun onların davranışlarını nasıl etkilediğiyle ilgili “Maddi açıdan daha iyi olmanızın vergilerinizi daha istekli ödemeye bir etkisi var mı ?” sorusu yöneltildi. Alınan sonuçların dağılımı aşağıda Tablo 21’de gösterilmiştir. Baktığımız zaman 1381 kişi (% 92,3) evet, 115 kişi (% 7,7) hayır cevabını vermiştir. 18 kişi bu soruya yanıt vermemiştir. Yani katılımcıların 9/10-dan fazlası maddi gelirlerinin daha iyi olmasının vergi ödemelerini olumlu yönde etkileyeceğini belirtmiştir.

Tablo 21: Katılımcıların Maddi Açıdan Daha İyi Olmanın Vergileri Daha İstekli Ödemeye Bir Etkisi Olup Olmadığına dair Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet, var	1381	91,2	92,3
Hayır, yok	115	7,6	7,7
Toplam	1496	98,8	100,0
Boş	18	1,2	
Genel toplam	1514	100,0	

İkinci olarak vergi denetimleri ve uygulanan cezaların mükellefler üzerindeki etkisini ölçme amacıyla “Denetim ve cezaların vergi ödemeye olumlu etkisi var mı ?” sorusu soruldu. Sonuçların yer aldığı Tablo 22’ye baktığımızda 1062 kişinin (% 76,6) evet, 325 kişinin (% 23,4) ise hayır cevabını verdiği görülmektedir. Katılımcılardan 127 kişi ise bu soruyu yanıtlamamıştır. Soruyu cevaplayanların 3/4-den fazlasının denetim ve cezaların

mükelleflerin vergi ödemesini olumlu yönde etkilediğini düşündüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 22: Katılımcıların Denetim ve Cezaların Vergi Ödemeye Olumlu Etkisi Olup Olmadığına dair Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet, var	1062	70,1	76,6
Hayır, yok	325	21,5	23,4
Toplam	1387	91,6	100,0
Boş	127	8,4	
Genel toplam	1514	100,0	

3.4.1.9. Yükümlülerin Vergi Kaçakçılığı ve Vergi Afları Hakkındaki Görüşleri

Yükümlülerin vergi kaçakçılığına ve vergi aflarına ilişkin görüşlerini öğrenme amacıyla bu başlık altında belirli sorular yöneltildi. Öncelikle mükelleflerin vergi kaçırın diğer mükellefleri nasıl değerlendirdiği ve vergi kaçırmayaya yönelik tutumlarını öğrenme amacıyla “Vergi kaçırın bir meslektaşınızı nasıl değerlendirirsiniz ?” sorusu soruldu ve alınan cevapların dağılımı aşağıda Tablo 23’te yer almaktadır. Katılımcıların 816’sı (% 54,9) hoş karşılamam, 506’sı (% 34,0) zorunlu olduğu için yapmıştır, 97’si (% 6,5) şiddetli tepki gösteririm, 44’ü (% 3,0) normal bir davranıştır ve 24’ü (% 1,6) ise kurnaz bir tacir olarak değerlendiririm yanıtını verirken 27 kişi de bu soruyu yanıtsız bırakmıştır. Tablodan görüldüğü üzere ankete katılan mükelleflerin 3/5-ü vergi kaçakçılığını hoş karşılamayacağını veya şiddetli tepki göstereceğini belirtmiştir.

Tablo 23: Katılımcıların Vergi Kaçıran Meslektaşlarıyla İlgili Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Şiddetli tepki gösteririm	97	6,4	6,5
Hoş karşılamam	816	53,9	54,9
Zorunlu olduğu için yapmıştır	506	33,4	34,0
Kurnaz bir tacir olarak değerlendiririm	24	1,6	1,6
Normal bir davranıştır	44	2,9	3,0
Toplam	1487	98,2	100,0
Boş	27	1,8	
Genel toplam	1514	100,0	

Bir diğer soruda katılımcılardan “Küçük miktardaki vergi kaçırmanın önemi” hakkındaki görüşleri öğrenilmeye çalışıldı ve alınan cevaplar Tablo 24’te görülmektedir. Sonuçlara

göre 236 kişi (% 17,3) evet, 1127 kişi (% 82,7) ise hayır cevabını vermiştir. Katılımcıların 151'i ise bu soruyu yanıtlamamıştır. Buradan görüldüğü üzere soruyu yanıtlayan 1363 katılımcının 4/5'ten fazlası az miktarda da olsa vergi kaçırmanın önemsiz olmadığını düşünmektedir.

Tablo 24: Katılımcıların Küçük Miktardaki Vergi Kaçırmanın Önemli Olup Olmadığına dair Görüşleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet, önemli	236	15,6	17,3
Hayır, önemsiz	1127	74,4	82,7
Toplam	1363	90,0	100,0
Boş	151	10,0	
Genel toplam	1514	100,0	

Üçüncü olarak mükelleflerin vergi afları hakkındaki düşünceleri soruldu ve yanıtların dağılımı aşağıda Tablo 25'te gösterilmektedir. Soruyu cevaplayanların 765'i (% 56,0) vergi adaletini bozuyor, 243'ü (% 17,8) olumlu veya olumsuz etkisi olmuyor, 159'u (% 11,6) devlete güveni sarsıyor, 131'i (% 9,6) çok yararlı ve 68'i (% 5,0) dürüst yükümlüler cezalandırılıyor diye görüşlerini belirtmiştir. 148 kişi ise bu soruya yanıt vermemiştir. Alınan sonuçlara göre katılımcıların yarısından fazlasında vergi aflarının vergi adaletini bozduğu görüşünün hakim olduğu görülmektedir. Bunun yanısıra dürüst yükümlülerin cezalandırıldığı ve devlete olan güvenin sarsıldığını düşünenleri de hesaba katarsak genel olarak katılımcıların büyük çoğunluğunun vergi aflarına olumlu bakmadığını söyleyebiliriz.

Tablo 25: Katılımcıların Vergi Afları Hakkında Düşünceleri

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Çok yararlı	131	8,7	9,6
Dürüst yükümlüler cezalandırılıyor	68	4,5	5,0
Vergi adaletini bozuyor	765	50,5	56,0
Devlete güveni sarsıyor	159	10,5	11,6
Olumlu veya olumsuz etkisi olmuyor	243	16,1	17,8
Toplam	1366	90,2	100,0
Boş	148	9,8	
Genel toplam	1514	100,0	

3.4.2. Çapraz Dağılım Analizi Sonuçları

Bu bölümde, iki değişken arasında veya farklı anket soruları arasındaki ilişkilerin incelenmesi yoluyla analiz yapılmıştır. Anket soruları arasındaki ilişkilerin incelenmesi için çapraz tablolar oluşturulmuş ve ki-kare (χ^2) testi uygulanarak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

3.4.2.1. Yükümlülerin Bölgelere göre ödedikleri Vergi ile Devletten Sağladıkları Kamu Hizmetleri Arasındaki İlişki

H0 : Yükümlülerin ödedikleri vergi ile devletten sağladıkları kamu hizmetleri arasındaki ilişki bölgelere göre farklılık göstermektedir.

H1 : Yükümlülerin ödedikleri vergi ile devletten sağladıkları kamu hizmetleri arasındaki ilişki bölgelere göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 26: Katılımcıların Bölgelere göre Ödedikleri Vergi ile Devletten Sağladıkları Kamu Hizmetleri Arasındaki İlişkiye dair Görüşleri

		Yükümlülerin ödedikleri vergilerle devletten aldıkları hizmetler arasında doğru orantılı bir ilişki kurma			Toplam
		Evet	Hayır	Zaman zaman	
Yükümlülerin bölgelere göre dağılımı	Abşeron	163	92	99	354
		46,0 %	26,0 %	28,0 %	100,0 %
		36,6 %	29,7 %	19,1 %	27,8 %
	Gence - Kazak	72	42	79	193
		37,3 %	21,8 %	40,9 %	100,0 %
		16,2 %	13,5 %	15,2 %	15,1 %
	Şeki - Zaqatala	49	27	71	147
		33,3 %	18,4 %	48,3 %	100,0 %
		11,0 %	8,7 %	13,7 %	11,5 %
	Lenkeran	50	45	97	192
		26,0 %	23,4 %	50,5 %	100,0 %
		11,2 %	14,5 %	18,7 %	15,1 %
	Quba - Haçmaz	41	59	91	191
		21,5 %	30,9 %	47,6 %	100,0 %
		9,2 %	19,0 %	17,5 %	15,0 %
	Aran	25	23	19	67
		37,3 %	34,3 %	28,4 %	100,0 %
		5,6 %	7,4 %	3,7 %	5,3 %
	Dağlık Şirvan	8	11	23	42
		19,0 %	26,2 %	54,8 %	100,0 %
		1,8 %	3,5 %	4,4 %	3,3 %
	Nahçıvan	37	11	40	88
		42,0 %	12,5 %	45,5 %	100,0 %
		8,3 %	3,5 %	7,7 %	6,9 %
Toplam		34,9 %	24,3 %	40,7 %	100,0 %
		100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Ki-Kare test olasılığı değeri: 0,00

Tablo 26’da bölgelere göre ödenen vergi ile devletten sağlanan hizmet arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir. Bu tablo için Pearson ki-kare olasılık değeri 0,00 elde edilmiştir ve bu değer 0,05’den küçük olduğu için değişkenler arasında farklılık bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır, yani H0 – daki hipotez doğrulanmıştır. Tablodan görüldüğü üzere Abşeron

ve Nahçıvan bölgelerinde genellikle mükelleflerin daha büyük çoğunluğu bu ilişkiye dikkat ederken Quba – Haçmaz ve Aran bölgelerinde mükellefler bu konuda doğru orantılı bir ilişkiye pek dikkat etmemektedirler.

3.4.2.2. Yükümlülerin Cinsiyete göre Vergi Adaleti Değerlendirmesi

H0: Yükümlülerin vergi adaleti hakkındaki görüşleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir

H1: Yükümlülerin vergi adaleti hakkındaki görüşleri cinsiyete göre farklılık göstermemektedir

Tablo 27: Cinsiyete göre Yükümlülerin Vergi Adaleti Hakkındaki Görüşleri

		Vergilerin adaletli olup olmadığına ilişkin görüşler			Toplam
		Evet, adaletli	Adaletli ama yeterince değil	Hayır, adaletsiz	
Cinsiyet	Erkek	148	586	107	841
		17,6 %	69,7 %	12,7 %	100,0 %
		61,9 %	59,4 %	43,3 %	57,1 %
	Kadın	91	400	140	631
		14,4 %	63,4 %	22,2 %	100,0 %
		38,1 %	40,6 %	56,7 %	42,9 %
Toplam		16,2 %	67 %	16,8 %	100,0 %
		100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Ki-Kare test olasılığı değeri: 0,00

Burada da cinsiyete göre ülkede ödenen vergilerin ne derece adaletli olduğu ölçülmeye çalışılmıştır. Elde edilen Pearson ki-kare olasılık değeri 0,00 yani 0,05'den küçük olduğundan değişkenler arasında farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır ve bu sonuca uygun olarak H0 hipotezi doğrulanmıştır. Tablodan görüldüğü üzere ister erkek isterse de kadın mükelleflerin 2/3-den fazlası adaletli ama yeterince değil yanıtını vermiştir. Bununla birlikte vergiler adaletli diyen mükelleflerin sayısının erkekler arasında, adaletsiz diyen mükelleflerin sayısının da kadınlar arasında nispeten çoğunluk teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

3.4.2.3. Öğrenim Durumuna göre Yükümlülerin Vergiyle İlgili Kavramlara dair Bilgisi

H0: Yükümlülerin vergiye dair kavramlar hakkındaki bilgileri Öğrenim durumuna göre doğru orantılı olarak değişiklik göstermektedir

H1: Yükümlülerin vergiye dair kavramlar hakkındaki bilgileri Öğrenim durumuna göre doğru orantılı olarak değişiklik göstermemektedir

Tablo 28: Öğrenim Durumuna göre Yükümlülerin Vergiye dair Kavramlar Hakkındaki Bilgileri

		“Vergi kaçırma” ile “Vergiden kaçınma” arasındaki farkı biliyor musunuz ?		Toplam
		Evet	Hayır	
Öğrenim durumu	İlkokul	10	15	25
		40,0 %	60,0 %	100,0 %
		1,3 %	6,1 %	2,5 %
	Orta öğrenim	131	112	243
		53,9 %	46,1 %	100,0 %
		16,9 %	45,7 %	23,9 %
	Yüksek öğrenim ve üstü	632	118	750
		84,3 %	15,7 %	100,0 %
		81,8 %	48,2 %	73,7 %
Toplam		75,9 %	24,1 %	100,0 %
		100,0 %	100,0 %	100,0 %

Ki-Kare test olasılığı değeri: 0,00

Yukarıdaki tabloda ise mükelleflere “vergi kaçırma” ve “vergiden kaçınma” arasındaki farkı bilip bilmedikleri sorulmuş ve alınan cevaplar eğitim seviyelerine göre gruplandırılmıştır. Bu analizde Pearson ki-kare olasılık değeri 0,00 olarak elde edilmiş ve bu da 0,05’den küçük olduğundan değişkenler arasında farklılık bulunduğu sonucuna varılmıştır, yani H0 hipotezi doğrulanmıştır. Tablodaki cevapların dağılımına bakıldığında eğitim seviyesi arttıkça mükelleflerin bu kavramlar arasındaki farkla ilgili daha bilgili oldukları sonucuna varılmıştır.

3.4.2.4. Yaş Gruplarına göre Yükümlülerin Kamu Harcamaları Hakkındaki Değerlendirmesi

H0: Yükümlülerin kamu harcamaları hakkındaki değerlendirmesi yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir

H1: Yükümlülerin kamu harcamaları hakkındaki değerlendirmesi yaş gruplarına göre farklılık göstermemektedir

Tablo 29: Yaş Gruplarına göre Yükümlülerin Kamu Harcamaları Hakkındaki Görüşleri

		Devlet harcamalarında savurganlık olup olmadığına dair görüşler		Toplam
		Evet, var	Hayır, yok	
Yaş durumu	18 - 30	149	145	294
		50,7 %	49,3 %	100,0 %
	54,0 %	19,9 %	29,3 %	
	31 - 40	73	418	491
		14,9 %	85,1 %	100,0 %
	26,4 %	57,5 %	49,0 %	
	41 - 60	44	147	191
		23,0 %	77,0 %	100,0 %
	15,9 %	20,2 %	19,0 %	
	61 ve üstü	10	17	27
		37,0 %	63,0 %	100,0 %
	3,6 %	2,3 %	2,7 %	
Toplam		27,5 %	72,5 %	100,0 %
		100,0 %	100,0 %	100,0 %

Ki-Kare test olasılığı değeri: 0,00

Bu tabloda da farklı yaş gruplarından olan mükellefler belirli aralıklarda sınıflandırıldı ve “devlet harcamalarında bir savurganlık olduğunu düşünüp düşünmedikleri” yönünde fikirleri alındı. Tablo 29 için alınan Pearson ki-kare olasılık değeri 0,00 yani 0,05’den küçüktür yani yaş gruplarına göre değişkenler arasında farklılık bulunduğu sonucuna ulaşılmış ve H0 hipotezi doğrulanmıştır. Alınan cevaplara bakıldığında 18-30 yaş arası genç mükelleflerin çoğunluğunun devlet harcamalarında belirli bir savurganlık olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bu görüşün aksini iddia edenlerin ise daha çok 31-40 yaş

arası gruptan oldukları gözlemlenmektedir.

3.4.2.5. Yaş Gruplarına göre Vergi Oranlarının Arttırılması ile İlgili Kanunun Çıkması Halinde Yükümlülerin Tepkileri

H0: Vergi oranlarının arttırılması ile ilgili veya genelde vergi yükünü arttıracak bir kanunun çıkması halinde yükümlülerin tepkileri yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir

H1: Vergi oranlarının arttırılması ile ilgili veya genelde vergi yükünü arttıracak bir kanunun çıkması halinde yükümlülerin tepkileri yaş gruplarına göre farklılık göstermemektedir

Tablo 30: Yaş Durumuna göre Vergi Oranlarının Arttırılmasına Yükümlülerin Tepkileri

		Vergi oranlarının arttırılması ile ilgili veya genelde vergi yükünü arttıracak bir kanunun çıkması halinde yükümlülerin tepkileri				Toplam
		Daha fazla vergi ödemektense işimi yavaşlatır veya bırakırım	Eski vergi seviyemi aşmamak için vergiden kaçınmanın yollarını ararım	Harcamaları mı kısmamı yoluna giderim	Daha fazla vergi ödeyecek olmam beni daha fazla çalışmaya teşvik eder	
Yaş durumu	18 - 30	58	36	190	128	412
		14,1 %	8,7 %	46,1 %	31,1 %	100,0 %
		50,0 %	45,0 %	32,6 %	19,5 %	28,7 %
	31 - 40	37	24	309	398	768
		4,8 %	3,1 %	40,2 %	51,8 %	100,0 %
		31,9 %	30,0 %	53,0 %	60,5 %	53,4 %
	41 - 60	20	14	72	125	231
		8,7 %	6,1 %	31,2 %	54,1 %	100,0 %
		17,2 %	17,5 %	12,3 %	19,0 %	16,1 %
	61 ve üstü	1	6	12	7	26
		3,8 %	23,1 %	46,2 %	26,9 %	100,0 %
		0,9 %	7,5 %	2,1 %	1,1 %	1,8 %
Toplam		8,1 %	5,6 %	40,6 %	45,8 %	100,0 %
		100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Ki-Kare test olasılığı değeri: 0,00

Tablo 30’da farklı yaş gruplarından olan mükellefler belirli aralıklarda sınıflandırılarak “Vergi oranlarının artırılması ile ilgili veya genelde vergi yükünü arttıracak bir kanunun çıkması halinde tepkileri”-nin ne olacağı soruldu. Pearson ki-kare olasılık değeri bu tablo için 0,00 olarak elde edilmiş ve bu da 0,05’den küçük olduğundan farklı sonuçlara ulaşılmış ve H0 hipotezi doğrulanmıştır. Alınan yanıtlara baktığımızda 18-30 yaş arası genç mükelleflerle 61 yaş ve üstü yaşlı mükelleflerin çoğunluğunun “harcamalarımı kısma yoluna giderim” dediğini, 31-40 ve 41-60 yaş aralıklarındaki mükelleflerin ise daha çok “daha fazla vergi ödeyecek olmam beni daha fazla çalışmaya teşvik eder” şeklinde cevap haklarını kullandıklarını görmekteyiz.

3.4.2.6. Cinsiyete göre Denetim ve Cezaların Vergi Ödemeye Etkisi

H0: Denetim ve cezaların vergi ödemeye olumlu etkisi olup olmadığına dair görüşler cinsiyete göre farklılık göstermektedir

H1: Denetim ve cezaların vergi ödemeye olumlu etkisi olup olmadığına dair görüşler cinsiyete göre farklılık göstermemektedir

Tablo 31: Cinsiyete göre Denetim ve Cezaların Vergi Ödemeye Olumlu Etkisi Olup Olmadığına dair Görüşler

		Denetim ve cezaların vergi ödemeye olumlu etkisi olup olmadığına dair görüşler		Toplam
		Evet, var	Hayır, yok	
Cinsiyet	Erkek	583	199	782
		74,6 %	25,4 %	100,0 %
	Kadın	55,3 %	61,2 %	56,7 %
		472	126	598
	Toplam	78,9 %	21,1 %	100,0 %
		44,7 %	38,8 %	43,3 %
Toplam		1055	325	100,0 %
		100,0 %	100,0 %	100,0 %

Ki-Kare test olasılığı değeri: 0,058

Tabloda erkek ve kadın mükelleflere denetim ve cezaların vergi ödemeye olumlu etkisi olup olmadığına dair görüşleri sorulmuş ve cevapların dağılımı sıralanmıştır. Bu tablo için Pearson ki-kare olasılık değeri 0,058 alınmış ve bu da 0,05’den büyük olması nedeniyle H1 hipotezi doğrulanmıştır. Tablodan görüleceği üzere erkek ve kadın yükümlülerin verdiği cevapların oranları denetim ve cezaların vergi ödemeye olumlu

etkisi olup olmadığına dair önemli bir farklılık göstermemektedir.

3.4.2.7. Yaş Gruplarına göre Vergilerin Ödenmemesi Halinde Kamu Hizmetlerinin Aksamasına Yönelik Görüşler

H0: Vergilerin tam ve doğru olarak ödenmemesi halinde kamu hizmetlerinin aksamasına yönelik görüşler farklılık göstermektedir

H1: Vergilerin tam ve doğru olarak ödenmemesi halinde kamu hizmetlerinin aksamasına yönelik görüşler farklılık göstermemektedir

Tablo 32: Yaş Gruplarına göre Vergilerin Tam ve Doğru Olarak Ödenmemesi Halinde Kamu Hizmetlerinin Aksamasına Yönelik Görüşler

		Vergilerinizi tam ve doğru olarak ödemediğiniz takdirde kamu hizmetlerinin aksamasına yönelik görüşler		Toplam
		Evet, aksar	Hayır, aksamaz	
Yaş durumu	18 - 30	163	218	381
		42,8 %	57,2 %	100,0 %
	31 - 40	235	440	675
		34,8 %	65,2 %	100,0 %
	41 - 60	82	122	204
		40,2 %	59,8 %	100,0 %
	61 ve üstü	15	12	27
		55,6 %	44,4 %	100,0 %
	Toplam	38,5 %	61,5 %	100,0 %
		100,0 %	100,0 %	100,0 %

Ki-Kare test olasılığı değeri: 0,016

Tablo 32’de Yükümlülere “vergilerinizi tam ve doğru olarak ödemediğiniz takdirde kamu hizmetlerinin aksayıp aksamayacağına yönelik görüşleri” sorulmuş ve cevaplar yaş gruplarına göre yerleştirilmiştir. Bu tablo için Pearson ki-kare olasılık değeri 0,016 elde edilmiş ve bu 0,05’den küçük olup H0 hipotezini doğrulamaktadır. Yani verilen cevapların dağılımına baktığımızda “hayır, aksamaz” diyen yükümlülerin sayısının 31-

40 yaş aralığında, “evet, aksar” diyen yükümlülerin sayısının ise 61 yaş ve üzeri yaş aralığında çoğunluk teşkil ettiği görülmektedir.

3.4.2.8. Öğrenim Durumuna göre Küçük Miktardaki Vergi Kaçırmanın Önemi

H0: Küçük miktardaki vergi kaçırmanın önemi ile ilgili görüşler öğrenim durumuna göre farklılık göstermektedir

H1: Küçük miktardaki vergi kaçırmanın önemi ile ilgili görüşler öğrenim durumuna göre farklılık göstermemektedir

Tablo 33: Öğrenim Durumuna göre Küçük Miktardaki Vergi Kaçırmanın Önemiyle İlgili Görüşler

		Küçük miktardaki vergi kaçırmanın önemi ile ilgili görüşler		Toplam
		Önemsiz	Önemli	
Öğrenim durumu	İlkokul	13	12	25
		52,0 %	48,0 %	100,0 %
	Orta öğrenim	5,5 %	1,1 %	1,8 %
		88	230	318
		27,7 %	72,3 %	100,0 %
	Yüksek öğrenim ve üstü	37,3 %	20,4 %	23,3 %
		135	884	1019
		13,2 %	86,8 %	100,0 %
	Toplam	57,2 %	78,5 %	74,8 %
		17,3 %	82,7 %	100,0 %
		100,0 %	100,0 %	100,0 %

Ki-Kare test olasılığı değeri: 0,00

Tabloda yükümlülerin “Küçük miktardaki vergi kaçırmanın önemi ile ilgili görüşleri” alınmış ve öğrenim durumuna göre gruplandırılmıştır. Bu tablo için Pearson ki-kare olasılık değeri 0,00 elde edilmiştir ve bu değer 0,05’den küçük olup H0 hipotezini doğrulamaktadır. Yani elde edilen sonuçlar öğrenim durumuna göre değişkenler arasında farklılık bulunduğu göstermektedir. Şöyle ki, yükümlüler arasında küçük miktardaki vergi kaçırmanın önemli olduğu görüşü yükümlülerin eğitim durumu ile doğru orantılı olarak artmaktadır.

3.4.2.9. Cinsiyete göre Vergi İdaresi Hakkındaki Görüşler

H0: Vergi idaresinin vergi yükümlülerine yaklaşımları hakkındaki görüşler cinsiyete göre farklılık göstermektedir

H1: Vergi idaresinin vergi yükümlülerine yaklaşımları hakkındaki görüşler cinsiyete göre farklılık göstermemektedir

Tablo 34: Cinsiyete göre Vergi İdaresinin Vergi Yükümlülerine Yaklaşımları Hakkındaki Görüşler

		Vergi idaresinin vergi yükümlülerine yaklaşımları hakkındaki görüşler		Toplam
		Olumlu	Olumsuz	
Cinsiyet	Erkek	232	150	382
		60,7 %	39,3 %	100,0 %
	Kadın	60,6 %	57,9 %	59,5 %
		151	109	260
		58,1 %	41,9 %	100,0 %
		39,4 %	42,1 %	40,5 %
Toplam		59,7 %	40,3 %	100,0 %
		100,0 %	100,0 %	100,0 %

Ki-Kare test olasılığı değeri: 0,501

Tablo 34’te yükümlülerin “Vergi idaresinin vergi yükümlülerine yaklaşımları hakkındaki görüşleri” alınmış ve cevaplar cinsiyete göre gruplandırılmıştır. Pearson ki-kare olasılık değeri 0,501 olarak elde edilmiştir ve bu sonuç 0,05’den büyük olarak H1 hipotezini doğrulamaktadır. Yani tablodaki cevapların dağılımına baktığımızda vergi idaresinin vergi yükümlülerine yaklaşımları hakkındaki görüşler cinsiyete göre önemli bir farklılık göstermemektedir.

3.4.2.10. Yaş Gruplarına göre Devletin Gelir İhtiyacını Karşılmasıyla İlgili Görüşler

H0: Devletin artan gelir ihtiyacını nasıl karşılamalı olduğuna dair görüşler yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir

H1: Devletin artan gelir ihtiyacını nasıl karşılamalı olduğuna dair görüşler yaş gruplarına göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 35: Yaş Gruplarına göre Devletin Artan Gelir İhtiyacını Nasıl Karşılmalı Olduğuna dair Görüşler

		Devletin artan gelir ihtiyacını nasıl karşılamalı olduğuna dair görüşler				Toplam
		Vergileri arttırarak veya yeni vergiler koyarak	Harcamalarını kısarak	Borçlanarak	Vergi denetimlerini arttırarak	
Yaş durumu	18 – 30	10	282	67	55	414
		2,4 %	68,1 %	16,2 %	13,3 %	100,0 %
	31 – 40	40,0 %	26,3 %	33,5 %	38,2 %	28,7 %
		6	606	106	62	780
	31 – 40	0,8 %	77,7 %	13,6 %	7,9 %	100,0 %
		24,0 %	56,5 %	53,0 %	43,1 %	54,1 %
	41 – 60	6	175	27	17	225
		2,7 %	77,8 %	12,0 %	7,6 %	100,0 %
	41 – 60	24,0 %	16,3 %	13,5 %	11,8 %	15,6 %
		61 ve üstü	3	9	0	10
	61 ve üstü		13,6 %	40,9 %	0,0 %	45,5 %
		61 ve üstü	12,0 %	0,8 %	0,0 %	6,9 %
Toplam	1,7 %		74,4 %	13,9 %	10,0 %	100,0 %
	Toplam	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Ki-Kare test olasılığı değeri: 0,00

Bu tabloda da yükümlülere “Devletin artan gelir ihtiyacını nasıl karşılamalı olduğuna dair görüşleri” sorulmuş ve alınan cevaplar yaş gruplarına göre yerleştirilmiştir. Tablo 35 için Pearson ki-kare olasılık değeri 0,00 elde edilmiş ve bu değer 0,05’den küçük olduğundan yaş grularına göre değişkenler arasında farklılık bulunduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak 18-30, 31-40 ve 41-60 yaş grupları arasında “Harcamalarını kısarak” cevabı, 61 yaş ve üstünde ise “Vergi denetimlerini arttırarak” cevabı daha fazla seçilmiştir.

SONUÇ

1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazanmış ve bunun sonrasında planlı ekonomik sistemden karma ekonomik sisteme geçiş sürecine girmiştir. Bu doğrultuda bir sıra ekonomik ve mali dönüşümler uygulanmıştır. Bu gelişim ve dönüşümlerin sonucunda vergi sisteminde de önemli değişimler zorunlu kılınmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti modern vergi sistemini hazırlarken bazı sorunlar yaşamıştır. Bunlara örnek olarak genellikle gerçek kişileri kapsayan vergi ilişkilerinin zayıf gelişimi ortamını, ekonomi öznelerinin vergilere olumsuz yaklaşımının ciddi muhasebe ve denetim gerektirmesi, ülkede kesin bir vergi politikasının olmaması ve ülkede vergilendirme alanında bilimsel olanakların neredeyse yok denilebilecek kadar az olmasını gösterebiliriz. Ancak zaman geçtikçe belirtilen zorluklar mümkün olduğunca giderilmiş ve sonuç olarak ülkenin vergi sisteminin gelişmiş ülkelerin vergi sistemlerine uygunlaştırılması yönünde ciddi adımlar atılmıştır. Günümüzde Azerbaycan Cumhuriyetinde devlet vergileri, özerk cumhuriyet vergileri ve yerel vergiler (belediye vergileri) ödenmektedir.

Böylece Azerbaycan vergi sisteminde uygulanan vergiler gelir üzerinden alınan vergiler, mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler ve servet üzerinden alınan vergiler olarak gruplandırılmıştır. Burada belirttiğimiz vergilerden yola çıkarak hazırladığımız ankete katılan vergi mükelleflerinin vergi psikolojisi hakkında fikirler elde edilmeye çalışılmış ve bu doğrultuda vergiyi nasıl tanımladıkları, vergi adaleti hakkında görüşleri, vergiye yönelik tutumlarını etkileyen faktörler ve vergiye karşı davranış biçimleri ve s. ile ilgili sorular sorulmuştur. Öncelikle katılımcıların verginin tanımı hakkındaki görüşlerine baktığımızda yanıt verenlerin % 37,3'ünün vergiyi – “vatandaşlık görevi” olarak tanımladığı görülmektedir. Bunu takiben % 36,5'lik bir kesim de vergi – “kamu hizmetlerinin karşılığıdır” şeklinde yanıt vermiştir. Mükelleflere vergi yükünü nasıl bulduklarını sorduğumuz bir diğer soruda da katılımcıların % 64,9'u “normal” yanıtını vermiştir. Bu soruların yanıtlarına göre vergiye karşı toplumda negatif bir algı olmadığı görülmektedir. Bir başka soruda vergi adaletiyle ilgili katılımcıların % 67,0'si vergiler “adaletli ama yeterince değil” seçeneğinde yoğunlaşmıştır. Bu da vergi adaleti konusunda sorunlar olduğuna işaret etmektedir. Katılımcıların % 60,2'si ülkede vergilerin tam olarak ödenmemesinin nedeni olarak “biçimsel yükümlülüklerin fazla olması”nı görmektedir. Ankete katılanların % 73,8'i vergi oranlarının düşürülmesinin “vergi kaçakçılığını azaltacağı”nı düşünmektedir. Bunun yanı sıra % 91,2'lik bir kesim de maddi açıdan daha

iyi durumda olmalarının vergileri daha istekli ödemelerine etkisi olduğunu belirtmiştir. Bir diğer soruya göre katılımcıların % 70,1'i denetim ve cezaların vergi ödemeye olumlu etkisi olduğunu düşünmektedir.

Çapraz dağılım analizlerinin sonuçlarına baktığımızda Abşeron ve Nahçıvan bölgelerinde genellikle mükelleflerin daha büyük çoğunluğunun ödedikleri vergilerle devletten aldıkları hizmetler arasında doğru orantılı bir ilişki kurmaya meyilli oldukları görülmektedir. Vergi adaletiyle ilgili mükelleflerin görüşleri alınırken vergiler “adaletli” diyen mükelleflerin sayısının erkekler arasında, “adaletsiz” diyen mükelleflerin sayısının da kadınlar arasında nispeten çoğunluk teşkil ettiği söylenebilir fakat bu fark çok belirgin değildir. Mükelleflere vergilerle ilgili kavramlar hakkında sorduğumuz sorudan eğitim seviyesi arttıkça mükelleflerin bu kavramlar konusunda daha bilgili oldukları sonucu elde edilmiştir. Katılımcıların devlet harcamaları ile ilgili düşüncelerini aldığımızda 18-30 yaş arası genç mükelleflerin kısmen çoğunluğunun devlet harcamalarında belirli bir savurganlık olduğunu düşündükleri gözlemlenirken diğer yaş grupları aksi görüşü savunmaktadırlar. Yine yaş gruplarına göre vergi oranlarının artırılması ile ilgili bir kanunun çıkması halinde katılımcıların tepkileri sorulurken 18-30 yaş arası genç mükelleflerle 61 yaş ve üstü yaşlı mükelleflerin çoğunluğunun “harcamalarımı kısımaya” yöneleceklerini, 31-40 ve 41-60 yaş aralıklarındaki mükelleflerin ise daha çok “daha fazla vergi ödeyecek olmalarından dolayı daha fazla çalışmaya” yöneleceklerini belirttikleri görülmektedir. Cinsiyete göre katılımcılara denetim ve cezaların vergi ödemeye olumlu etkisinin olup olmadığına dair görüşleri sorulduğunda bu konuda verilen cevapların kadınlar ve erkekler arasında önemli bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Şöyle ki, her ikisi de denetim ve cezaların vergi ödemeye “olumlu” etkisi olduğunu savunmaktadırlar. Bir diğer soruda da katılımcılara vergilerin tam ve doğru olarak ödenmediği takdirde kamu hizmetlerinin aksayıp aksamayacağına yönelik görüşleri sorulmuştur ve nispeten çoğunluk olarak ele alırsak 31-40 yaş arası orta yaşlı kesim “hayır, aksamaz” şeklinde yanıtlamıştır. Yine mükelleflerin küçük miktardaki vergi kaçırmanın önemi ile ilgili görüşlerini öğrenmek istediğimiz soruda eğitim seviyesi arttıkça bu konuya verilen önemin de arttığı ortaya çıkmıştır.

Vergi idaresinin vergi yükümlülerine yaklaşımları hakkındaki görüşlere baktığımızda kadınlar ve erkekler açısından bu soruya verilen yanıtlar hemen hemen aynı oranlarla tabloda yerini almıştır, yani bu bakımdan cinsiyet yönünden önemli bir farklılık görülmemektedir ve hem erkekler hem de kadınlar düşüncelerinin “olumlu” olduğunu

belirtmiştir. Devletin artan gelir ihtiyacını nasıl karşılamalı olduğuna dair görüşler yaş gruplarına göre incelendiğinde 18-30, 31-40 ve 41-60 yaş grupları arasında “harcamalarını kısarak” seçeneği, 61 yaş ve üstünde ise “vergi denetimlerini arttırarak” seçeneği daha çok öne çıkmıştır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde Azerbaycan’da vergi mükelleflerinin gerek vergiyle ilgili tanımlama olsun gerekse de vergi idaresinin yaklaşımı veya vergi yükü gibi konularda ağırlıklı olarak olumsuz düşüncelere sahip olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte ülkede vergi adaleti konusunda iyileştirmeler yapılabilir. Bir çok alanda maaşlar ve gelir seviyesinin düşük olması, son üç sene içinde milli paranın aşırı değer kaybetmesi ve buna bağlı olarak halkın alım gücünün negatif yönde etkilenmesi dolayısıyla mükelleflerin vergi ödemesinde de güçlükler ortaya çıkarmıştır. Yapılan anketlerden yola çıkarak;

- Ülkede eğitim seviyesinin (kalitesinin) artmasının vergi bilincini olumlu yönde etkileyeceği,
- Maaşlar ve refah yükselişinin halkın vergi yükünü hafifleteceği ve vergileri daha istekli ödemeye teşvik edeceği,
- Devletin kamu harcamalarında daha kontrollü hareket etmesinin ödedikleri vergilerle kamu harcamaları arasında ilişki kuran mükelleflerin tepkilerini olumlu yönde etkileyeceği

sonuçlarına varabiliriz. Bu kapsamda devletin yürüttüğü bazı çalışmalar var ve vergi kanunu da ihtiyaçlara göre zaman zaman güncellenmektedir. Gerekli alanlara özen gösterilmesi halinde ülkede vergi gelirlerinden daha iyi düzeyde faydalanmak ve halkın vergi yükünü en aza indirmek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdullah SAVAŞ, *Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler*, <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der72m3.pdf>.

Afet MİRZEYeva, *Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Hukuku*, Digesta neşriyatı, Bakü, 2007.

Ahmet Burçin YERELİ ve Ahmet Yılmaz ATA, *Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açıdan Değerlendirilmesi*, Maliye Dergisi , Sayı 161, Temmuz -Aralık 2011, s. 21-32.

Aktan, C. Can ve Hilmi ÇOBAN, *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler*, *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, (Ed: Aktan, C. Can, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural), Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006.

Ayşe ŞAAN, *Türkiye’de Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği*, Yüksek lisans tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi, Mayıs 2008.

Azerbaycan Cumhuriyetinin Vergi Mecellesi, Hukuk Edebiyatı Neşriyatı, Bakü, 2009.

Celal ÇELİK, *Vergi Kaçakçılığı ile Mücadelede Alınması Gereken Önemli Tedbirler*, Vergi Dünyası - Sayı : 284, Nisan 2005.

Coşkun Can AKTAN – Dilek DİLEYİCİ – İstiklal Y. VURAL, *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2006.

Coskun Can AKTAN, *Vergi Dışı Piyasa Ekonomisinin Ortaya Çıkma Nedenleri*, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/vergi-disi/nedenler.htm.

Cuma ÇATALOLUK, *Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20. Sayı, 2008, s. 213-228.

Coşkun Can AKTAN, *Vergi Psikolojisinin Temelleri Ve Vergi Ahlakı*, Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası, Ocak 2012.

Doğan ŞENYÜZ, *Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi*, Bursa, 1995.

Elekber MEMMEDOV, Parviz RZAYEV, Şaiq HALİLOV ve diğerleri, *Vergiye Giriş*, Şamaxı, 2014.

Elif PÜRSÜNERLİ ÇAKAR, *Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVII, Y.2013.

Elif TUAY ve İnci GÜVENÇ, *Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*, Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayın No: 51, Kasım 2007.

Esra SİVEREKLİ DEMİRCAN, *Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 21, Temmuz-Aralık 2003.

Fazil MEMMEDOV, Akif MUSAYEV ve diğerleri, *Vergiler ve Vergitutma*, Bakü: CBS Yayınları, 2006.

Fazil MEMMEDOV ve diğerleri, *Vergiler*, Polygraphic Production Neşriyatı, Bakü 2007.

Ferhat AKBAY, *Türkiye’de Vergi Denetimi ve Gelirleri Üzerine Bir İnceleme*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:29, Sayı:1, Yıl: 2014.

Gamze ÖZ YALAMA ve Erdal GÜMÜŞ, *Vergi Kaçırma Eğilimini Etkileyen Faktörler: Eskişehir’den Bulgular*, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 9, Sayı 20, 2013.

Gökalgp İLHAN, *Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler*, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, sayı 12, mayıs 2007.

Günay Deniz DURSUN, *1990–2006 Yılları Arası Türkiye’nin Vergi Kapasitesinin Hesaplanmasına Ait Bir Araştırma*, Maliye Finans Yazıları, Yıl: 22 Sayı: 79, Nisan 2008.

Halil NADAROĞLU, *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul: Beta Yayınları, 9-cu baskı, 1996.

Halit Çiçek, *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Çalışması)*, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Muşavirler Odası, Yayın no: 69, 2006.

Halit ÇİÇEK, Mehmet KARAKAŞ ve Abdunnur YILDIZ, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması*, Ankara 2008.

Handan KAYNAR, *Vergi Ahlakı ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, yüksek lisans tezi, adana, 2010.

İbrahim ORGAN ve Baki YEGEN, *Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana Örneği*, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt: 27, sayı: 4, 2013.

İlhami ÖZTÜRK ve Ahmet OZANSOY, *Ücret Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükünün Analizi*, Maliye Dergisi, sayı 161, Temmuz -Aralık 2011.

İsa SAĞBAŞ ve Adem BAŞOĞLU, *İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin Vergileri Algılaması: Afyonkarahisar ili Örneği*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 7. cilt, sayı 2, 2005, s. 123-144.

İsmail TÜRK, *Kamu Maliyesi*, Turhan Kitabevi, 3-cü Baskı, Ankara 1999.

Kolayaof.com, *Vergi teorisi*, kısa özet, kolayaof.

Markus HENN, *Tax Havens and the Taxation of Transnational Corporations*, Friedrich Ebert Stiftung dergisi, Berlin, Haziran 2013.

Mehmet TOSUNER ve İhsan Cemil DEMİR, *Toplumsal Bir Olgu Olarak Vergi Ahlakı*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9/3, 2007.

Mehmet TOSUNER Ve İhsan DEMİR, *Vergi Ahlakının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.14, 2009.

Mehmet TUNÇER, *Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 57-ci cilt, sayı 3, 2002.

Metin SAĞLAM, *Vergi Algısı ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinde Vergi Algısı ve Bilinci*, Sosyoekonomi dergisi, Ocak-Haziran 2013-1 / 130116.

Murat KANLI, *Dolaylı Vergiler ve Kayıt Dışı Ekonomi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Müslim DEMİR, *Toplumun Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, sayı 18, Ekim – Kasım – Aralık 2009.

Naci Tolga SARUÇ ve Kadriye İZGİ, *Sosyo-Kültürel Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri ile Yapılan Anket Çalışması*, Ekonomi Bilimleri Dergisi cilt 3, No 2, 2011.

Nuri ÖMÜRBEK, Hüseyin Güçlü ÇİÇEK ve Serdar ÇİÇEK, *Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları*, Maliye Dergisi, sayı 153, Temmuz-Aralık 2007.

“OECD Rapport, “*Rapport sur la Fraude Fiscale de l’OCDE*”, No: 34, Paris 1987.”
aktaran Elif PÜRSÜNLERLİ ÇAKAR ve Fatih SARAÇOĞLU, *Vergi Kaçakçılığı ile Mücadelede Yeni Bir Model: Vergi Polisi Müessesesi (Fransa Örneği)*, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi cilt: 5 sayı: 2, 2014.

Orhan ŞENER, *Kamu Ekonomisi*, Alkım Yayınları, 1998.

Rabia ÇOBAN, *Türk Vergi Sisteminde Kurumlar Vergisinin Vergi Hâsılatına Etkisi*, yüksek lisans tezi, Isparta 2008.

Savaş ÇEVİK, *Mükellefin Devlet ve Toplumla Etkileşimi, Bireysel Normlar ve Vergi Ahlakı*, Maliye Dergisi, Sayı:163, Temmuz-Aralık 2012.

Selçuk BUYRUKOĞLU ve İrem ERASA, *Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi*, Vergi Dünyası, sayı 375, Kasım 2012.

Selçuk İPEK ve İlknur KAYNAR, *Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları*, Maliye Dergisi, Sayı 157, Temmuz-Aralık 2009.

Selçuk İPEK ve İlknur KAYNAR, “*Vergiye Gönüllü Uyum*” *Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma*, Yönetim ve Ekonomi dergisi, cilt: 16, sayı:1, 2009.

Semih ÖZ, *Vergi Cennetlerinde Faaliyette Bulunan Mükelleflere Uygulanacak Olası Yaptırımlar*, Yaklaşım Dergisi , Eylül 2004.

Serkan ACİNÖROĞLU, *Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçakçılığıyla Mücadelede Avrupa Birliği'nin 1 Ocak 2013 Tarihli Son Eylem Planının Değerlendirilmesi*, Vergi Dünyası, sayı 379, Mart 2013.

Suat Hayri ŞENTÜRK, *Vergiye Gönüllü Uyum Sağlanmasında Fayda İlkesinin Rolü*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Aralık 2014.

Şakir BEDELOV ve diğerleri, *Bütçe Sistemi*, Derslik, Bakü, 2003.

Şamil ÜNSAL, *Vergi Kaçakçılığında Sosyal Etkiler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.

Tanrıverdi PAŞAYEV, *Azərbaycanda Vergilər*, Yeni Nesil AJB matbaası, Bakü, 2001.

Tolga SARUÇ ve Gonca GÜNGÖR GÖKSU, *Türkiye’de Vergiye Uyum: Mülakat Çalışması*, Mevzuat dergisi, sayı 176, Ağustos 2012.
<http://www.mevzuatdergisi.com/2012/08a/01.htm>

Torgler, B. ve Schneider, F., *Does Culture Influence Tax Morale Evidence from Different European Countries*, CREMA Working Paper No:17, 2004

Veli KARGI ve Cihan YÜKSEL, *Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Adaleti ve Mükellefler Üzerine Etkileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 54-cü seri, 2010.

Vüsal HESENOV, *Azərbaycan Vergi Sistemi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009

Yasemin TAŞKIN, *Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 54-cü seri, 2010.

Yasemin YENİGÜN, *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul Örneği*, yüksek lisans tezi, Isparta, 2012

EK

Anket Soru Formu :

Bu anket soru formu Azerbaycanda'ki vergi mükelleflerinin vergiyi algılama şekillerinin ve uygulanan vergilere karşı olan tutum biçimlerinin tespit edilmesi ve sonuçlarının yüksek lisans tezinde kullanılması amacıyla hazırlanmıştır. Vereceğiniz yanıtlar, bu çalışmanın amacının gerçekleşmesine yardımcı olacaktır. Bu anket sonuçları çalışma amacının dışında kullanılmayacak ve kişi/kurum adları kesinlikle belirtilmeyecektir. Bu sebeple de sizlerden adınız ve kurumunuzun adı istenmemektedir. Cevaplarınızla çalışmaya katkı sağladığınız için önceden teşekkürler.

Cinsiyet E K

A. Yaşınız kaçtır?

1) 18–30 2) 31–40 3) 41–60 4) 61 ve yukarısı

B. Öğrenim durumunuz?

1) İlkokul 2) Orta öğrenim (Lise öğrenimi dâhil) 3) Yüksek öğrenim ve üstü

C. Mesleki durumunuz aşağıdaki gruplardan hangisine dahildir?

1) Tüccar 2) Sanayici 3) Esnaf 4) Serbest meslek erbabı 5) işçi 6) Diğer

D. Mükellefiyet süreniz nedir?

1) 1-5 yıl 2) 6-10 yıl 3) 11-20 yıl 4) 20 yıl ve üstü

F. Medeni durumunuz nedir?

1) Evli 2) Bekar

G. Sorguya katıldığınız bölge :

1) Abşeron 2) Gence - Kazak 3) Şeki - Zaqatala 4) Lenkeran 5) Quba – Haçmaz
6) Aran 7) Şirvan 8) Nahçıvan

Sorular :

1. Sizce verginin tanımı nedir?

1) Kamu hizmetlerinin karşılığıdır 2) Zorunlu bir ödemedir 3) Bir yükür
4) Devlete duyulan bağlılığın bir göstergesidir 5) Vatandaşlık görevidir

2. Ödediğiniz verginin yükünü nasıl buluyorsunuz?

1) Çok ağır 2) Ağır 3) Normal 4) Az

3. Sizce vergi oranlarının düşürülmesi nasıl bir etki meydana getirir?

1) Vergi gelirlerini azaltır 2) Vergi gelirlerini arttırır
3) Vergi tabanını genişletir 4) Vergi kaçakçılığını azaltır

4. Sizce vergi oranlarının artırılması yükümlüler üzerinde ne tür bir tepki doğurur?

- 1) Daha fazla vergi ödeyerek işini daha istekli yapmasını sağlar
- 2) Vergisini güçlükle ödeyen bir yükümlü vergi kaçırmanın yollarını arar
- 3) Vergilerin hukuki boyutunu düşünerek ödemeye devam eder
- 4) Yatırım ve harcamalarını kısma yoluna gider

5. Sizce ülkemizde vergiler adaletli mi?

- 1) Evet, adaletli
- 2) Adaletli ama, yeterince değil
- 3) Hayır, adaletsiz

6. Ödediğiniz vergi ile devletten sağladığınız hizmet arasında doğru orantılı bir bağ kuruyor musunuz?

- 1) Evet
- 2) Hayır
- 3) Zaman zaman

7. Sizce devlet artan gelir ihtiyacını nasıl karşılamalıdır?

- 1) Vergileri arttırarak veya yeni vergiler koyarak
- 2) Harcamalarını kısarak
- 3) Borçlanarak
- 4) Vergi denetimlerini arttırarak

8. “Vergi kaçırma” ile “Vergiden kaçınma” arasındaki farkı biliyor musunuz ?

- 1) Evet
- 2) hayır

9. Ülkemizde vergi bilinci nasıl arttırılabilir?

- 1) Eğitim ve öğretim ile
- 2) Kamu harcamalarındaki savurganlığın giderilmesi ile
- 3) Vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi ile
- 4) Vergi oranlarının düşürülmesi ile
- 5) Kişi başına düşen gelir düzeyinin arttırılması ile

10. Ülkemizde vergilerin tam olarak ödenmemesinin sizce en önemli nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- 1) Vergi oranlarının yüksek olması
- 2) Biçimsel yükümlülüklerin fazla olması
- 3) Devletin verginin gerekliliğini kamuoyuna anlatamaması
- 4) Gerekli vergi reformlarının yapılamaması
- 5) Vergi bilincinin ve vergi ahlakının yeterince yerleşmemiş olması

11. Vergi kaçıran bir meslektaşınızı nasıl değerlendirirsiniz?

- 1) Şiddetli tepki gösteririm
- 2) Hoş karşılamam
- 3) Zorunlu olduğu için yapmıştır
- 4) Kurnaz bir tacir olarak değerlendiririm
- 5) Normal bir davranıştır

12. Vergi kanunlarındaki değişimleri ve vergi uygulamalarını en çok hangi yolla izliyorsunuz?

- 1) Gazete, dergi, radyo-TV veya diğer resmi yayınlardan
- 2) Muhasebecim vasıtasıyla
- 3) Vergi dairesine danışarak (Vergi memuru veya daire müdürüne danışarak)

- 4) İş arkadaşlarım ve çevremden duyduklarım
5) Meslek odalarından

13. Genel olarak vergi idaresinin vergi yükümlülerine yaklaşımlarını nasıl buluyorsunuz?

- 1) Olumlu 2) Olumsuz

14. Vergi afları hakkında ne düşünüyorsunuz?

- 1) Çok yararlı 2) Dürüst yükümlüler cezalandırılıyor 3) Vergi adaletini bozuyor
4) Devlete güveni sarsıyor 5) Olumlu veya olumsuz etkisi olmuyor

15. Vergi oranlarının arttırılması ile ilgili veya genelde vergi yükünüzü arttıracak bir kanunun çıkması halinde nasıl bir tepki gösterirsiniz?

- 1) Daha fazla vergi ödemektense, işimi yavaşlatır veya bırakırım
2) Eski vergi seviyemi aşmamak için vergiden kaçınmanın yollarını ararım
3) Harcamalarımı kısma yoluna giderim
4) Daha fazla vergi ödeyecek olmam, beni daha fazla çalışmaya teşvik eder

16. Sizce devlet harcamalarında bir savurganlık var mı?

- 1) evet 2) hayır

17. Sizce küçük miktardaki vergi kaçırma önemli mi?

- 1) evet 2) hayır

18. Vergilerinizi tam ve doğru olarak ödemediğiniz takdirde kamu hizmetlerinin aksayacağını düşünüyor musunuz?

- 1) evet 2) hayır

19. Denetim ve cezaların vergi ödemeye olumlu etkisi var mıdır?

- 1) evet 2) hayır

20. Maddi açıdan daha iyi olmanızın vergilerinizi daha istekli ödemeye bir etkisi var mı?

- 1) evet 2) hayır

ÖZGEÇMİŞ

Rufat Mustafayev 1990 yılında Azərbaycan'ın başkenti Bakü'de doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini Bakü'de 264 sayılı okulda gördü. 2008-2012 yılları arasında Azərbaycan Devlet İktisat Üniversitesinin Uluslararası ilişkiler bölümünde lisans eğitimini aldı. 2013-2014 yıllarında erasmus kapsamında İtalyanın Foggia Üniversitesinde değişim programına katıldı. 2015 yılında yine erasmus kapsamında İtalyanın Saronno kasabasında italyan okullarında staj yaptı. 2016 yılından beri "TATA Consultancy Services" şirketinin Budapeşte ofisinde çalışmaktadır.